Robert Musil

Yaşarken Açılan Miras

ANLATI

Çeviren: Ahmet Cemal

3. baskı

YKY

YAŞARKEN AÇILAN MİRAS

Robert Musil (1880-1942) adı, bugün her değerlendirmede, sadece 20. yüzyılın değil, bütün edebiyat tarihinin en önemli efsane-romanlarından biri olan *Niteliksiz Adam*'dan ayrı düşünülemeyecek bir yazar olarak geçiyor. 1906'da, henüz yirmi altı yaşmdayken yayımladığı ilk romanı *Öğrenci Törless'in Kargaşaları*'nda (Türkçeye Kâmuran Şipal tarafından "Öğrenci Törless'in Bunalımları" adıyla çevrildi.) yetkinlikle çizdiği o sarsıcı portrenin ardından Musil, kimi oyunları, günlüğü ve *Üç Kadın* adlı öykü kitabı dışta tutulursa, neredeyse 'herşeyini' ilk cildi 1931'de yayımlanan *Niteliksiz Adam*'a adamıştı. Ne yazık ki; bu ilk cilt büyük başarı kazansa da, bütün servetini "enflasyon"la yitiren ve büyük malî güçlükler içinde yazmayı sürdüren Musil'in durumunu düzeltmeye yetmedi. İkinci cildin ilk bölümü de 1933'te yayımlanan yapıtsa, dünya roman tarihine yazarın 1942'deki ölümü ile tamamlanmadan "kalacaktı".
Elinizdeki kitap; Musil'in 1936'da, ölümünden altı yıl önce yayımladığı ve *Niteliksiz Adam*'a "devam edebilmek için" bir araya getirdikleriyle oluşturduğu bir kurgu-kitap. Bu; ölmeden, bu şekliyle – bu şekilde açılması istenen "tuhaf" metinler, anlatılar, gözlemler ve öykülerden oluşan "miras"sa yazarının ve çevirmeninin de tek kelimeyle belirttiği gibi *Niteliksiz Adam*'ın tam bir "çekirdeği".

Ahmet Cemal 1942'de doğdu. Sankt Georg Avusturya Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Aynı fakültede asistanlık yaptı. İstanbul Avusturya Kültür Ofisi'nde basın danışmanı olarak çalıştı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde çeviri dersleri verdi. *Yeni Ufuklar* ve *Varlık* dergilerinde yazdı. *Yazko Çeviri* dergisini yönetti. Halen Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Sinema ve Televizyon Bölümü öğretim görevlisi olarak sanat tarihi ve estetik, aynı üniversitenin Devlet Konservatuarı'nda dünya tiyatro tarihi ve çağdaş tiyatro, Güzel Sanatlar Fakültesi'nde sanat kavramları dersleri veriyor. Bertolt Brecht, Elias Canetti, Stefan Zweig, Ingeborg Bachmann, Paul Celan, Rainer Maria Rilke, Georg Trakl, Friedrich Hölderlin, Heinrich von Kleist, Georg Lukacs, Anna Seghers, Erich M.Remarque, Manes Sperber, Franz Kafka, Walter Benjamin, Robert Musil, Ernst Fischer, Octavio Paz ve E.H.Gombrich'ten çevirileri yayımlandı. Deneme ve makaleleri *Yaşamdan Çevirdiklerim*, *Odak Noktasında Yaşananlar*, *Şeref Bey Artık Burada Yaşamıyor*, *Aradığımız Tiyatro*, *Okuyan Gençliğe Mektuplar*, şiirleri *Geçmiş Bir Dua Kitabından*, öyküleri de *Dokunmak* başlıklarıyla yayımlandı. Çeviri kuramı, estetik, sanat tarihi, kültür eleştirisi ve edebiyat üzerine makaleler yazdı; aynı konularda Avusturya'da, Viyana ve Innsbruck üniversiteleriyle, Avusturya Edebiyat Kurumu'nda konferanslar verdi. Halen *Cumhuriyet* gazetesinde köşe yazarıdır.

Robert Musil'in
YKY'deki kitapları:

Yaşarken Açılan Miras *(1993)*
Niteliksiz Adam I *(1999)*

ROBERT MUSIL

Yaşarken Açılan Miras

Çeviren:
Ahmet Cemal

Anlatı

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 212
Edebiyat - 30

Yaşarken Açılan Miras / Robert Musil
Özgün adı: *Nachlass zu Lebzeiten*
Kaynak: Robert Musil, Gesammelte Werke, yeni basım, hazırlayan: Adolf Frisé
Çeviren: Ahmet Cemal

Kitap editörü: Fahri Güllüoğlu

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası San. ve Tic. Ltd. Şti.
Turgut Özal Cad. No: 137 İkitelli/İstanbul

Almanca ilk baskı: 1936
Çeviriye temel alınan baskı: 1978
1. baskı: İstanbul, Mart 1993
3. baskı: İstanbul, Mart 2009
ISBN 978-975-363-150-2

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 1993
Sertifika No: 12334
© Rowohlt, 1978 Verlag GmbH, Reinbek bei Hamburg

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr
http://www.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

Robert Musil ve "Yaşarken Açılan Miras"ı / *Ahmet Cemal* • 7
Giriş / *Robert Musil* • 10

I. RESİMLER
Sinek Kâğıdı • 15
Maymunlar Adası • 18
Baltık Denizinin Balıkçıları • 22
Enflasyon • 24
Bir At Gülebilir mi? • 26
Uykudan Uyandırılan • 28
Farklı Bir Bakış Açısından Koyunlar • 30
Lahit Kapakları • 32
Tavşanın Ölümü • 33
Fare • 36
Kulağı Delik Olmak • 38
Slovakya'da Köy Cenazesi • 40
Genç Kızlar ve Kahramanlar • 43
Birdahaasla Pansiyonu • 45

II. HOŞ OLMAYAN GÖZLEMLER
Kara Büyü • 57
Kapılar Üzerine • 61
Anıtlar • 65
Resimciler • 69
Bir Kültür Sorusu • 73

Bir Sürü Yazarın ve Düşünürün Arasında • 77
Sanat Jübilesi • 80
Dürbünle Bakmak • 84
Burası Çok Güzel • 90
Kim Yetiştirdi Seni, Ey Güzel Orman...? • 93
Tehdit Altındaki Oidipus • 98

III. ÖYKÜ OLMAYAN ÖYKÜLER
Dev Gentakgöratot-Der • 103
Karaktersiz Bir İnsan • 107
Üç Asırlık Bir Öykü • 115
Çocuk Öyküsü • 121

IV. KARA TAVUK
Kara Tavuk • 129

Robert Musil ve "Yaşarken Açılan Miras"ı

Bugün, dünya roman edebiyatının en büyüklerinden sayılan ve içinde bulunduğumuz yıl (1993), 50. ölüm yılı nedeniyle, dünyanın başlıca edebiyat çevrelerinde anılıp yeniden değerlendirilmekte olan Avusturyalı yazar Robert Musil, 1860'ta varlıklı bir ailenin oğlu olarak doğduğunda, bulunduğu ortam –yani Avusturya Macaristan İmparatorluğu–, görünüşte "güvenli" bir dünyayı temsil etmekteydi. Musil, 1942 Nisanında, Nazilerden kaçarak sığındığı İsviçre'nin Cenevre kentinde, parasal olanaklarından neredeyse yiyecek ekmek bulamayacak kadar yoksun öldüğünde, bir zamanlarki güvenli dünyası çoktan yıkılmış, dünya yıkımları sürekli olacak bir büyük savaşa atılalı neredeyse üç yıla yaklaşmıştı.

Daha ilkgençlik yıllarından başlayarak, "görünüşteki" dünyanın aldatıcılığına kapılmaması, sakin kabukların altında hep kaynamakta olan kargaşayı ve kötülükleri araması, sonuçta bunları büyük bir uzak görüşlülükle saptamayı başarması, Musil'i, James Joyce, Marcel Proust, Hermann Broch ve Franz Kafka'nın yanı sıra, modern romanın en büyük devleri arasına sokacaktı.

Mühendislik ve felsefe öğrenimi yapan Musil, daha gençlik yıllarında kendini bütünüyle edebiyata adama kararı aldı. Babasından kalan küçük servetin enflasyon nedeniyle yok olması ve çok güç parasal koşullar içersine düşmesi de yazarı, yolundan döndüremedi. Yolundan dönmek bir yana, Ernst Fischer'in deyişiyle, "yazarlık yaşamını güçleştirmek" için elinden geleni

yaptı; başka deyişle, yazdığı her satırın, bir sonrakinin daha iyi olmasına açılacak bir yol olması amacıyla, hep akıl almaz bir titizlikle çalıştı; ağır çalışması yüzünden günlük geçimini sağlayacak paraları kazanmakta gecikmesini, işine hiçbir zaman engel saymadı. Bu konuda kendine karşı özrü, hep "Başka türlüsü elimden gelmez!" oldu.

Yazarlık ve geleceği görme yeteneğini 1906 yılında, yani yirmi altı yaşındayken kaleme aldığı ilk romanı *Öğrenci Törless'in Kargaşaları* (*Die Verwirrungen das Zöglings Törless*; dilimize, *Genç Törless'in Acıları* adıyla Kâmuran Şipal tarafından çevrilmiştir) ile kanıtlayan Musil, bu kitabında bir yatılı okul ortamında, uygar burjuva ortamının *görünüşünün* altında yatan barbarlığı ve yıkılmakta olan bir düzenin belirtilerini irdeledi. Roman, bu niteliğiyle, yıllar sonra iktidara gelecek olan faşizmin ilk habercileri arasındadır.

Daha sonra çok sayıda öykü, deneme, eleştiri yazıları, inceleme ve oyun kaleme alan Robert Musil, aslında bütün çalışmalarını, yazmaya başlayacağı *Niteliksiz Adam (Der Mann ohne Eigenschaften)* adlı dev romanının hazırlık aşamaları saydı. Musil öldüğünde bu romanın son noktası konamamıştı. Ama dünya roman edebiyatı da *Niteliksiz Adam*'la artık bir dönüm noktasına varmıştı.

Yaşarken Açılan Miras (Nachlass zu Lebzeiten), Musil'in çeşitli tarihlerde kaleme aldığı kısalı uzunlu yazılardan oluşmaktadır. Önemli yanı, yazarın kendisinin bunları, yukardaki başlık altında bir araya getirmiş oluşudur. Kitabın giriş bölümünde belirttiği gibi, Musil bu derlemeyi, yazılarının kendisi öldükten sonra başkalarınca gelişigüzel yayınlanmasını önlemek için gerçekleştirmiş, bundan ötürü de *Yaşarken Açılan Miras* başlığını kullanmıştır.

Kanımca bu derlemenin en önemli yanı, Musil'in bütün eserlerine, bu arada da özellikle *Niteliksiz Adam*'a düşünce düzeyinde bir giriş niteliğini taşımasıdır. Belki kimsenin ayırdına varamayacağı, küçücük belirtilerden bütün bir yaşam anlayışını geliştirme, çok güçlü bir mizah dilinin uygulamalarını yansıtma, bilgi birikimini üslupla kaynaştırma gibi, sonradan *Niteliksiz Adam*'da, bir bütünün doruklarında belirginleşecek bütün

özellikler, *Yaşarken Açılan Miras*'ın çatısı altında ustalıkla toplanmıştır.

Bu kitabı dilimize aktarmayı ilk kez, *Niteliksiz Adam*'ı çevirmeye başlamak üzere, ön hazırlıklara giriştiğimde düşünmüştüm. *Niteliksiz Adam* çevirisinde yoğunlaşınca, *Yaşarken Açılan Miras*'ı çevirmeyi artık koşul saydım.

Nachlass zu Lebzeiten başlığını dilimize *Yaşarken Açılan Miras* diye aktarırken, Miras Hukuku'nun teriminolojisinden yararlandım. "Nachlass" sözcüğü, dilimizde tereke ve miras anlamını taşır. Miras Hukukumuza göre miras, yani ölenin malvarlığı, ölümle birlikte "açılır". Başka deyişle, miras, "miras" olarak geçerlik kazanır. Yukarda da belirttiğim gibi, Musil, bu derlemede bir araya getirdiği yazıları, aslında ölümünden *sonrası* için düşünülmüş, fakat kendince zorunlu nedenlerle, öne alınmış bir "tereke" saymıştır.

Ahmet Cemal

Giriş

Neden miras? Ve, neden yaşarken?

Büyük armağanlar niteliğinde olan miraslar vardır; ama genelde miraslar ya da terekeler, tasfiye nedeniyle satışlara ve ucuz elden çıkarmalara insanı kuşkulandıracak ölçüde benzer. Yazınsal mirasların buna karşın sevilmesinin nedeni, belki de okurların kendilerine son kez seslenen bir yazara, aslında hoşgörülebilir bir zaaf beslemeleridir. Neden hangisi olursa olsun ve bir mirasın ne zaman değerli, ne zaman sıradan sayılabileceği sorusu neyi çağrıştırırsa çağrıştırsın, ben kendi yazınsal mirasımın, bu işi artık kendim yapamayacağım bir zamanda yayınlanmasını engellemeye karar verdim. Bunun en güvenilir yolu, bu mirası miras bırakan henüz yaşarken yayınlamaktır; bu, herkesçe anlaşılabilir ya da anlaşılmayabilir.

Gelgelelim yaşarken diyebilmek, hâlâ olası mı? Alman ulusunun yazarı, yaşamını çoktan tüketmedi mi? Görünüşe bakılırsa durum böyle ve aslında, geçmişe bakabildiğim kadarıyla, hep böyleydi; yalnız, bir süreden beri önemli bir zaman dilimi yaşanmakta. Önceden üretilmiş, hazır parçalarla ısmarlama ayakkabı yapılmasını ve farklı bedenlere uyabilen hazır giysilerin dikilmesini olanaklı kılan bir çağ, şimdi sanki yine önceden üretilmiş iç ve dış parçalardan yazarı da oluşturmak peşinde. Kendi ölçülerine sadık kalan yazar, daha şimdiden dünyanın hemen her yerinde yaşamdan olabildiğince kopuk; ne var ki, bu kopukluğuna karşın ölülere özgü bir sanatı, yani bir evi, yemeyi ve içmeyi artık gereksinmeme sanatını onlarla paylaşamı-

yor. Kısacası, yaşanmakta olan zamanlar, aslında miraslar için son derece elverişli. Bu kitapçığın gerek adının konmasında, gerekse bütünüyle oluşturulmasında biraz da bu durum etkili oldu.

Bu durumda insanın son sözlerine, bunlar biraz yapmacık koksalar bile, elbet çok daha dikkat etmesi gerekiyor. Gümbürtülerle ve gıcırtılarla sarsılan bir dünyada yalnızca kısa öyküler ve gözlemler yayınlamak; onca önemli konu varken, ayrıntılardan söz etmek; sapa gerekçelere öfkelenmek: Bütün bunları yapmak, kimilerine hiç kuşkusuz bir zayıflık belirtisi gibi gözükebilir; ben de bunları yayınlama kararından kaygı duyduğumu saklayacak değilim. Ne var ki, her şeyden önce yazarların söylediklerinin ağırlığı ile, bütün bunlardan etkilenmeksizin, uzayda baş döndürücü bir hızla seyredip giden, iki bin yedi yüz milyon metreküp topraktan oluşma yeryüzünün ağırlığı arasında hep fark vardı ve bunun göze alınması gerekiyordu. Ayrıca, burada eksikliği duyulabilecek bağlamlardan pek de yoksun olmadıklarını sandığım asıl çalışmalarıma atıfta bulunabileceğimi sanıyorum; onları sürdürebilmem için, böyle bir ara-yayın'ı yapmam gerekiyordu. Son olarak belirtmem gereken ise, şu: Bu kitap bana önerildiğinde ve kitabı oluşturacak parçacıklar yeniden önüme geldiğinde, bunların zamana karşı korktuğumdan çok daha dayanıklı çıktıklarını duyumsar gibi oldum.

Bu küçük çalışmaların hemen hepsi 1920-1929 yıllarında kaleme alındı ve burada ilk kez yayınlanıyor; ama bunların arasında "Resimler" başlığını taşıyan bölümde yer alanlar, daha eski tarihli notlar. Örneğin "Sinek Kâğıdı" adlı metin, "Roma Yazı" başlığıyla daha 1913 yılında bir dergide çıkmıştı; "Maymunlar Adası" da yine o döneme ait; bunu belirtmeyi gerekli buluyorum, çünkü aksi takdirde bu iki metnin daha sonraki olaylara ilişkin betimlemeler olduğu izlenimi kolaylıkla uyanabilir. Gerçekte bu metinler, bir sinek kâğıdı ve maymunların ortak yaşayışları bağlamında, geleceğe yönelik bazı düşünceleri dile getiriyordu; ancak, gelişigüzel küçük belirtilerin akışı içersinde insanoğlunun yaşamını gözlemleyip, kendini "bekleyen" duygulara bırakan herkese, bu türden kehanetlerde

bulunmayı başarabilir; sözü edilen duygular, onları uyandıracak saat çalana kadar görünüşte "hiçbir şey anlatmaz" gibidirler ve zararsız bir biçimde, yaptıklarımızla, kendimize oluşturduğumuz çevreyle dile gelirler.

Benzer şeyler, daha çok tersine bir uygulamayla, "Hoş Olmayan Gözlemler" ve "Öykü Olmayan Öyküler" için de belki söylenebilir. Oluşturdukları dönemi görünür biçimde yansıtan bu bölümlerdeki alaylı ifade, kısmen gerçekleşmiş olaylara ilişkindir. Anılan bölümler, biçim olarak da böyle bir kaynağı sergilemektedir; çünkü bu metinler, aralarında eşitlik bulunmayan, dikkatli okurlardan oluşma, sisler içerisindeki çevreleriyle birlikte, gazeteler için kaleme alınmıştır; bunları, kitaplarım gibi, yalnızca kendim ve dostlarım için kaleme almış olsaydım eğer, hiç kuşkusuz farklı bir görünümde olurlardı. Demek ki, yeniden yayınlanmalarının uygun olup olmayacağı sorusuna asıl bu noktada bir yanıt aramak gerekiyordu. Yapılacak her değişiklik, kaçınılmaz olarak hepsini yeniden tasarımlamayı zorunlu kılacaktı; bu nedenle, ilk yazılışları sırasındaki koşullar bağlamında istenildiği gibi olmamış kimi yerlerde, oralardaki amaç doğrultusunda yaptığım bazı düzeltmelerin dışında, değişikliklerinden tümüyle kaçındım. Böylece ortaya gerçekten de kimi zaman yalnızca gölgeleri ya da artık var olmayan bir yaşamı yansıtan metinler çıktı; ayrıca burada eksiksiz yetkinlik savını taşımayan, sınırlı bir hoşnutsuzluk da söz konusu. Bu duruma karşın, bu küçük mizah yazılarının zaman içersindeki kalıcılığına beslediğim güvenin kaynağını sonunda Goethe'nin bir cümlesinde buldum; bu cümle, yukardaki amaç doğrultusunda, doğruluğunu yitirmeksizin ve anlam açısından değiştirilirse, şöyle olacaktır: "Kötü yapılan tek bir şeyde, kötü yapılan her şeyin meselesini bulabiliriz." Bu cümle, küçük yanlışlara yönelik eleştirinin, çok daha büyük yanlışlar yapılan zamanlarda da değerini koruyacağı konusunda umut uyandırmaktadır.

Robert Musil

I
RESİMLER

Sinek Kâğıdı

Tangle-foot marka sinek kâğıdı, yaklaşık otuz altı santim uzunluğunda ve yirmi bir santim genişliğinde; üstü sarı renkli, zehirli bir tutkalla kaplı ve Kanada'dan geliyor. Üstüne bir sinek konduğunda –bunu çok istediğinden değil, ama daha önce bir sürü başka sinek de konmuş olduğundan, alışkanlıkla yapıyor–, önce küçücük ayaklarının hepsinin en dıştaki kıvrık bölümleriyle sımsıkı yapışıyor. Başlangıçta çok hafif, fakat tedirgin edici bir duygu baş gösteriyor; hani karanlıkta yalınayak yürürken, henüz ne olduğunu bilmediğiniz bir şeye basmanız gibi; ilk başta, bu yumuşak, sıcak, görünmez bir engel gibidir, fakat bir başka insana ilişkin bir şeylerin tüyler ürpertici varlığı, kendini daha o andan belli etmeye başlamıştır; herhangi bir eldir bu ve bizi, gittikçe daha çok algıladığımız beşparmağıyla birden yakalamıştır.

Sonra bütün sinekler, omurga erime illetine tutulup da bunu belli etmek istemeyenler ya da hamlaşmış eski askerler gibi (tıpkı bıçağın sırtını andıran incecik bir yerde dururmuşçasına, biraz bacakları çarpılmış olarak), zorla dimdik dururlar. Güç toplayıp ne yapacaklarına karar vermeye çalışırlar. Birkaç saniye sonra artık kararlıdırlar; ellerinden geleni yapmaya, kanatlarını işletmeye ve yükselmeye çalışırlar. Bitkinlikten ötürü durmak zorunda kalana kadar, bu öfkeli eylemi sürdürürler. Bunu bir dinlenme anı ve yeni bir deneme izler. Ama verilen aralar gittikçe uzar. Sinekler öylece dururlarken, ne denli çaresiz olduklarını duyumsayabilirim. Aşağıdan sersemletici buharlar

yükselir. Dilleri, küçük bir çekiç gibi dışarı sarkar. Kafaları, bir hindistancevizinden yapılmaymışçasına, kahverengi ve kıllıdır; bu görünüşleriyle, insanları andıran kara fetişler gibidirler. Sımsıkı birbirine dolanmış, küçücük bacaklarının üstünde ileri geri sallanırlar, ağır bir yükü yerinden oynatmak isteyen insanların yaptıkları gibi, dizlerini büküp, sonra yeniden yükselirler; hareketleri, işçilerinkinden çok daha trajiktir; var güçlerini harcadıkları için de ifadeleri, Laokoon'larınkinden çok daha sportmencedir. Ve sonra hep o tuhaf an, yani içinde bulunulan zaman parçacağını yaşama gereksiniminin, yaşamın bütün o güçlü süreklilik duygularına galebe çaldığı an gelip çatar. Bu, dağa tırmanan insanın parmaklarındaki acı yüzünden elini tutunduğu yerden gönüllü olarak ayrıldığı, yolunu yitirenin bir çocuk gibi karların içine uzandığı, kovalananın kan ter içersinde artık durduğu andır. Sinekler de bütün güçleriyle kendilerini aşağıdan ayırma çabasmdan vazgeçip, biraz çökerler; o anda yaptıkları, bütünüyle insancadır. Böyle yapar yapmaz, bu kez bir başka yerlerinden, bacaklarının daha üstünden, gövdelerinin arka tarafından ya da kanatlarından birinin ucundan yakalanırlar.

Ruhsal bitkinliklerini aşıp, bir süre sonra yaşama savaşını yeniden başlattıklarında, artık çok elverişsiz bir konumda yapışıp kalmışlardır ve hareketleri doğallıktan gittikçe uzaklaşır. O zaman arka ayaklarını uzatmış olarak, dirseklerine dayanıp doğrulmaya çalışırlar. Ya da yere otururlar; kolları, ellerini bir erkeğin yumruklarından boşuna kurtarmaya çalışan kadınlarınki gibi, öne uzatılmıştır. Veya, koşarken düşmüşçesine, yerde, karmüstüdürler, başlarını ve kollarını uzatmışlardır, havaya kalkık olan, yalnızca yüzleridir. Ama düşman, hep yalnızca edilgin konumdadır ve zaferleri, yalnızca onların çaresizlik ve kargaşa içersinde oldukları anlardan kaynaklanır. Bir hiçlik, adlandırılamayan bir şey onları hep içine çeker. Bu çekme eylemi, neredeyse izlenemeyecek kadar ağır tempodadır, ama bunu sonunda, son iç çöküş baş gösterdiğinde, çoğunlukla ani bir hızlanma izler. O zaman sinekler ansızın bacaklarının arasma, yüzüstü düşüverirler; ya da bütün ayaklarını uzatmış olarak, yana devrilirler; kimi zaman ayaklarıyla arkaya doğru kürek çekerek, bir yanlarına yattıkları da olur. Öylece uzanıp kalırlar.

Bir kanatları göğe uzanan, düşmüş uçaklar gibi. Ölmüş atlar gibi. Çaresizlik içersinde çırpınanlar ya da uyuyup kalmış olanlar gibi. Bazen içlerinden biri ertesi gün bile kendine gelir, bir ayağıyla çevresini yoklar ya da kanatlarını sallar. Kimi zaman böyle bir hareket bütün alanı etkiler, sonra hepsi birden ölümün derinliklerine biraz daha dalarlar. Ve gövdelerinin yalnızca tek bir yerinde, bacaklarının başladığı yere yakın bir yerde, küçücük, parıldayan bir organ, daha uzun süre yaşar. Açılıp, kapanır; bunu bir büyüteç kullanmadan adlandırabilmek olanaksızdır; durmadan açılıp, kapanan, minik bir insan gözüne benzer.

Maymunlar Adası

Roma'da, Villa Borghese'de dalları ve kabuğu bulunmayan, yüksek bir ağaç vardır. Güneş ve suyun etkisiyle pırıl pırıl olmuş bir kafatası kadar çıplaktır, rengi de bir iskelet gibi sarıdır. Kökleri yoktur, dimdik ve ölüdür, bir direk gibi, oval bir adanın çimento zeminine dikilmiştir; küçük bir buharlı nehir gemisi büyüklüğünde olan ada, İtalya Krallığı'ndan dümdüz betonlanmış bir hendekle ayrılır. Bu hendeğin genişliği ve dış duvarın derinliği, ancak bir maymunun tırmanmasını ya da atlamasını engelleyecek kadardır. Dışardan içeri girilebilir; ama içerden dışarı çıkış yoktur.

Adanın ortasındaki ağaç gövdesinde çok iyi tutunacak yerler vardır ve turistlerin deyişiyle, ağaca hem kolay, hem de keyifle tırmanabilmek olasıdır. Fakat ağacın tepesinde yere yatay uzanan, uzun ve güçlü dallar bulunmaktadır; ayakkabılarıyla çoraplarını çıkardıktan sonra, topuklarıyla dalın yuvarlaklığına sımsıkı sarılan, iki eliyle de sırayla tutunan biri, fıstık ağaçlarının yeşil devekuşu tüylerine benzeyen yapraklarının üzerine uzanan, güneşte ısınmış bu dallardan birinin sonuna kadar rahatlıkla gidebilir.

Bu muhteşem adada, üye sayıları değişik üç aile yaşamaktadır. Ağaca her biri yaklaşık dört yaşında bir çocuk büyüklüğünde, gövdeleri kaslı ve hareketli, on beş kadar genç dişi ve erkek yerleşmiştir; ağacın altında ise, adanın tek binasında, bir köpek kulübesi görünüşünde ve büyüklüğündeki bir sarayda, yukardakilerden çok daha güçlü bir maymun çifti, henüz çok

küçük olan oğullarıyla yaşamaktadırlar. Büyükler adanın kralla kraliçesi, oğulları ise veliahtıdır. Anneyle babanın düzlükte, oğullarından çok uzaklaştıkları hiç görülmemiştir; oğullarının sağında ve solunda, bir bekçi gibi hareketsiz oturup, ağızlarının üzerinden uzaklara bakarlar. Yalnızca saatte bir olmak üzere, kral yerinden kalkıp teftiş amacıyla ağaca tırmanır. Ağır ağır dallar boyunca dolaşır; herkesin nasıl bir saygı ve kuşkuyla önünde geri çekildiğini –aceleyle yol açıp dikkatini çekmemek için–, iki yandan geri gittiğini, dalın sonuna varıp, artık aşağıdaki sert beton zemine ölüm tehlikesi bulunan bir atlayıştan başka kurtuluş yolu kalmayana kadar kaçtığını fark etmeyi sanki istemez gibidir. Böylece kral, tek tek bütün dalları dolaşır; bütün dallar boşalıp da geri dönene kadar, yüzündeki ifadenin hükümdara özgü bir görevin yerine getirilişini mi, yoksa bir yürüme alıştırmasını mı yansıttığını, en dikkatli göz bile anlayamaz. Bu arada veliaht prens evin damında oturmaktadır, çünkü tuhaftır ama, annesi de hep aynı zamanda oradan uzaklaşır ve veliahtın ince iki yana açık kulaklarının ardından güneş, mercan kırmızılığıyla parlar. Bu küçük maymun kadar aptal ve acınası olup da, çevresi görünmeyen bir saygınlık perdesiyle sarılı, bir şeye daha rastlayabilmek güçtür. Yere kovulan ağaç maymunları, birbirlerinin ardından gelip önünden geçerler; isterlerse onu bir çırpıda boğazlayıverirler, çünkü keyifleri son derece kaçmıştır; ama yine de küçük maymunun çevresinde bir çember çizerler ve ona, ailesine göstermeleri gereken bütün saygıyı ve ürkekliği gösterirler.

İnsanın adada, düzenli bir yaşam süren bu yaratıkların dışında başkalarının da yaşadığını anlaması için, aradan uzunca bir zamanın geçmesi gerekir. Hendek, yukardan ve açık havadan kovulmuş, kabarık sayıda küçük maymunla doludur. Aralarından biri yukarki adada kendini gösterdiği takdirde, ağaç maymunlarınca en can acıtıcı biçimde yeniden hendeğe gönderilir. Yemek zamanı geldiğinde, bu küçük maymunlar ürkek bir ifadeyle kenara çekilip oturmak zorundadırlar; ancak öteki bütün maymunlar doyduktan ve çoğu dallarda dinlenmeye çekildikten sonra, onların gizlice mutfak artıklarına sokulmalarına izin verilir. Küçük maymunların kendilerine atılanlara do-

kunmaları bile yasaktır. Çünkü kötü kalpli bir delikanlının ya da şakacı bir genç kızın, gözlerini kırpıştırarak hazım güçlüğü çekermiş gibi yapmalarına karşın, bu anı bekledikleri ve küçük maymunların yakışık almayacak kadar keyiflerine bakmaları durumunda, bunu fark eder etmez dikkatle dallarından aşağı kaydıkları görülmüştür. Böyle bir durumda adaya çıkmaya cüret etmiş az sayıdaki maymun, çığlıklar atarak hendeğe geri dönüp ötekilerin arasına karışırlar ve ardından bir yakınmadır başlar; hepsinin sımsıkı birbirine sokulmasıyla birlikte kıllardan, et ve kemikten, şaşkın ve koyu renkli gözlerden oluşma bir yüzey, eğik bir badyadaki su gibi, yandaki duvar boyunca yükselir. Kovalayan ise yalnızca hendeğin kenarı boyunca yürür ve bir dehşet dalgasını da önüne katar. Bunun üzerine bakışlarını yukarı diken küçük, siyah yüzler, kollarını da havaya kaldırırlar ve kendilerini aşağıya yönelmiş kötü ve yabancı bakışlardan sanki avuçlarıyla korumak isterler. Ve bu bakış, giderek içlerinden yalnızca birine takılıp kalır; bakışa hedef olan, bir ileri, bir geri gider; bu uzun bakışın hangi hedefe yöneldiğinin ayırdına henüz varamayan beş maymun daha, ilkini izler; gelgelelim korkudan felce uğramış, yumuşak kitle onların yerlerinden kıpırdamalarına meydan bırakmaz. Sonra o uzun, umursamaz bakış, rastlantıyla seçtiğine bir çivi bir saplanır; artık çok korkuyormuş ya da pek korkmuyormuş gibi yapacak kadar kendini denetleyebilmek, olanaksızlaşmıştır: Ve hedefin şaşırıldığı duygusu, geçen her anla birlikte daha bir yoğunlaşır, bir ruh bir başkasına saplanıp kalır; ta ki nefret doğana, sıçrama gerçekleşene, desteksiz kalmış, utanmayı bir yana bırakmış bir yaratık acıyla inleyene kadar. Ötekiler, bir özgürlük çığlığıyla hendek boyunca birbirlerinden ayrılıp dağılırlar; cehennem ateşinde yanan ilençli ruhlar gibi, ışıksız parıltılar saçarlar ve çenelerini sevinçle takırdatarak uzak bir köşede yeniden toplanırlar.

Her şey olup bittikten sonra, kovalayan, çevik hamlelerle büyük ağacın en yüksekteki dalına kadar tırmanır, dalın ucuna yürür, sakince yerleşip oturur, ciddi bir ifadeyle, dimdik ve neredeyse sonsuzluk kadar uzun bir süre öylece kalır. Birer ışık demetini andıran bakışları Pincio'nun ve Villa Borghese'nin

ağaç tepelerinde dinlenir, bu tepelerin üzerinden geçip gider; bahçelerden ayrıldığı noktada, altında büyük, sarı renkli kent uzanır; bu kez aynı bakışlar, henüz ağaç tepelerinin yeşil parıltılar saçan bulutlarına sarınmış olarak, kentin üzerinde gelişigüzel sallanıp durur.

Baltık Denizinin Balıkçıları

Kıyıda elleriyle küçük bir çukur kazmışlar, onun içine bir çuvaldan kara toprakla birlikte iri solucanlar boşaltılıyor; gevşek kara toprak ve solucanlar, parlak kumların ortasında bulanık, belirsiz, ama çekici bir çirkinliği yansıtıyor. Çukurun yanına çok düzgün yapılmış bir tahta çekmece konuyor. Çekmece, uzun ve genişliği fazla olmayan bir masa çekmecesi ya da içine para konulan bir kasa görünümünde ve tertemiz misinayla dolu; çukurun öteki yanına da bunun gibi, ama boş bir çekmece yerleştiriliyor.

İlk çekmecedeki misinada bulunan yüz olta iğnesi, çekmecenin ucundaki küçük bir demir çubuğa güzelce dizilmiş; balıkçılar bunları birer birer çıkarıp, yalnızca temiz ve ıslak kumla dolu ikinci çekmeceye yerleştiriyorlar. Çok düzenli bir çalışma. Ama bu arada uzun, zayıf, fakat güçlü dört el, bir hastabakıcının özeniyle her iğneye bir solucan takıyor.

Bu işi yapmakta olan adamlar, ikişer ikişer kuma diz çökmüşler, tabanlarının üstünde oturuyorlar; güçlü, kemikli sırtları, uzun ve iyi ifadeli yüzleri, ağızlarında da pipoları var; ellerinin hareketleri kadar doğallıkla ağızlarından çıkan, anlaşılmaz sözcüklerle konuşuyorlar. İçlerinden biri şişman bir solucanı iki parmağıyla alıyor, sonra öteki elinin aynı parmaklarını kullanarak, tıpkı bir ayakkabıcının ölçü aldıktan sonra kâğıdı kesmesi gibi, solucanı acele etmeksizin ve dikkatle üç parçaya ayırıyor; yanındaki balıkçı da kıvranan bu parçaları yumuşak ve dikkatli hareketlerle iğneye geçiriyor. Daha sonra solucanlar

sudan geçirilip, içi yumuşak kumla dolu çekmeceye, yan yana uzanan küçük ve şirin yuvarlara yerleştiriliyor; artık orada, tazeliklerini hemen yitirmeksizin ölebilirler.

Bu, sessiz, ince işçilik isteyen bir çalışma; kaba saba balıkçı parmakları, bu işi ayaklarının ucuna basa basa yürüyen bir insanın dikkatiyle görüyor. Yaparken çok dikkat harcamak gerekiyor. Güzel havalarda koyu mavi gökyüzü, üzerlerine bir kubbe gibi yayılıyor ve martılar, yeryüzünün çok yükseklerinde beyaz kırlangıçlar gibi dolanıyorlar.

Enflasyon

Eskiden, insanın tahtadan küçük bir atın üstünde sürekli çember çizebildiği ve kısa bir değnekle, tahtadan bir kolun öylece tuttuğu, bakır halkalara vurabildiği güzel zamanlar vardı. Şimdi bu zamanlar geçmişte kaldı. Bugün balıkçı gençler şampanya ve konyak içiyorlar. Ve otuz çarpı dört adet küçük, demir zincirin ucunda, bir çember çizen küçük salıncaklar asılı; biri dışarıda, biri de iç kısımda olmak üzere iki çember var, böylece hızla yan yana dönülürken, insanlar birbirlerinin ellerini, bacaklarını ya da eteklerini yakalayabiliyorlar, bunu yaparken de feci çığlıklar atıyorlar. Bu atlıkarınca, savaşta ölenlerin anısına dikilmiş taşın bulunduğu küçük meydanda, ıhlamur ağacının yanında, başka zaman kazların dolaştığı yerde duruyor. Atlıkarıncanın belli bir tempoda işleyen bir motoru ve çok sayıda küçük, sıcak ışığının yanında, kireç beyazı ışık saçan projektörleri var. İnsan karanlıkta atlıkarıncaya yaklaştığında, rüzgâr müziğin kırıntılarını, yansımaları, kız seslerini ve kahkahalarını taşıyor. Orkestriyonun* çıkardığı gürültülü sesler, sanki hıçkırık gibi. Demir zincirler şangırdıyor. Herkes uçarcasına çember çiziyor, ama istenirse bir aşağı, bir yukarı, dışarıya ya da içeriye doğru hareket etmek, sırt sırta vermek ya da birbirlerinin ayakları arasına girebilmek de olası. Erkek çocuklar salıncaklarını kamçılıyorlar, yanlarından hızla geçtikleri kızları çimdikliyorlar ya da çığlık atan kızları beraberlerinde sürüklüyorlar; kızlar da bu uçarcasına dönüş sırasında birbirlerini ya-

* Kurularak çalınan ve çeşitli müzik sesleri çıkaran bir aygıt.

kalıyorlar ve ondan sonra ikisi birlikte, sanki aralarından biri erkekmişçesine bağırmaya koyuluyorlar. Böylece hepsi birden sallanarak ışıktan karanlığa kayıp, ardından ansızın yine aydınlığa fırlatılıyorlar; farklı eşleşme konumlarında, kısalmış bedenleri ve kapkara ağızlarıyla, çılgınca aydınlatılmış birer giysi yığını halinde sırtüstü, karınüstü ya da eğik konumda, cennete ve cehenneme doğru yol alıyorlar. Çok kısa süren bu düşünülebilecek en hızlı dörtnala temponun ardından, orkestriyon hemen yine tırısa, sonra da, yaşlı bir sirk atı gibi, adım adım gidişe dönüyor ve duruyor. Elinde teneke tabak bulunan adam herkesi dolaşıyor, fakat atlıkarıncadakiler yerlerinde kalıyorlar, olsa olsa kızlar değiştiriliyor. Ve kentte olduğu gibi, birkaç gün süreyle atlıkarıncaya hep değişik insanlar gelmiyor; çünkü burada, karanlık basar basmaz, iki üç saat süreyle, sekiz ya da on dört gün boyunca uçarcasına dönenler, hep aynı kişiler ve bu, elinde teneke tabak bulunan adamın gelenlerdeki isteğin azaldığını sezip, bir sabah çekip gitmesine kadar sürüyor.

Bir At Gülebilir mi?

Cümleyi, tanınmış bir ruhbilimci yazmış: "...çünkü hayvan, ne gülmeyi, ne de gülümsemeyi bilir."

Bu, bir defasında bir atı gülerken gördüğümü anlatma konusunda beni yüreklendirdi. Şimdiye kadar bu iddianın sıradan bir şey olduğunu sandığımdan, ileri sürmeyi göze alamıyordum; ama madem bu kadar değerliymiş, ayrıntılara girmeyi memnuniyetle isteyebilirim.

Evet, anlatacağım, savaştan önceydi; çünkü atlar, o zamandan beri artık gülmüyor olabilirler. At, küçük bir avluyu çeviren, kamışlardan yapılma bir çite bağlıydı. Hava güneşliydi. Gökyüzü koyu maviydi. Aylardan şubat olmasına karşın, çok yumuşak bir havaydı. Ve bu ilahi konfora karşılık, insani konfor denebilecek hiçbir şey yoktu: Roma yakınlarında, kentin kapılarına uzanan bir anayolda, kentin sade görünüşlü varoşlarıyla, başlamakta olan köy atmosferli Campagna'yı birbirinden ayıran sınırdaydım.

At da bir Campagna atıydı; genç ve zarifti, ufak ve düzgün yapılıydı; ama bu ufak yapı, hayvanın üstündeki binicinin oyuncak sandalyeye oturmuş ve yetişkin gibi gözükmesine yol açan bir midilliye benzemesine yol açmıyordu. Neşeli bir oğlan, atı tımar etmekteydi, tüyleri güneşte parlıyordu, koltuklarının altı ise gıdıklanıyordu. Deyiş yerindeyse, bir atın dört tane koltukaltı vardır ve bu nedenle gıdıklanmaya karşı insanın iki katı duyarlıdır. Ayrıca, görünüşe bakılırsa, bu atın baldırlarının iç kısmında özellikle duyarlı olan bir yeri

vardı ve ne zaman oraya dokunulsa, gülmekten kendini alamıyordu.

Hayvan, kaşağı daha uzaktan yaklaşırken kulaklarını kısıyor, tedirginleşiyor, ağzıyla yakalamak istiyor, bunu yapamayınca da dişlerini gösteriyordu. Kaşağı, çizgi çizgi yoluna devam ederken, dudaklar dişleri gittikçe daha çok ortaya çıkarıyordu; bu arada kulaklar daha da arkaya yatıyor ve hayvancık ayaklarını indirip kaldırıyordu.

Ve sonra ansızın gülmeye başladı. Dişlerini gıcırdattı. Burnunun ucuyla kendisini gıdıklayan oğlanı, olabildiğince şiddetle itmeye çalıştı; bunu, oğlanı ısırmaya çalışmaksızın, bir köylü kızın elini kullanması gibi yapmıştı. Ayrıca dönüp, oğlanı bütün gövdesiyle de itmeyi deniyordu. Gelgelelim seyis, ona göre hep elverişli konumda kalıyordu. Kaşağıyla koltukaltlarına yaklaştığında ise artık at kesinlikle dayanamaz oluyordu; ayaklarının üstünde dönüyor, bütün gövdesi ürperiyor, dişetleri olabildiğince geri çekiliyordu. O zaman birkaç saniye boyunca tam anlamıyla, gıdıklanmaktan artık gülemeyecek hale gelmiş bir insan gibi davranıyordu.

Kuşkucu bir bilgin, atın o zaman da gülmüş olamayacağı itirazını ileri sürecektir. Buna yanıt olarak, her defasında gülmekten kişneyenin seyis olduğu, dolayısıyla itirazın bu bakımdan haklılık payı taşıdığı söylenebilir. Gülmekten kişnemek, görünüşe bakılırsa gerçekten de yalnızca insana özgü bir yetenektir. Buna karşın seyisle at, sanki bir oyunu açıkça uzlaşmayla götürür gibiydiler ve her şeye baştan başladıklarında, atın da gülmek istediğinden ve daha şimdiden olacakları beklediğinden kuşku duyulamazdı.

Böylece bilginin, hayvanın yeteneğine beslediği kuşku, yalnızca atın şakalara gülememesiyle sınırlı kalmış oluyor.

Bu ise, at hesabına her zaman kötü bir puan sayılamaz.

Uykudan Uyandırılan

Perdeyi hızla açtım: –Karşımda kadife gibi bir gece! Odanın kaskatı karanlığından dışarı açılan pencere kesitinde, dörtköşe bir havuzdaki suyun yüzeyini andıran, yumuşak bir koyuluk var. Belki de hiç görmüyorum bu yumuşaklığı; ama yazın, su da hava kadar sıcak olduğunda ve insan elini sandaldan sarkıttığında nasılsa, öyle bir durum. Kasımın biri ve saat sabahın altısı oluyor.

Beni Tanrı uyandırdı. Uykudan fırlatılıp atıldım. Uyanmak için başkaca hiçbir nedenim yoktu. Bir kitaptan koparılan sayfa gibi, koparılıverdim. Hilal şeklindeki ay, gecenin mavi yaprağının üstünde altın rengi bir kaş gibi durmakta.

Ama doğuya bakan öteki pencerede ortalık yeşilimsi. Papağan tüyleri gibi. Doğan güneşin kırmızıya çalan iplikleri yükselmeye başladı bile, ama henüz her taraf yeşil, mavi ve dingin. İlk pencereye koşuyorum: Hilal, hâlâ orada mı? Evet, orada, sanki gecenin gizlerinin en yoğun saati yaşanırcasına. Hilal, kendi sihrinin gerçekliğine, bir tiyatro oynuyormuş gibi inanıyor. (Öğlen öncesinin sokaklarından geçerek, bir tiyatro provasına girmekten daha tuhaf bir şey yoktur.) Solda, caddenin nabzı atmaya başlamış bile, sağda ise hilal, provasını sürdürüyor.

Bacaları, kendime tuhaf kardeşler olarak benimsiyorum. Damların üstünde, tıpkı bir düzlükteki ağaçlar gibi, üçlü, beşli, yedili gruplar halinde ya da tek başlarına duruyorlar. Aralarındaki uzam, bir nehir gibi aşağıya, derinlere uzanıyor. Bir puhu-

kuşu, aralarından sürünerek geçip evine yollanıyor; bu, büyük olasılıkla bir karga ya da bir güvercindi. Dört bir yanda binalar; tuhaf konturlar, çöker gibi gözüken duvarlar; hiç de caddelere göre düzenlenmiş gibi gözükmüyor. Damdaki direk, otuz altı porselen başlığıyla ve anlamadan saydığım on iki gerilim teliyle, sabah göğünün altında açıklanması bütünüyle olanaksız, gizemli, her şeyin üstünde kalan bir nesne. Şimdi tamamen uyanığım, ama nereye dönsem, bakışlarım beşköşelerin, yediköşelerin ve dik prizmaların üstünden kayıyor: Kimim ben? Gündüzleri gülünç bir ananas olan, damdaki o demirden dökme alevli anfora, o kötü bir zevk ürünü, iğrenç nesne, bu yalnızlığın ortasında yüreğimi bir insan izine rastlamışçasına güçlendiriyor.

Sonunda gecenin içinden iki ayak geliyor. Bir çift kadın ayağının sesine kulak vermek: Ama bakmak istemiyorum. kulaklarım, caddedeki bir kapı gibi. Bir daha hiçbir kadına, adımları şimdi kulaklarımın gittikçe daha derinliklerine işleyen, tanımadığım kadına duyduğum yakınlığı duymayacağım.

Ve sonra iki kadın. Yaşlılığın umursamazlığıyla, biri adımlarını sürüyor, öteki yere vuruyor. Aşağıya bakıyorum: Simsiyah. Yaşlı kadınların giysileri bir tuhaf oluyor. Aşağıdakiler kiliseye gidiyorlar. Ruh, sabahın bu saatinde çoktan ıslah olmuştur ve ben artık ruhla herhangi bir ilişki kurmak istemiyorum.

Farklı Bir Bakış Açısından Koyunlar

Koyunun tarihi üzerine: İnsanoğlu günümüzde koyunları aptal buluyor. Oysa Tanrı, onları sevmişti. İnsanları hep koyunlarla kıyaslamıştı. Tanrı, bütünüyle haksız mıydı? Koyunun psikolojisi üzerine: Açıkça belirgin kılınmış yücelik ifadesinin, budalaca bir ifadeye hiç benzemediği söylenemez.

Roma yakınlarında: Uzun yüzleri ve din uğruna can verenlerde rastlanan, zarif kafaları vardı. Siyah çorapları ve kapişonları, beyaz postlarının üstünde din bağnazlarını çağrıştırıyordu.

Kısacık ve seyrek otları araştıran dudakları, sinirli bir ifadeyle titriyor, toprağa madeni bir telin titreşimlerini geçiriyordu. Sesleri bir koro halinde birleştirdiğinde, katedralde rahiplerin yakınmalarla dolu duaları gibi geliyordu. Sayıları çoğaldığında ise, erkeklerden, kadınlardan ve çocuklardan oluşma bir koro ortaya çıkıyordu. Seslerini yumuşak dönüşlerle yükseltip alçaltıyorlardı; karanlıkta ilerleyen bir alayı andırıyorlardı, bu alayın üstüne iki saniyede bir ışık düşüyordu ve o zaman çocukların sesleri hep yinelenen bir tepeye ulaşırken, erkeklerinki vadide ilerliyordu. Şarkıları sayesinde gece ve gündüz bin kez daha hızlanıyor, yeryüzünü son'a doğru sürüklüyordu. Kimi zaman tek bir ses hızla yükseklere fırlıyor ya da aşağılara, cehenneme doğru yuvarlanıyordu. Tüylerinin beyaz halkacıklarında gökyüzünün bulutları yineleniyordu. Bunlar, ta eskiler-

den beri Katolik olan ve dinlerinde insanlara hep eşlik eden hayvanlardı.

Bir kez daha güneyde: İnsan, koyunların arasında boyunun iki katına ulaşır ve bir kilisenin sivri kulesi gibi göğe uzanır. Ayaklarımızın altında toprak, kahverengiydi; otlar ise üstü kazınmış, gri–yeşil çizgileri andırıyordu. Güneş denizden, kurşun bir aynadan yansır gibi yansımaktaydı. Tekneler, Ermiş Petrus'un zamanlarındaki gibi, balığa açılmışlardı. Kıyıdan uzanan burun, bakışları bir sıçrama tahtası gibi göğe yöneltiyor, sonra tıpkı yolunu şaşırmış Odysseus'un zamanında olduğu gibi, parlak sarı ve beyaz renklerle denize bırakıyordu.

Her yerde: Bir insan yaklaştığında, koyunlar korkak ve aptalca bir görünüm alırlar; üstünlük duygusunun etkisiyle kendilerine indirilen darbeleri ve fırlatılan taşları unutmamışlardır. Ama yaklaşan insan durup, uzaklara baktığında, koyunlar da onu unuturlar. O zaman onlu ya da on beşli, kafa kafaya verip, büyük ve ağır odak noktasını kafalarla, farklı renklerdeki sırtların oluşturduğu bir ışık çemberi çizerler. Kafalarının üstünü sımsıkı birbirlerine yapıştırırlar. Böylece dururlar ve oluşturdukları çark, saatler boyu yerinden kıpırdamaz. Rüzgârdan ve güneşten, bir de, alınlarının arasında, kanda bir nabız gibi atan ve tıpkı hapistekilerin hapishane duvarlarına vuruşlarını andırırcasına, bir baştan ötekine geçen o sonsuzluk anından başka bir şey duyumsamak istemez gibidirler.

Lahit Kapakları

Pincio'nun arkasında bir yerlerde, belki de artık Villa Borghese'de, çalıların arasında, adi taştan yapılma iki lahit kapağı durur. Öylesine, açık havada duran bu kapaklar, değerli değildir. Bir zamanlar kendilerinden son bir anı olsun diye tasvirlerini yaptırmış olan karıkoca, bu kapakların üstünde yatar konumdadırlar. Roma'da böyle çok sayıda lahit kapağı görülebilir; ama hiçbir müzede ve kilisede, burada, ağaçların altında yarattıkları etkiyi yaratmazlar; figürler, bir piknik yaparcasına uzanmışlardır ve sanki iki bin yıl sürmüş, kısa bir uykudan henüz uyanmış gibidirler.

Dirseklerine dayanmış, birbirlerine bakarlar. Aralarında tek eksik olan, içinde peynir, yemiş ve şarap bulunan bir sepettir.

Kadının saç biçimi, küçük lülelerden oluşmaktadır; biraz sonra saçlarını, uykuya dalmazdan önceki son modaya göre, yeniden düzenleyecektir. Ve uzun, ama sonsuz uzunlukta bir gülümsemeyle, birbirlerine bakarlar. Siz, başınızı artık başka bir yöne çevirebilirsiniz: Ama onlar, gülümsemelerini sonsuzluğa kadar sürdüreceklerdir.

Bu sadık, dürüst ve sevgi dolu bakışları, yüzyıllar eskitememiştir; eski Roma'da dünyaya açılan bu bakışlar, bugün senin gözlerine ulaşır.

Bakışların senin önünde de sürmesine, onların başlarını çevirmemelerine ya da gözlerini yere indirmemelerine şaşma sakın: Çünkü onlar bu yüzden taş değil, olsa olsa ancak birer insan kesilebilirler.

Tavşanın Ölümü

Kadın, hiç kuşkusuz daha dün büyük bir dükkanın vitrininden inmiş olmalıydı; bir yapma bebeğinkini andıran küçük yüzü, hokka gibiydi; bu yüzün harekete geçtiğini görebilmek için, küçük bir kaşıkla karıştırma isteği duyulabilirdi. Ama bunu isteyebileceklerin kendileri de, balın yüzeyi kadar dümdüz, ancak petek kalınlığında tabanları olan ayakkabılarla ve sanki cetvel ve beyaz tebeşir kullanılarak tasarımlanmış pantolonlarla gösteriş yapma peşindeydiler. Olsa olsa rüzgâr, biraz eğlenmelerine yol açabiliyordu. Giysisini bütünüyle bedenine yapıştıran rüzgâr, kadını, küçük ve aptal ifadeli yüzü, yine küçücük bir ağzı bulunan, acınası bir iskelete dönüştürüyordu. İzleyicilerin yüzüne ise elbet soğukkanlı bir ifade kazandırıyordu.

Küçük tavşanlar, beyaz ütü çizgilerinin ve porselen çay fincanı inceliğindeki eteklerin yanında, hiçbir şeyden haberleri olmaksızın yaşamlarını sürdürmekteydiler. Adayı saran kahramanlık atmosferi, defne yapraklarının kara yeşil rengi gibi çevrelerini kuşatmıştı. Martı sürüleri, çalılığın çukurlarında, rüzgârda hareket eden karçiçekleri gibi birikmişlerdi. Ufak tefek yapılı, yakası kürklü, beyazlı kadının küçük, beyaz ve uzun tüylü teriyeri, burnu toprağın bir parmak üzerinde, otları koklayarak geziniyordu; adada gözün gördüğü kadarıyla başka bir köpekten iz yoktu; adayı enine ve boyuna kateden çok sayıda küçük ve meçhul izin o engin romantizminden başka hiçbir şey yoktu. Bu yalnızlığın ortasında köpek, sanki bir dev büyüklüğündeydi, bir kahramandı. Heyecanlı sesler çıkartıyor, dişleri,

bir deniz canavarınınkiler gibi parlıyordu. Hanımı, ıslık çalmak için küçük ağzını boşuna büzüp duruyordu; rüzgâr, çıkarabildiği ufacık sesi de dudaklarından koparıp götürüveriyordu.

Ben, daha önce böyle kısa tüylü bir köpekle buzullarda yol almıştım; bizim skilerimiz vardı, köpek ise karnı yere yapışık, buz kesikleri yüzünden kan içinde, ama yine de tükenmek bilmez bir neşe içindeydi. Şimdi adadaki köpek de bir şeylerin kokusunu almıştı; ayakları sanki takmaymış gibi koşuyordu, sesi ise bir hıçkırığa dönüşmüştü. Böyle bir anda, denizin üstünde bunca yamyassı duran adalarla, yüksek dağlardaki buz yalakları ve platolar arasındaki büyük benzerlik insana tuhaf geliyordu. Rüzgârdan düzleşmiş, kafatası sarısı kumullar, adanın üstünde kayalar gibi gözüküyordu. Onlarla gökyüzünün arasında, eksik kalmış yaradılışın boşluğu uzanmaktaydı. Işık şurayı ya da burayı aydınlatacak yerde, kazara devrilen bir kovadan çıkmışçasına, her şeyin üstüne akıyordu. İnsan, hayvanların bu yalnızlığı mekan tutmuş olmalarına her defasında şaşıyordu. Bu yüzden hayvanlar, gizemli bir havaya bürünüyorlardı; yumuşacık tüylerle kaplı, küçük göğüsleri yaşamın kıvılcımlarını saklamaktaydı. Teriyer, küçük bir tavşanı kovalıyordu. Küçük, dayanıklı bir dağ türü, diye düşündüm, onu asla yakalayamaz. Kafamda coğrafya derslerinden bir anı canlandı: Bir adada mıydık, yoksa denizdeki bir dağın tepesinde mi? Modanın öngördüğü gibi, sırtımıza renkli soyarı ceketleri geçirmiş, olup bitenleri avare bakışlarla izleyen, on, on beş kişilik bir turist grubuyduk. Düşüncelerimi bir kez daha değiştirip, tek ortak nokta, insanlıkla bağdaştırılamayacak bir terk edilmişliktir, dedim kendi kendime: Tıpkı binicisini fırlatıp atmış bir atın tedirginliğiyle, yeryüzü, ancak insanoğlunun azınlıkta kaldığı yerlerde vardır; evet, yüksek dağlarda ve küçük adalarda doğa sağlıklı değil, fakat hastalıklıdır, akıl hastasıdır. Gelgelelim köpekle tavşan arasındaki uzaklık bizi şaşırtacak kadar azalmıştı; köpek yetişiyordu; tavşana yetişen bir köpek, görülmüş şey değil! Herhalde bu, köpekler dünyasının ilk büyük zaferi olacak! Köpek, heyecandan daha da hızlanmıştı, çok sık soluk alıp veriyordu, birkaç saniye sonra kurbanına yetişeceği kesindi. Tam o anda tavşan, bir kavis çizdi. Ve bu kavisi çizişin-

deki yumuşaklıktan, hareketteki katılığın eksikliğinden, bunun bir tavşan değil, ama yalnızca bir tavşan yavrusu olduğunu anladım.

Yürek vuruşlarımı duyumsuyordum; köpek de dönmüştü; kaybı, on beş adımdan fazla değildi; felaket, birkaç saniye sonra tavşanın başına çökecekti. Zavallıcık, arkasından koşanın minik kuyruğunun hemen dibinde olduğunu duyumsuyordu, artık bitkin düşmüştü. Koşup araya girmek istedim; ne var ki, ütü çizgilerinin ardında saklanan iradenin düz ayakkabı tabanlarına inmesi, çok zaman alıyordu; ya da engel, daha kafada oluşmuştu. Tam yirmi adım önümdeydiler; eğer küçük tavşancık kararsız bir ifadeyle durup, boynunu düşmanına uzatmadıysa, o zaman düş görmüş olmalıyım. Köpek, dişlerini bu boyuna geçirdi, birkaç kez oraya buraya savurduktan sonra, fırlatıp attı ve dişlerini iki, üç kez hayvanın göğsüne ve karnına gömdü.

Başımı kaldırıp baktım. Çevrem heyecandan terlemiş yüzlerle sarılıydı. Sanki birden, dansla geçmiş bütün bir gecenin ardından, saat sabahın dördü gibiydi. İçimizde kanın sarhoşluğundan ilk uyanan, küçük köpek oldu. Tavşanı bıraktı, şaşı bakışlarını kuşkuyla yana çevirdi, sonra geri çekildi; birkaç adım sonra, ardından bir taş atılacağını beklercesine, kısa bir tırısa kalktı. Bizler, yani ötekiler ise hareketsiz duruyorduk ve biraz utanmış gibiydik. "Yaşama savaşı" ya da "doğanın acımasızlığı" gibi, yamyamlığı çağrıştıran, sığ sözlerden oluşma bir atmosfer, çevremizi sarmıştı. Böyle düşünceler, sonsuz derinliklerdeki deniz tabanı gibidir, o büyük derinliklerden yukarı çıkınca, sığlaşıverirler. Aslında dönüp o ufak tefek yapılı hanımefendiye bir tokat atmak isterdim. Bu, içten bir duyguydu, ama iyi olduğu söylenemezdi, o yüzden sustum, böylece de çevreyi sarmakta olan tedirgin ve genel suskunluğa ben de katılmış oldum. Sonunda uzun boylu, rahat ifadeli bir bey tavşanı iki eliyle aldı, yanına gelenlere yaralarını gösterdi ve köpeğin elinden kurtarılan hayvan ölüsünü küçük bir tabut gibi yakındaki otelin mutfağına taşıdı. Bilinmezden ilk çıkan, bu adam olmuştu ve onun ayakları, Avrupa'nın sağlam toprağına basıyordu.

Fare

Aslında bir espri, minik bir nokta gibi, öykü denemeyecek bu küçücük öykü, Dünya Savaşı sırasında geçmişti. Ladin'de, Alpe Fodara Vedla'da, yerleşme merkezlerinin bin metre ya da daha yükseğinde, bu merkezlerin çok uzağında biri, barış zamanlarında oturulacak bir sıra koymuştu.

Sıra, savaşta da zarar görmüş olmaksızın yerindeydi. Geniş ve aydınlık bir çukurluktaydı. Top mermileri, sakin gemiler ya da balık sürüleri gibi, sıranın üzerinden geçip gitmekteydi. Bu mermiler arkalarda, hiç kimsenin ve hiçbir şeyin bulunmadığı bir yere düşüyor, aylardır masum bir bayırı dövüp duruyordu. Bunun nedenini bilen yoktu. Savaş sanatının bir yanılgısı mıydı? Yoksa savaş tanrılarının bir esintisi mi? Savaş, bu sırayı gözden yitirmişti. Güneş ise bütün gün boyunca sonsuz yüksekliklerden ona arkadaşlık etsinler diye ışıklarını yolluyordu.

Bu sıraya oturan, neredeyse yapışıp kalırdı. Artık ağzını bile açmaz olurdu. Bedenin her bir uzvu, hep birlikte yere çökü vermiş ve ölesiye yorgun olduklarından, aynı anda birbirlerinin varlığını unutuvermiş adamlar gibi, kendi başına uykuya dalardı. Soluk almak bile insana yabancılaşırdı; bütünüyle bir doğa olayına dönüşürdü; bu, "doğanın soluğu" oluyor demek değildi, fakat insan soluk aldığının ayırdına vardığında –yani göğsün o tekdüze, iradeye bağlı olmayan hareketi!–, bu, hava denen o mavi canavar tarafından insanın acizliğine yönelik bir eylemdi, bir tür gebe kalma gibi.

Etraftaki otlar, bir yıl öncesinden kalmaydı; soluk kar ren-

ginde ve çirkindiler; görünüşleri öylesine cansızdı ki, üstlerinden büyük bir taşın kaldırılmasıyla ortaya çıkmış gibiydiler. Yakınlarda ve uzaklarda bir anlam taşımayan, belli bir sayıda da olmayan yükseklikler ve çukurlar, çarpık çalılar ve dağ meraları vardı. İnsanın bakışı, bu hareketsiz tedirginlikten, toprağın sarı yeşil köpükler halinde dağılmış dalgalarından, hep manzarayı önden perdeleyen o kırmızı ve yüksek kayalığa kayıyor, sonra yüzlerce bakışa ayrılmış olarak dökülüyordu. Kaya parçası çok yüksek sayılmazdı, ama üzerinde artık boş bir ışıktan başka bir şey yoktu. Görünüm, dünyanın yaratıldığı devirlerde olduğu kadar vahşiydi ve insanlıkla ilintisiz bir görkemi yansıtıyordu.

Küçük bir fare, insanların çok ender oturduğu sıranın yakınlarında dolaşmak için kendine küçük çukurlardan oluşma bir sistem kurmuştu. Bu sistemde ortadan kaybolabileceği, sonra yine yeryüzüne çıkabileceği delikler de vardı. Fare, bu çukurlarda çember çiziyor, duruyor, ardından yine dolaşmayı sürdürüyordu. Havadaki gümbürtü, yerini korkunç bir sessizliğe bıraktı. Bir insanın eli, sıranın kenarından aşağı sarktı. Bir toplu iğne başı kadar küçük, siyah bir göz, o yöne döndü. Ve bir an için tuhaf bir duygu doğdu; bu küçük, siyah, canlı göz mü dönmüştü, yoksa dağların o korkunç hareketsizliği mi yerinden oynamıştı, bu tam olarak kestirilemiyordu. Artık gerçekten bilemiyordunuz: Etkin olan, dünyanın iradesi miydi, yoksa bu küçük farenin olup, onun minicik, yalnızlık kokan gözünden yansıyan irade mi? Hâlâ savaşta mıydık, yoksa sonsuzluğun egemenliği başlamış mıydı; bu, artık bilinemiyordu.

İnsan, yabancısı olduğunu duyumsadığı bir konumu uzun süre ve istediğince sürdürebilir aslında; gelgelelim bu, zaten çok küçük bir öykü; her defasında, daha nerede bittiği tam söylenemeden, son buluvermiş bir öykü.

Kulağı Delik Olmak

Erken yattım, biraz soğuk almış gibiyim, belki de ateşim var. Odanın tavanın bakıyorum, ama gördüğüm, otel odasının balkon kapısının üzerindeki kırmızımsı perde de olabilir; ayırt edebilmek, güç.

Ben tam işimi bitirdiğimde, sen de üstündekileri çıkarmaya başladın. Bekliyorum. Seni, yalnızca duyuyorum.

Anlaşılmaz gidip gelmeler; odanın bu yanında, ya da o yanında. Yatağının üstüne bir şey koymak için geliyorsun; bakmıyorum, ama ne olabilir? Bu arada, dolabı açıyorsun, bir şey koyuyorsun ya da alıyorsun; dolabın yine kapandığını duyuyorum. Masanın üstüne, ardından komodinin mermerine sert ve ağır bir şeyler bırakıyorsun. Sürekli hareket halindesin. Sonra, saçlarını açtığında ve fırçalamaya başladığında çıkan o bildik sesleri duyuyorum. Ardından lavaboya akan suları. Ama ondan önce sırtından giysilerini çıkarmanı; şimdi, bir kez daha; bunca şey giymiş olmanı anlayamıyorum. İşte, ayakkabılarını da çıkardın. Sonra çorapların da, tıpkı daha önce, ayakkabıların gibi, halının orasına burasına saçılıyor. Bardaklara su dolduruyorsun, arka arkaya üç, dört kez, ne için olduğunu hiç düşünemiyorum. Kafamda canlandırabileceklerimin sonuna çoktan vardım, oysa sen, görünüşe bakılırsa, hâlâ yapacak yeni bir şeyler bulabiliyorsun. Geceliğini giydiğini duyuyorum. Fakat bunu yapmakla işini bitirmiş olmaktan henüz çok uzaksın. Daha bir sürü ufak tefek var. Benim yüzümden acele ettiğini biliyorum; o halde, anlaşıldığı kadarıyla, bütün bunlar zorunlu, se-

nin kişiliğinin bir parçası olan şeyler ve hayvanların sabahtan akşama kadar süren sessiz hareketleri gibi, hiç ayırdına varmadığın, sayısız hamlelerle, benim hiçbir zaman kıyısından bile geçmediğim bir yerlere uzanıyorsun!

Bunu rastlantı sonucu duyumsuyorum, çünkü ateşim var ve çünkü seni beklemekteyim.

Slovakya'da Köy Cenazesi

Odam, tuhaf bir odaydı. Türk usulü perdeler nedeniyle Pompeji kırmızısına bürünmüştü; toz, mobilyaların çatlaklarında ve çizgilerinde küçük oluklardan akar gibi birikmişti. Bu, incecik bir tozdu, sanki suyla birlikte sürüklenen çakılların inanılmaz ölçüde küçülmesi gibiydi; ama artık yine inanılmaz bir yalınlıkla, artık hiçbir olaya karışmaksızm duruyordu; yalnızca bir yükselip, bir geri çekilen ışıkların ve gölgelerin okşadığı, yüksek dağların büyük yalnızlığını çağrıştırır hiçbir yanı kalmamıştı. O zamanlar bu türden çok sayıda yaşantım vardı.

Eve ilk girdiğimde, her taraf ölü fare kokuyordu. Benim odamı kadın öğretmenlerinkinden ayıran ortak hol, öğretmenlerin artık sevmedikleri ya da saklamaya değer bulmadıkları bir sürü ıvır zıvırla, yapma çiçeklerle, yemek artıklarıyla, yemiş kabuklarıyla ve artık temizlenmeye değmez, eski ve kirli çamaşırlarla dolmuştu. Öyle ki, uşağım bile, ortalığı düzeltmesini söylediğimde yakındı. Ama öğretmenlerden biri, bir melekten bile güzeldi; ablası ise bir anneden daha sevecendi ve yüzü, küçük kilisedeki köylü Madonna'nınki kadar güzel olsun diye, yanaklarına her gün gül pembesi allık sürüyordu. Eve sık sık gelen küçük kız öğrenciler, ikisini de seviyorlardı; bir defasında hastalandığımda ve her ikisinin de iyiliklerini, çamaşırların arasma yerleştirilen kokulu ot torbalarının sıcaklığıyla duyumsadığımda, bu sevginin nedenini ben de anladım. Bir gün bir şey istemek üzere odalarına girdiğimde –odamı onlardan kiralamıştım–, ikisini de yatakta buldum; çekilip gitmeye davrandı-

ğımda, yardıma hazır olarak çarşafların arasından fırladılar; bütünüyle giyiniktiler; kirli pabuçlarını bile yatakta ayaklarından çıkarmamışlardı.

Cenazeyi seyrederken bulunduğum ev buydu; benim pencerelerimin karşısında, biraz yanda, bu noktada daha da genişleyen, geniş Reichsstrasse'nin karşı tarafında yaşayan şişman bir kadın ölmüştü. Marangoz çırakları, tabutu öğlenden önce getirmişlerdi; mevsimlerden kıştı, tabutu küçük bir el kızağında taşımışlardı; güzel bir öğlenden önce olduğundan, altı çivili papuçlarıyla caddede kayıyorlardı; arkalarından çektikleri büyük, siyah kutu da bir o yana, bir bu yana sıçrayıp duruyordu. Her gören, bunlar ne şirin gençler, diye düşünüyor, merakla kızak devrilecek mi, yoksa devrilmeyecek mi, diye bakıyordu.

Öğlenden sonra ise ölene son kez eşlik edecekler, evin önünde toplanmışlardı; silindir şapkalar, kürk başlıklar, modaya uygun şapkalar ve kışın kullanılan, kalın eşarplar, gökyüzünün aydınlık kar grisi önünde koyu bir fon oluşturuyordu. Din adamlarının giysileri siyah ve kırmızıydı, beyaz, kolalı gömlekler giymişlerdi. Onları gören genç, iri, kıvırcık tüylü, kahverengi bir köpek, önünde bir araba varmış gibi havladı. Ve doğru konuşmak gerekirse, köpeğin yanlış bir gözlemi dile getirdiği, pek söylenemezdi; çünkü o anda yaklaşmakta olanların gerçekliği ne kutsal, ne de insani bir gerçekliğin yansımasıydı; caddenin kaygan örtüsünün üstünde asıl belirginleşen varlıklarının mekanik yanının ağır tempolu hareketiydi.

Ama sonra atmosfer, ilahi bir havaya büründü. Sakin bir bas sesi, çok yumuşak tonda, hüzünlü bir şarkıya başladı; şarkının yabancı sözcüklerinden, yalnızca tatlı Meryem Ana için kullanılanları anlayabildim; ardından buna, kestaneler gibi açık kahverengi parıltılar saçan bir baritonla, bir başka ses daha eklendi; bir tenor sesi ise hepsini bastırdı; bu arada siyah başörtülü kadınlar, hiç bitmeyecek gibi görünen bir alay halinde evden çıkmaya başladılar; kış göğünün altında mumlar, soluk sarı ışıklar saçıyor, aletler ise parlıyordu. Bu manzara karşısında insan, sırf artık otuzunu aşmış olduğu için bile ağlayabilirdi.

Belki biraz da, matem alayının arkasındaki çocukların iti-

şip kakışmalarına ağlayabilirdi. Ya da dimdik duran, köpeğin sahibi olan genç adamın, nedeni anlaşılmaz bir biçimde, hiç kıpırdamaksızın o kutsal el sıkışmaları izlemesine. Her şey öylesine sallantıda, öylesine ürkek gerçeklerle dolu bir atmosferdeydi ki, karşınızda içi porselen dolu bir vitrin bulunduğunu sanabilirdiniz. Ben de artık ne yapacağımı şaşırmıştım, ama nereye döneceğimi de bilmiyordum; tam o sırada, herhalde bir rastlantı sonucu, kalabalığın içersinde, çok duygulanmış olan genç adamın bir elini arkasında tuttuğunun ve büyük, kahverengi köpeğinin bu elle oynamaya başladığının ayırdına vardım. Köpek, bu eli şakadan ısırıyor, sıcak diliyle de harekete geçirmeye çalışıyordu. Bu çabaların sonunu heyecanla beklemeye başladım. Ve nihayet, uzunca bir süre sonra, genç adamın bütün vücudu belirsiz bir katılmayı sürdürürken, bu vücudun arkasındaki el bağımsız olarak harekete geçti ve köpeğin ağzıyla oynamaya başladı; elin sahibi, bütün bunların ayırdında değildi.

Bu olay, yeterli bir neden olmamasına karşın, ruhsal durumumun yeniden dengeye kavuşmasına yol açtı. O sıralarda, o içinde kalmak için direnmeye çalıştığım çevrede ruhum, hemen hiçbir nedene bağlı olmaksızın, kimi zaman düzenli, kimi zaman düzensiz konumlara kayıyordu. Şimdi, aynı evi paylaştığım insanların cenazeden sonra bana uzatacakları ellerin, evlerinde yaptıkları, o ne idüğü belirsiz bir kadeh içkinin ve söyleyecekleri, karşı çıkılması olanaksız birkaç sözün –belki, felaketler insanları birbirlerine daha da yakınlaştırır, gibisinden– aynı zamanda hem hoş, hem de hoş olmayan beklentisi içersindeydim.

Genç Kızlar ve Kahramanlar

Siz ey hizmetçi kızlar, o köylü bacaklarınızla ve şaşırıp şaşırmadıkları belli olmayan o sakin bakışlarınızla, ne kadar da güzelsiniz! Efendilerinizin köpeğini, bir ineğin boynundaki ipi tutar gibi gezdirmektesiniz. Nedir şimdi düşündüğünüz? Köyde çanların çaldığı mı, yoksa sinemanın başlamak üzere olduğu mu? Kesin olan şu ki, kentin iki köşesi arasında, bütün taşradakinden çok daha fazla sayıda erkeğin yaşadığını gizemli bir biçimde duyumsamaktasınız ve bu erkeklik dünyasının içinden, o dünya size ait olmasa bile, her an, eteklerinize sürünen buğdaylarla dolu bir tarladan geçercesine geçip gitmektesiniz.

Ama, gözlerinizde sanki hiçbir şey bilmiyormuş gibi bir ifade varken, şu anda tasma kayışından tuttuğunuzun bir erkek olduğunu hiç düşünüyor musunuz? Ya da Lux'un, sonra Wolf'un ve Amri'nin bir erkek olduğunun hiç farkında değil misiniz? Her ağacın ya da elektrik direğinin yanından geçerken, onların yüreğini binlerce ok deliyor. Onların türünden olan erkekler, ağaçlara kılıç saplarcasına, geride kendilerinden bir işaret olarak keskin amonyak kokularını bırakırlar; savaşlar ve kardeşlikler, kahramanlıklar ve türlü eğilimler, kısacası erkeğin bütün o kahramanlıklarla dolu dünyası, burunlarından kaynaklanan imgelemlerinin önünde açıktır! Bacaklarını, bir savaşçı selamının serbestliğiyle ya da meyhanede, bira tutan elin kahramanca, selam için savruluşuyla, nasıl da kaldırırlar! Hizmetlerini, kurban verircesine, ne büyük bir ciddiyetle yerine getirirler! Peki ya siz, kızlar? Sizler, hiçbir şey anlamadan onları

arkanızdan çekiyorsunuz. Kayışlarına asılıyorsunuz; onlara, siz olmaksızın şöyle çevrelerine bakabilme fırsatını bile tanımıyorsunuz; saygı göstermiyorsunuz. Böyle bir anda, birinin içinden sizi taşlamak gelebilir.

Peki ya sizler, erkek kardeşlerim? Lux, Wolf ya da adı neyse, bu kızların arkasından üç ayak üstünde sıçrayıp durur; yardım istemeyecek kadar gururludur ve gururu ta derinden kırılmıştır; yapabildiği tek protesto hareketi, kayış onu durmaksızın çekerken, dördüncü ayağını inatla, çaresizlik içersinde yerle arada uzaklık bırakarak, indirmemekte direnmektir. Kim bilir böyle anlarda bu köpeklerde ne gibi iç hastalıkları ve nevrasteni kompleksleri ortaya çıkar! Ve asıl önemlisi: Böyle sahnelerin yanından geçtiğinizde, onun size yönelttiği hüzünlü, yoldaşça bakışları algılar mısınız? Çünkü o da, kendine özgü bir biçimde, bu anlayışlı olmaktan uzak kızların ruhlarını sever. Bu kızlar, kalpsiz değiller aslında; olanları bilseler, yüreklerinde acıma duyarlar. Gelgelelim ne olup bittiğini bilmiyorlar işte. Ve bu tembel yüreklilerin bunca çekici olmalarının gerçek nedeni de, aslında bizim hakkımızda hiçbir şey bilmemeleri değil mi? Evet, köpek böyle konuşur. Köpekler, bizim dünyamızı hiçbir zaman anlamayacaklar!

Birdahaasla Pansiyonu

Bir zamanlar Roma'da bir Alman pansiyonu vardı. (Onun gibi, çok sayıda başka pansiyonlar da vardı.) Alman pansiyon, o sıralarda İtalya'da bir sürü özelliği içeren bir kavramdı. Bir defasında kalmış olduğum bir başka Alman pansiyonunu bugün hâlâ dehşetle anımsıyorum; orada her şey, insanı ağlatacak kadar kusursuzdu. Ama şimdi sözünü ettiğim pansiyon, öyle değildi. Büroya girip, ilk kez pansiyonun sahibi olan beyle görüşmek istediğimi söylediğimde, pansiyon sahibinin annesi bana şöyle yanıt vermişti: "O şimdi gelemez, çünkü nasırlarıyla uğraşıyor!" Adamı, Bay Birdahaasla diye adlandırmak istiyorum. Annesi, yani Bayan Birdahaasla, dev bir korsenin içine hapsolmuş, şişman bir yaşlı kadındı; yılların akışı içersinde biraz kilo vermiş olduğundan, korsesi, çevresinde düzgün olmayan bir çember çiziyor, bu çemberin üstünden bir bluz sarkıyordu; görünüşü biraz, kimi zaman böyle ücra yerlerde rastlanılan türden, ters dönmüş ve artık kullanılmayan bir şemsiyeyi andırıyordu. Kadının saçları Paskalya ile Ekim ayı arasındaki sürede, yani turist sezonunun dışında, görebildiğim kadarıyla bakımsızdı; sezon sırasında ise beyaz gibiydi. Bayan Birdahaasla'nın özelliklerinden biri de, eteğinin alaşılmadık uzunluktaki fermuarının sıcak aylarda hep baştan aşağı açık durmasıydı. Bu, belki böyle daha serin tuttuğundan, belki de pansiyonun bir özelliği olmasından ötürüydü. Çünkü ortalığa bakan, yemek zamanları da masalara hizmet eden ve bu sırada sırtına arkadan iliklenen, temiz bir bluz geçiren Laura adlı kız da, Ro-

ma'da kaldığım süre boyunca hep en alt iki düğmesini iliklerdi; böylece gömleği, gömleğinin üzerinde de güzel sırtı, bir kaseye konmuşçasına, açıkta kalırdı. Bütün bunlara karşın Birdahaasla'lar, çok iyi pansiyoncularda; eski moda döşenmiş, lüks odaları bakımlıydı, pişirdikleri yemeklerin de her zaman bir zerafeti olurdu. Yemek sırasında bay Birdahaasla, metrdotel olarak şahsen büfenin yanında durur, serviste yalnızca Laura'nın bulunmasına karşın, servise nezaret ederdi. Bir defasında suçlayan bir ifadeyle, kıza şöyle dediğini duymuştum: "Bay Meier, kaşıkla tuzluğu kendisi aldı!" –Laura, korkuyla şöyle fısıldamıştı: "Bir şey dedi mi?" Ve Bay Birdahaasla, kraliyet sofrasına bakan bir metrdotelin azametiyle, soruya olumsuz yanıt vermişti: "Bay Meier hiçbir zaman bir şey demez!"– Evet, Bay Birdahaasla, mesleğinde böyle zirvelere tırmanabilen biriydi. Anımsayabildiğim kadarıyla uzun boylu, zayıf, başı saçsız bir adamdı; bakışları saydamdı; diken gibi sakalları, elinde yemek tabağıyla, bir müşteriye eğilip, iyi seçilmiş sözcüklerle, öncelikle lezzetli bir yemeği anlatmaya başladığında, ağır ağır bir aşağı, bir yukarı hareket ederdi. Evet, Birdahaasla'lar, özellikleri olan insanlardı.

Bütün bu ayrıntıları not ettim, çünkü daha o zamanlar içimde, bunların bir daha yinelenmeyeceği duygusu vardı. Böyle demekteki amacım, kesinlikle bütün bunların çok ender ve değerli şeyler olduklarını ileri sürmek değil; ama hepsi, eşzamanlılıkla özel bir biçimde ilintiliydi ve bu ilintiyi tanımlayabilmek, güç. Örneğin bir duvarda yirmi saat asılıysa ve ansızın bu saatlere bakarsanız, her sarkaç ayrı bir konumdadır; hepsi, aynı zamanda hem eşzamanlıdır, hem de değildir ve gerçek zaman, aralarından bir yerden akıp gider. Bu, insanı tedirgin edici bir etki yaratabilir. O günlerde Birdahaasla Pansiyonu'nda kalmak için her birimizin kendine göre bir nedeni bulunmaktaydı; Roma'da geçirdiğimiz zamanın dışında, yapılacak işlerimiz vardı ve yaz sıcağından ötürü, her gün bu işlerin ancak çok küçük bir bölümü görülebildiğinden, sonunda hep pansiyonumuzda bir araya geliyorduk. Örneğin kısa boylu, yaşlı İsviçreli beyi ele alalım; o, Papalığın Roma'sında bir Protestan kilisesi yaptırmak isteyen, pek büyük sayılamayacak bir Protestan tari-

katının işleri için gelmişti. Yakıcı güneşe karşın, hep siyah takım elbise giyerdi; yeleğinin yukardan ikinci düğmesine bir saat zinciri tutturulmuştu, zincirde, biraz daha aşağıda olmak üzere, üstünde altın bir haç bulunan, siyah bir madalyon asılıydı. Sakalları, tam anlamıyla başının iki yanındaydı; çenesinden öylesine seyrek çıkıyordu ki, ancak belli bir uzaklıktan görülebiliyordu. Yanaklarına doğru ise bu sakal, bütünüyle yitip gidiyordu; dudaklarının üzerinde zaten hiç sakal bitmemiş gibiydi. Bu yaşlı beyin saçları, grimsi sarı ve inanılmayacak kadar yumuşaktı; yüz rengi pembe olabilirdi; ama beyaz olduğundan, ortasında altın çerçeveli bir gözlük bulunan, yeni yağmış kar örtüsünü andırıyordu. Bir defasında, hepimiz salonda toplanmış, konuşurken, bu yaşlı bey, Mme. Gervais'e şöyle demişti: "Biliyor musunuz sizin Fransanızda eksik olan nedir? Bir Kral!"

Bu söylediğine şaşırıp, Mme. Gervais'in yardımına koşmak istedim: "Ama siz, İsviçrelisiniz, dolayısıyla da cumhuriyetçisiniz!?" diye itiraz ettim. Fakat ufak tefek yapılı adam, sanki altın çerçeveli gözlüğünün ardından çıkarak, bize şöyle karşılık verdi: "O başka! Biz, altı yüz yıldır cumhuriyetiz, yoksa ancak kırk beş yıldan bu yana değil!" Evet, Roma'da bir Protestan kilisesi yapmak isteyen İsviçreli, işte böyle bir insandı.

Madame Gervais, sevimli gülümsemesiyle ona şöyle dedi: "Diplomatlar ve gazeteler olmasaydı, belki ebedi barışa kavuşabilirdik." – Yine yatışmış olan yaşlı İsviçreli: "Excellent, vraiment excellent!" diyerek ona katıldı ve küçük bir keçininkini andıran, incecik, doğallıktan uzak bir sesle kıkır kıkır güldü; koltuğunda Mme. Gervais'in bulunduğu tarafa dönebilmek için, bir ayağını yerden kaldırmak zorunda kalıyordu.

Zaten böylesine akıllı yanıtlar, ancak Bayan Gervais'den çıkabilirdi. İnce boynunun üzerinde, zarif bir kulakla süslenmiş, güzel profili, yemek salonunda onu ilk gördüğümde, pencerenin önünde gökyüzü renginde kadife bir fonda pembe taştan oyulmuş gibiydi. Çatalı ve bıçağı tutan kusursuz elleriyle, kolları hafiften ve dikkatle geriye çekilmiş, bir şeftalinin kabuğunu soymaktaydı. Ignoble, mal élevé, grand luxe ve trés maniaque, en sevdiği sözcüklerdi. Digestion ve digestif sözcüklerini de sık

kullanıyordu. Mme. Gervais, bir defasında Paris'te, bir Katolik olarak nasıl bir Protestan kilisesine gittiğini de anlatmıştı. Bu olay, İmparator'un doğum gününde olmuştu. "Ve sizi temin ederim ki," diye eklemişti, –"bizdekinden çok daha saygın bir atmosfer vardı. Her şey çok daha yalındı. Soyluluktan uzak bir komedi gibi değildi!"– Mme. Gervais, böyle bir insandı.

Kocası otelci olduğundan, tutkuyla Almanlarla Fransızların anlaşmalarından yanaydı. Daha kesin söylemek gerekirse, eşi otelcilik kariyerindeydi: İnsan böyle bir kariyerde yemek salonunda, barda, oda hizmetinde, büroda, kısacası ilgili her alanda çalışmak zorundaydı. "Tıpkı bir mühendisin mengene başmda da çalışmak zorunda olması gibi!–" diye açıklıyordu Mme. Gervais bu durumu. Aydın bir insandı. Tam bir centilmen olan zenci bir prensin, Paris'teki bir otelde Amerikalılar tarafından nasıl boykot edildiğini anımsadıkça öfkeleniyordu. "Oysa prens, yalnızca şöyle yaptı!" diyerek ve neşeyle, aşağılayıcı bir ifadeyle dudak kıvırıyordu. Hümanizm, evrensellik ve insanın onuru gibi klasik idealler, Bayan Gervais'e göre otelcilik uğraşıyla bir bütün oluşturmaktaydı. Ama bunun yanı sıra, genç bir kızken anne ve babasıyla birlikte otomobil yolculukları yaptığını, şu ya da bu ataşeyle veya elçilik sekreteriyle bir yerlere gittiğini, tanıdığı olan Markiz bilmem kimin şunu bunu anlattığını da eklemeyi unutmuyordu. Buna karşılık, otelcilik uğraşıyla ilgili olarak, kocasının bir arkadaşının, bahşiş alınması yasak olan bir işletmede, ayda sekiz yüz markı bahşişten kazandığını, kocasının ise, böyle bir yasağın bulunmadığı bir işletmede, cebine yalnızca altı yüz mark girdiğini anlatırken de aynı soylu ifadeye bürünüyordu. Bayan Gervais'in yanında hep taze çiçekler oluyordu; beraberinde taşıdığı bir düzine kadar küçük örtüyü de her pansiyon odasını yurdundan bir köşeye dönüştürmek için kullanıyordu. Kocasını da, izinli olduğu zamanlar, pansiyondaki odasında kabul ediyordu. Ayrıca Laura'yla, çoraplarını her defasında çıkarır çıkartmaz yıkaması için bir anlaşma yapmıştı. Bayan Gervais, aslmda cesur bir kadındı. Bir defasında, bütün görünüşünün biraz aşırı uzunlukta, son derece narin bir melek gibi olmasına karşın, ince dudaklarının sanki dolgunmuş gibi bir etki yaratabildiğinin ayırdına varmış-

tım; yanakları da, dikkatle bakıldığında, güldüğü zaman burnunun hizasının epey yukarsına çıkıyordu; fakat tuhaftır, onu artık eskisinden daha az güzel bulduğum andan başlayarak, birbirimizle daha ciddi konuşabildik. Bayan Gervais, bana çocukluğunun hüzünlü günlerini, erken dönemlerde yakalandığı, uzun süreli hastalıkları ve felçli üvey babasının kaprisleri yüzünden çektiği acıları anlattı. Hatta bir defasında, kocasıyla onu sevmeden evlendiğini bile itiraf etti. Dediğine göre, artık başının çaresine bakma zamanı geldiği için bu işi yapmıştı. "Sans enthousiasme; vraiment sans enthousiasme!" Ama bunu, ancak yolculuğa çıkmadan bir gün önce söyledi: Çünkü hep uygun olanı söylemeyi bilirdi ve dinleyenlerin ruhuna seslenirdi.

Yine bizimle aynı pansiyonda oturan, Wiesbadenli hanım için de buna benzer şeyler anlatabilmeyi çok isterdim; fakat ne yazık ki ona ilişkin izlenimlerimin çoğunu unuttum; belleğimde kalan birkaç şey ise, belleğimde kalmayanların amacıma pek uygun düşmeyeceği duygusunu uyandırdı. Şu anda anımsadığım tek şey, Wiesbadenli hanımın hep enine çizgili bir etek giydiği; kendisi, bu eteklikle büyük bir tahta parmaklık gibi gözükürdü; parmaklığın üstüne ütüsüz bir beyaz bluz sarkardı. Konuştuğu zaman, bu ancak itiraz etmek için ve örneğin şöyle olurdu: Örneğin biri, Ottavina'nın güzel olduğunu söylemişse eğer, Wiesbadenli hanım, hemen: "Evet," diye tamamlardı, "soylu bir Romalı tipi." Bu arada insana öyle iddialı bakışlarla bakardı ki, insan ister istemez, sanki dünyanın kurtuluşu buna bağlıymışçasına, düzeltme yapma gereğini duyardı; çünkü pansiyonda ortalığa bakan Ottavina Toskanalıydı. "Evet" diye karşılık verirdi Wiesbadenli hanım –"Toskanalı. Ama bir Romalı tipi var! Bütün Romalı kadınların neredeyse hemen alınlarının dibinden başlayan burunları vardır!" Oysa sorun, Ottavina'nın yalnızca Toskanalı olması değildi, neredeyse hemen alnının altından başlayan bir burnu da yoktu; gelgelelim Wiesbadenli hanımın öylesine canlı bir ruhu vardı ki, kafasından her zaman hazır bir yargı fırlayıverirdi, bunun nedeni, öteki hazır yargıların bu yargıyı aralarından kovmalarıydı. Korkarım kendisi, mutsuz bir kadındı. Ve belki de kadın bile değildi, kız ola-

rak kalmıştı. Gemiyle Afrika'yı dolanmıştı, şimdi de Japonya'ya gitmek istiyordu. Bu bağlamda, yedi bardak bira ve kırk sigara içen bir hanım arkadaşından söz etmiş, onu mükemmel bir dost diye nitelendirmişti. Böyle konuştuğunda, yüzü, aşırı belirgin teniyle, ağzını, burnunu ve gözlerini belirleyen çarpık çizgileriyle sanki çok günahkar bir ifadeye bürünürdü; insan, en azından onun esrar içeceğini düşünürdü: Ama kendisine bakıldığını duyumsadığı anda bu ifade, yerini çok uslu görünüşlü bir yüze bırakırdı ve bu ikincisi, iri bir çizmenin içindeki parmak çocuk gibi görünürdü. Wiesbadenli hanımın en büyük ideali, aslan avına çıkabilmekti; hepimize, bunun için olağanüstü güçlü olmanın gerekip gerekmediğini sormuştu. Ona göre, yeterince cesareti vardı, ama acaba yorgunluğa dayanabilir miydi? Yeğeni, kendisi de gitmek istediği için, onu bu yolda cesaretlendiriyordu; fakat yirmi iki yaşında bir haylaz için durum elbet farklıydı, değil mi? Gemiyle dünyayı dolaşan iyi yürekli teyze! Onun Afrika güneşinin altında, yeğeninin sırtına yaman bir şaplak atacağından, karşılaşacağı aslanların da, tıpkı Mme. Gervais'le benim, başarabildiğimiz zaman, yaptığımız gibi, onun önünden sıvışacaklarından kesinlikle eminim.

Kimi zaman Bayar Birdahaasla'nın yanına, büroya kaçtığım bile olurdu; ya da usulcacık koridora çıkar ve Ottavina'yı görebilir miyim diye bakardım. Aslında gökyüzünde, Tanrı'nın yıldızlarını da seyredebilirdim elbet, ama Ottavina, onlardan daha güzeldi. Ottavina, ortalığa bakan ikinci kızdı, on dokuz yaşında bir köylüydü ve evinde bir kocasıyla küçük bir oğlu vardı; hayatımda gördüğüm en güzel kadındı. Burada kimse kalkıp da, birbirinden çok değişik güzelliklerin, türlü çeşitlerde ve derecelerde güzelliklerin bulunduğunu söylemesin, bunu zaten biliyoruz. Ama Ottavina'nınki, elimden çalınabileceğinden korkabileceğim bir hazine kadar değerli bir güzellikti; Raffaello'yu çağrıştıran bir güzellik, üstelik böylesi, bana itici de gelir: Böyle bir güzelliğe karşın gözü alan, doğrudan Ottavina'nın güzelliğiydi! Neyse ki böyle bir şeyin onu görmemiş olana tanımlanmasının olanaksız olduğu söylenebilirü Uyum, ölçülülük, kusursuzluk, soyluluk gibi sözcükler aslında ne kadar iticidir! Bu sözcükleri tıka basa besledik, şimdi ufacık ayakları

olan şişman kadınlar gibi duruyorlar ve yerlerinden kıpırdanamıyorlar. Oysa insan bir kez gerçek uyum ve kusursuzlukla karşılaştığında, böylesinin ne denli doğal olduğuna şaşar kalır. Bunlar, insanın karşısına öylece çıkıverir. Bir dere gibi akar, akışı hiç de düzenli değildir; doğanın o umursamaz görkemiyle, büyüklüğe ya da kusursuzluğa erişmek için birtakım çabalar harcamaksızın akıp gider. Ottavina için iri yarı, güçlü, soylu olduğunu söylediğimde, bu sözcükleri başka insanlardan aldığım gibi bir duyguya kapılıyorum. Ardından hemen bir şeyler eklemek gereksinimini duyuyorum. İri yarıydı Ottavina, ama bu yüzden sevimliliğini yitirmiyordu. Güçlüydü, fakat hantal değildi. Soyluluğu da, doğal olmasını engellemeyen bir soyluluktu. Hem bir tanrıçaydı, hem de ortalık işlerine bakan ikinci kızdı. On dokuz yaşındaki Ottavina'yla konuşamıyordum, çünkü kırık dökük İtalyancamı beğenmiyor, söylediğim her şeye çok nazik bir evet ya da hayırla karşılık veriyordu; buna karşılık yanılmıyorsam, ona tapıyordum. Elbet bunu da kesinlikle biliyor değilim, çünkü iş Ottavina'ya geldiğinde her şey farklı bir anlam kazanabiliyordu. Ona bir tutku beslemiyordum, herhangi bir eksiklik duymuyordum, onun için deli divane olmuyordum; tam tersine, onu ne zaman görsem, yolu tanrıların arasına düşmüş bir ölümlü gibi, olabildiğince göze çarpmamaya çalışıyordum. Ottavina, yüzünde hiçbir kırışık belirmeksizin gülümseyebiliyordu. Onu bir erkeğin kollarında, bu gülümseme olmaksızın, bir de bütün varlığını bir bulut gibi saran, onu tutkulu uzanışlardan koruyan o hafif yüz pembeleşmesinden yoksun olarak düşünemiyordum.

Öte yandan Ottavina'nın bir evlilikten olma bir oğlu vardı ve ben çoğu kez, onu beklemeksizin, yaşlı Bayan Birdahaasla'nın bürosuna çekilirdim; onunla konuşarak, gerçeklerle yeniden uzlaşmayı amaçlardım. Bayan Birdahaasla odanın içinde dolaştığında, kollarını, avuçlarını dışarıya döndürerek öne sarkıtırdı; geniş bir kamburu ve iri bir karnı vardı; bu haliyle artık hayatı güzelleştiremiyordu. Bir araştırma içgüdüsüyle, ona siyah kedisi Michette'in erkek mi, yoksa dişi mi olduğunu sorduğunuzda, size düşünceli bir ifadeyle bakar, bir filozof gibi şöyle derdi: "Bunu kestirebilmek olanaksız, çünkü o, hadım edilmiş

bir kedi!" – Gençlik yıllarında kalbini aynı yöreden bir erkeğe kaptırmıştı, adı Sor Carlo'ydu; Bayan Birdahaasla'nın alanının neresinde olursanız olun, sonunda kapının bir perspektifinden Sor Carlo'yu bir yerde otururken görebilirdiniz. Elbet Paskalya ile ekim ayı arasındaki sürede; çünkü Sor Carlo, yalnızca bir insan yıkıntısıydı ve sezonun dışındaki sürede bile varlığı, gerçi pansiyonda herkesçe bilinen, ama açıkça dile getirilmeyen bir hayaletin varlığından farksızdı. Her zaman, hiç hareket etmeksizin, kirli ve açık renk bir giysiyle bir köşede otururdu; bacakları bütünüyle birer sütun kalmlığındaydı; siyaha boyatılmış Kont Cavour sakallı, soylu yüzü, yağdan ve acılardan bozulmuştu. Onu ancak pansiyona gece döndüğüm zamanlar hareket ederken görebilirdim. Kendisine nezaret eden bütün gözler uyumak için kapandığında, Sor Carlo inleyerek sıradan sıraya sürüklenir, koridorlar boyunca böyle yol alırken bir yandan da nefes darlığıyla savaşırdı. Böylece de kendince yaşamış olurdu. Ona selam vermeyi hiç ihmal etmezdim, o da buna karşılık, azametinden yitirmeksizin bana teşekkür ederdi. Bayan Birdahaasla'nın verdiği bir lokma ekmekten ötürü şükran mı duyardı, yoksa onun vefasızlığını protesto edip, gün boyunca gözleri açık olduğu halde uyur gibi mi gözükürdü, bilemiyorum. Ayrıca Bayan Birdahaasla'nın yaşlı Sor Carlo'su için hissettiklerini anlayabilmek de olanaksızdı. Belki de kadının, daha genç insanların böyle şeylere verdikleri önemi, yaşlılığın o güzel dengeliliği ile aşmış olduğu sonucuna varılabilirdi. Bir defasında onu bürosunda, Sor Carlo ile bulmuştum: Sor Carlo duvarın kenarında oturmuş, uykulu bakışlarını sanki tam karşısındaki duvarın ötesine, sonsuzluğa dikmişti; Bayan Birdahaasla ise masanın başında oturmaktaydı ve bakışları, açık duran kapıdan karanlığa yönelikti. Bu iki bakış, aralarında yaklaşık bir metrelik uzaklıkla, birbirine koşuttu ve bu bakışlardan oluşma şeridin altında, masanın bacağının yanında Michette, yani kedi, evin iki köpeğiyle birlikte oturmaktaydı. İnce tüyleri artık dökülmeye başlamış ve yaşlılıktan sırtı kireçlenmeye yüz tutmuş olan sarışın spitz Maik, Michette'e, köpeklerin yalnızca köpeklere yaptıkları bir şeyi yapmaya çalışıyordu; şişman ve kızıl tüylü spitz Ali ise bu arada tatlı tatlı Michette'in kulağını ke-

mirmekle meşguldü; köpekleri engelleyen yoktu, ne Michette, ne de odadaki iki yaşlı insan.

Ama Miss Frazer burada olsaydı, böyle bir şeyi kesinlikle engellerdi; öte yandan Maik de onun yanında böyle davranmaya herhalde cesaret edemezdi. Miss Frazer, her akşam salonumuzda bir koltuğun kenarına ilişirdi; vücudunun üst kısmını dimdik tuttuğundan, koltuğun arkalığının ancak üst kenarına değerdi, bacaklarını da bükmeden uzattığı için, yere yalnızca topukları dokunurdu; bu konumda, elindeki tığla örgü örerdi. İşini bitirdiği zaman oval masaya, konuşmamızın ortasına oturur ve günlük dersini yazardı. Bunu tamamladıktan sonra hızlı parmaklarıyla iki pasiyans açardı. Pasiyanslar da açıldıktan sonra, bize Good Night deyip çekilirdi. O zaman saat on olmuş demekti. Bu program, ancak içimizden biri, tropik bir sıcaklığın egemen olduğu salonun pencerelerinden birini açtığında bozulurdu; Miss Frazer ayağa kalkar ve pencereyi yine kapatırdı. Herhalde cereyana dayanamıyordu. Ama günlük derslerinin içeriğini ya da tığla ne ördüğünü ne kadar biliyorsak, pencereyi kapatmasının nedenini de ancak o kadar biliyorduk. Miss Frazer, yaşlı bir İngiliz kızıydı; profili, soylu bir erkeğinki kadar şövalye ifadeli ve sert çizgiliydi; buna karşılık önden görünüşü, bir elma gibi yuvarlak ve kırmızıydı; beyaz saçlarının altındaki genç kız ifadesi, bütün bunlara sevimli bir hava katıyordu. Fakat iç dünyasında da böyle bir yakınlık havasının bulunup bulunmadığını kimseler bilmiyordu. Birkaç nezaket sözcüğünün dışında, bizimle hiç konuşmazdı. Belki de aylaklığımızı, gevezeliğimizi ve aşırı serbestliğimizi aşağı görüyordu. Altı yüz yıldan beri cumhuriyetçi olan İsviçreli beyi bile konuşmaya layık bulmuyordu. Hep ortamızda oturduğundan, hakkımızda her şeyi biliyordu; ama o, neden burada olduğunu bilmediğimiz tek insandı. Tığ işiyle, kırmızı elma gülümsemesiyle ve dersleriyle, yalnızca eğlence için ve beraberliğimizi paylaşmak amacıyla burada olduğu bile söylenebilirdi.

II
HOŞ OLMAYAN GÖZLEMLER

Kara Büyü

I

Küçük Rus kabarelerinin sahnelerinde göründüklerinden bu yana bu kara süvariler, kafatası amblemi taşıyan bu hücum süvarileri, sanki yeryüzünün bütün ordularında var. Ya zafer, ya ölüm andını içmişler; kendilerine, üstündeki beyaz şeritlerle bir iskeletin kaburgaları gibi gözüken, siyah üniformalar yaptırıyorlar; bütün kadınların hoşuna giden bu giysileriyle, araya savaş girmediği takdirde, barış içersinde son nefeslerini verecekleri güne kadar dolaşıyorlar. Hüznün eşliğinde yankılanan belli şarkılarla yaşıyorlar; bu şarkılar onlara, özellikle yatak odalarındaki ışıklara çok uygun düşen, koyu bir parıltı kazandırıyor.

Perde açıldığında, küçük sahnede böyle yedi süvari vardı; etraf epey karanlıktı ve pencerelerden içeriye karın aydınlığı dökülüyordu. Belirsiz ışığın altında, siyah üniformaları ve acı verircesine dimdik kafalarıyla, sanki hipnoza kapılmışçasına dağıtılmışlardı; kömür karası ve parlak pianissimo'yla, yüksek sesle şarkı söylemekte olan bir arkadaşına eşlik etmekteydiler. "Dinleyin, nallarıyla toprağı ezen atları", diye başlayıp, o kaçınılmaz: "Kırlangıçlar göç ettiğinde, geri dönmez artık mutluluğun"la bitiriyorlardı.

II

Gizemli bir ruh, şöyle sorar kendine: Bu, boyayla yapılmış bir resim olsaydı eğer, önümüzde tam bir kitsch örneğinin bulun-

duğunu söyleyebilirdik. Bir "canlı resim" olsaydı, o zaman da eskiden sevilen bir oyuna ilişkin nostaljik bir duygudan, başka deyişle kısmen kitsch, kısmen de henüz susmuş çanlar kadar hüzün verici nitelikte bir şeyden söz edilebilirdi. Gelgelelim şu şarkılı ve canlı resim, nasıl adlandırılabilir? Bu yetenekli Rus mültecilerinin oyunlarında, üstüne şeker akmış yüzeylerdekini andıran bir parıltının bulunduğu kesin, ama aynı türden bir yağlıboya resimle karşılaşıldığında, öfke duyulacağı tartışmasızken, bu sahne önünde yalnızca hoşgörüyle gülümsemekle yetiniliyor: Acaba kitsch'in önce bir, ardından da iki boyutunu kazanan bir kitsch'in, bu yüzden daha az kitsch etkisi yaratması düşünülebilir mi?

Bunu ne benimseyebilmek, ne de yadsıyabilmek olası.

Peki ya kitsch niteliğini taşıyan, bir boyut daha kazanıp tam gerçekliğe dönüştüğünde, durum ne olur? Sığınaklarda kaldığımızda ve ertesi gün bir şeylerin olacağını sezdiğimizde, arkadaşlarımızdan biri şarkı söylemeye başlayınca ne duyumsamıştık? Atmosfer, hüzünlüydü. Ve aynı zamanda da ortada kitsch vardı. Ama bu, var olan hüzne eklenmiş yeni bir hüzün gibi, zorla oluşturulmuş bir arkadaşlık havasına karşı duyulan, fakat itiraf edilmeyen bir isteksizlik gibi bir şeydi. Aslında o on yıllar uzunluğundaki son saatte bir şeylerin duyumsanabilmesi gerekirdi ve ölüm düşüncesinin yarattığı baskının, bir baskıresim olması zorunlu değildi.

Sanat, kitsch'i yaşamdan kazımaya yarayan bir araç değil midir? Sanat, yaşamı kesit kesit ortaya çıkarır. Sanat soyutlaştığı ölçüde, hava da saydamlaşır. Peki sanatın yaşamdan uzaklaştığı ölçüde açıklık kazandığı söylenebilir mi? Yaşamın sanattan daha önemli olduğunu ileri sürmek, ne biçim bir tersliktir? Yaşam, sanatın karşısında tutunabildiği ölçüde iyidir: Böyle bir güçten yoksun olarak yaşayan ise kitsch'tir!

Peki ama, kitsch nedir?

III

Eğer yazar X., şimdikinden biraz daha kötü bir zamanda yaşasaydı, aile sayfalarının sevilen anlatıcılarından biri olurdu.

O zaman kalbin belli durumlara hep aynı duygularla karşılık vereceğini varsayardı. Soyluluk, bilinen türden bir soyluluk olur, terk edilen çocuk acıma uyandırır, yaz manzarası da insanı güçlendiren bir etki yaratırdı. Böylece, tıpkı kavramlarda olduğu gibi, duygular ile sözcükler arasında sağlam, açık, hep aynı kalan bir ilişki kurulmuş olurdu. Demek ki duygulara bunca seslenebilen kitsch, duyguları kavramlara dönüştürebilmektedir.

Gelgelelim X., zamanın koşulları nedeniyle iyi bir aile sayfası anlatıcısı olacak yerde, kötü bir ekspresyonist olup çıktı. Bu kimliğiyle, tinsel alanda kontaklar yaratıyor. İnsan, Tanrı, ruh, iyilik, kaos diyor ve bu sözcüklerden oluşma cümleler püskürtüyor. Bir şeyler tasarımlama eylemiyle ya da en azından tasarımlamanın olanaksızlığı ile bu sözcükler arasında bağıntı kurabilseydi, asla böyle bir şey yapamazdı. Ne var ki sözcükler, ondan çok önce kitaplarda ve dergilerde hem anlamlı, hem de anlamsız bağlamlarda birleştiler; X., onları çoğu kez birlikte gördü; en küçük bir anlam yüklemesi bile aralarında kıvılcım çakmasına yetiyor. Ancak bu sadece, X.'in düşünmeyi yaşanmış tasarımlarla değil, fakat onlardan kopya edilmiş kavramlarla öğrenmiş olmasının bir sonucu.

Bu iki şıkta da kitsch, yaşamın kavramlarından kazıdığı bir şey niteliğiyle bilirginleşiyor. Kitsch, kavramları kesitler halinde ortaya çıkarıyor. Ve soyutlaştığı ölçüde, daha bir kitsch oluyor. Ruh, yaşamın karşısında tutunabildiği ölçüde iyidir.

Peki ama, yaşam nedir?

IV

Yaşam, yaşamdır: Onu bilmeyene tanımlanamaz. Yaşam, dostluk ve düşmanlıktır, coşku ve soğukkanlılıktır, boşluk ve ideolojidir. Düşünmenin, başkaca amaçlarının yanı sıra, yaşamda tinsel düzenler kurmak –ve yıkmak– gibi bir amacı da vardır. Kavram, yaşamdaki çok sayıda görüngüyü bir bütünde birleştirir; bunun gibi, yaşamın görüngülerinden biri de, tek bir kavramdan yeni birçok kavramın doğmasını sağlar. Bilindiği

gibi, bizim yazarlarımız, felsefenin onlara, düşüncelerin düşünülmemesi, ama yaşanması gerektiğini söylendiğini sandıklarından bu yana, artık düşünmüyorlar.

Bütün suç, yaşamda.

Fakat Tanrı aşkına: Nedir bu, yaşam?

V

Böylece iki tasım (kıyas) çıkıyor:
Sanat, kitsch'i yaşamdan kazır.
Kitsch, kavramları yaşamdan kazır.
Ve: Sanat, soyutlaştığı ölçüde sanatlaşır.
Kitsch, soyutlaştığı ölçüde kitsch olur.
İki görkemli tasım. Bir de bunları çözebilen çıksa!
İkincisine bakılırsa kitsch = sanat. İlkine göre ise:
Kitsch=kavram–yaşam.Sanat=yaşam–kitsch=yaşam–kavram+ yaşam iki=yaşam–kavram. Fakat ikinciye göre:
yaşam= 3xkitsch ve dolayısıyla sanat=6xkitsch–kavram.
O halde, sanat nedir?

VI

Bir siyah süvarinin durumu çok iyi. Siyah süvariler ya zafer, ya ölüm andını içmişler ve kimi zaman bu üniformalarıyla bütün kadınları mutlu kılan gezintilere çıkıyorlar. Bu, sanat değil. Bu, yaşam!

İyi de, o zaman neden bunun yalnızca canlı bir resim olduğu iddia ediliyor?

Kapılar Üzerine

Mimarlık proje yarışmalarında arka kapılara hâlâ rastlandığının söylenmesine karşın, kapılar artık geçmişe karıştı.

Bir kapı, diktörtgen biçiminde bir duvara takılmış bir tahta çerçeveyle, buna takılı, döner bir tahtadan oluşur. Buna yalnız tahta deyip geçmek biraz güç. Çünkü bu tahtanın, rahat hareket ettirilebilmesi için, hafif olması gerekir; ayrıca bu tahta, daha kısa süre öncesine kadar her düzenli aile odasında rastlanılan meşe ya da fındıkağacı kaplamalara da iyi uyar. Yine de sözünü ettiğimiz tahta, öneminden artık çok şey yitirmiştir. Daha geçen yüzyılın ortalarına kadar insan bu tahtaya kulağını dayayıp dinleyebilirdi ve böylece kimi zaman ne sırlar öğrenebilirdi! Örneğin kont, üvey kızını mirasından mahrum etmiş olurdu ve bu kızla evlenmeyi düşünen kahraman da, kendisini zehirlemek istediklerini tam zamanında öğrenirdi. Biri, aynı şeyi bugünün evlerinde yapmaya kalkışsın bakalım! Daha kulağını kapıya dayamadan, her şeyi duvarlarm yardımıyla öğrenirdi. Üstelik iş, bu kadarla da kalmazdı: En sessiz düşünceleri bile kaçırmazdı. Acaba radyo oyunu yazarları dikkatlerini neden modern beton yapılar üzerinde hâlâ toplamış değiller? Günümüzün beton yapıları, dinlemeye dayanan radyo oyunları için birer kader sahnesine dönüştü!

Kapının çerçevesi, artık kapının kendisinden çok daha çağdışı kaldı. Şimdi açık duran kapılar boyunca bakışlarımızı birkaç odada gezdirdiğimizde, karşısına peşpeşe kaleler çıkan bir forvet oyuncusunun korkulu düşlerini yaşadığımız izlenimine

kapılıyoruz. Ayrıca bu çerçeveler, bir tür darağacını da çağrıştırıyor. Bu çerçeveleri hâlâ yapmanın anlamı nedir? Teknik açıdan düşünüldüğünde, kapıların bu tahta kazıklar olmadan da iyi kapanması sağlanabilir; demek ki çerçevelerin şimdi tek varlık nedeni, göze seslenmek. Çünkü varsayıldığına göre, kapı doğrudan duvarın içine kapansaydı ya da görünmeyen bir madeni çubuğa bağlı olsaydı, göze çok çıplak gözükecekti. Kültürlü bir göz için bu, insanın eliyle gömleğinin kolu arasında kolağzının bulunmamasından farksız olurdu. Aslında bu kapı çerçevelerinin, kolalı gömlek kolluklarınınkine benzer bir geçmişi vardır. Odaların henüz kubbeli olduğu dönemlerde çerçeve diye bir şey bilinmiyordu; kapı, duvara takılı olan, dövme demirden bir çift güzel çengelin yardımıyla dönerdi. Daha sonra düz tavanların yapımına geçildi ve bu tavanlar, ağır ahşap kolonlarla desteklendi; ahşap kolonlar bir yenilik diye gururla gösterilirken, aralarındaki alanlar da ahşap kaplandı; böylece ortaya o güzel, ahşap kaplama tavanlar çıktı. Daha sonraki dönemlerde tahta kolonlar, alçı tavanların altına gizlendi, fakat kapılarda ince bir ahşap çerçeve bırakıldı. Bugün ise tuğla yerine betonarme duvarlar yapılıyor, artık kökenini yitirmiş, yalnızlığı ve anlamsızlığıyla yama gibi duran, yalnızca pencere çerçeveleriyle bir akrabalığı bulunan ahşap kapı çerçevesi ise sırf adet yerini bulsun diye korunuyor. Bu, gömleğin öyküsüne tıpatıp benzemiyor mu? Önceleri giysiden oldukça büyük bir bölümü gözüken, yakalık ve jaboyla başlayan gömlek, daha sonra ceketin altında kayboldu, ama yakayla manşetler görünmeye devam etti. Ardından yaka ve manşetler gömlekten ayrıldı; sonunda da yeniden daha iyiye yönelik bir değişim gerçekleşemeden, yakalar ve kolalı kolluklar, yalnızca adet yerini bulsun diye, herhangi bir gizli altlığa iliklenen nesnelere, kültürün yalnızlık kokan simgelerine dönüştü.

Ahşap kapıların kolalı gömlek kolluklarından başka bir şey olmadığına ilişkin bu buluşu, insanoğlunun, klinikte doğması ve hastanede ölmesi nedeniyle, yaşadığı mekanları da sterilize edilmiş bir ciddiyetle doldurması gerektiği düşüncesini ortaya atan ünlü mimara ithaf ediyorum. Şimdi buna, çağın ruhundan kendiliğinden kaynaklanan yapı üslubu adı takılıyor; ama gö-

rünüşe bakılırsa durum, içinde yaşadığımız zamanda biraz güçleşmiş. İster şatonun efendisi, ister kentli olsun, eski zamanların insanı evinde yaşardı; yaşamdaki konumu evinde belirginleşir ve yoğunlaşırdı. Biedermeir döneminde bile insanlar birbirlerini evlerinde kabul ederlerdi; günümüzde ise bu, yalnızca taklit ediliyor. Ev, içinde oturan kendini nasıl tanıtmak istiyorsa, öyle gözükmesine hizmet ederdi ve bu amaç için yeterince para hep olurdu; günümüzde aynı amacı başka şeyler, örneğin yolculuklar, otomobiller, spor, kışlıklar, lüks otel daireleri gerçekleştiriyor. İnsanın ne olduğunu göstermesine yarayan imgelem, bu doğrultuda çalışıyor ve zengin bir adam kendine yine de bir ev yaptırdığında, bunun artık genel bir özlemi dindirmekle ilintisi bulunmayan, yapay ve çok özel bir yanı oluyor. "Ev" ortadan kalkınca, kapıların varlığı artık düşünülebilir mi? Çağımızın yaratabildiği tek özgün kapı, otellerin ve büyük mağazaların döner camlı kapıları.

Eskiden kapı, tıpkı sahip olunan ve yaptırılan evin, sahibinin konumunu göstermesi gibi, bütünün bir parçası niteliğiyle evi temsil ederdi. Kapı, ayrıcalıklılardan oluşma bir toplumun girişiydi ve gelenin kimliğine göre, ona açılır ya da kapanırdı; yalnızca bu, gelenin yazgısını belirlemeye yetebilirdi. Öte yandan kapı, dış dünyada pek sözü geçmeyen, buna karşılık evinin kapısından girer girmez astığı astık, kestiği kestik oluveren küçük adama da uygun düşen bir şeydi. Bu nedenle kapı, çoğunlukla sevilirdi ve genel düşünce çerçevesinde canlı bir görevi yerine getirirdi. Soylular, kapılarını açık ya da kapalı tutarlardı; burjuva kesiminden olanlar da onlarla birlikte eve damlayabilirlerdi. Ya da kapıyı açıkça itip içeri girebilirlerdi. Kapı aralarında işlerini bağlayabilirlerdi. Kendi kapılarının, ya da başkalarının kapılarının önünü süpürebilirlerdi.* Birinin yüzüne kapıyı kapatabilir, birine kapıyı gösterebilir, dahası birini kapıdan kovabilirlerdi: Bütün bunlar, yaşamla bir dolu ilişkiyi dile getirirdi; bunlar, ancak bir şeyi çok önemsediğimizde dilin oluşturabildiği o yetkin karışımı, gerçeklerle simgelerin oluşturduğu karışımı sergileyen deyimlerdir.

* Kendi kapısının önünü süpürmek, burada deyim olarak kullanılmış olup, "kendi işini görme" anlamını taşımaktadır. [ç.n.]

Kapıların bu parlak zamanları artık geride kaldı! Şimdi birini kulağından tutup kapının dışına atacağınızı söylemek, gerçi çok etkilidir, ama böyle, gerçekten "kulağından tutularak" atılanı gören, olmuş mudur? Böyle bir şey denense bile, eylemin çekiciliğinin kaynağı olan o görkemli tekyanlılığının gerçekleştiği çok enderdir, çünkü günümüzde güç dengeleri, artık çok değişmiştir. Artık birisinin yüzüne kapıyı kapatmak yerine, onun ziyaretini önceden bildiren telefon mesajı alınmamaktadır; kendi kapısının önünü süpürmek ise, artık kimseden beklenemeyecek bir davranış olup çıkmıştır. Şimdi bütün bunlar, gerçekleştirilmesi olanaksız deyişlerden, eski kapılara baktığımızda hüzün veren, sevimli düşlerden başka bir şey değildir. Gittikçe silikleşmekte olan bir tarihin, içinde yaşadığımız zamanın şimdilik yalnızca marangoz için açık bıraktığı bir deliğin çevresinde kümelendiği de söylenebilir.

Anıtlar

Anıtların, Almancada çoğul olarak "Denkmale" mi, yoksa "Denkmaeler" mi denmesi gerektiğinin* bilinmemesinin yanı sıra, başkaca birtakım özellikleri de vardır. Bunların en önemlisi, biraz çelişkili bir özelliktir; çünkü anıtların en çarpıcı yanı, insanın bunların ayırdına varmamasıdır. Dünyada anıtlar kadar göze çarpmayan başka bir şey yoktur. Bunlar, hiç kuşkusuz görülsünler diye, dahası dikkatleri çekmek için dikilmişlerdir; ama aynı zamanda da onları, dikkate karşı yalıtmış olan bir şey bulunmaktadır; bu nedenle dikkatli bakışlar, tıpkı yağlı bir yüzeydeki su damlaları gibi, bir an bile duraklamaksızın anıtların üstünden akıp gider. Aylar boyunca geçip gittiğimiz bir caddede her bina numarasını, her vitrini ve yoldaki her polis memurunu biliriz; kaldırıma bir bozuk para düşmüşse eğer, bunu da gözden kaçırmayız; buna karşılık günün birinde birinci kattaki güzel bir hizmetçi kıza gözümüz takıldığında ve bu arada, üstünde hiçbir zaman silinmeyecek harflerle, burada bin sekiz yüz bilmem kaçtan yine bin sekiz yüz bilmem kaça kadar unutulmaz falancanın yaşadığı ve eser verdiği yazılı olan, hiç de küçük sayılamayacak, madeni bir tabelayı fark ettiğimizde, mutlaka çok şaşırırız.

Çoğu insan, çok büyük heykellerle karşılaştığında bile bunları yaşar. Her gün, görmezlikten gelerek bu heykellerin yanından geçilir, kaideleri sığınacak bir ada gibi kullanılır, bir

* Almancada "anıt" sözcüğünün karşılığı olan "Denkmal" sözcüğü, çoğulda genellikle "Denkmaeler" diye, pek ender olarak "Denkmale" diye kullanılır. [ç. n.]

pusula ya da uzaklık ölçmeye yarayan işaret yerine konulur; bulundukları ve çok iyi bildiğimiz yerlerine yaklaştığımızda onları, tıpkı bir ağaç gibi, cadde manzarasının bir parçası diye görürüz; bir sabah yerlerinde olmasalar, şaşkınlıktan donakalacağımız kesindir: Gelgelelim bu anıtlara hiçbir zaman bakmayız ve –o da, belki– bir erkeğin ya da bir kadının betimlenmiş olduğunun dışında, heykelin kimi canlandırdığı konusunda genelde en ufak bilgimiz yoktur.

Bu konuda bazı kuraldışı durumlara bakarak bir yargıya varmak, yanlış olur. Örneğin insanın, elinde bir Baedeker rehberiyle, Gattamelata veya Colleone gibi heykelleri araması, çok özel bir durumdur; bütün bir manzarayı kapayan, anıt niteliğindeki kuleler ya da bütün Almanya'ya yayılmış olan Bismarck anıtları gibi, neredeyse bir dernek oluşturmuş anıtlar da bu bağlamdadır.

Evet, böyle enerjik anıtlar vardır; ayrıca, canlı bir düşüncenin ya da duygunun anlatımı niteliğini taşıyan anıtlar da vardır: Gelgelelim alışılagelmiş anıtların çoğunun amacı, böyle bir gereksinimin varsayılması nedeniyle, bir düşünceyi ilk kez oluşturmak ya da dikkati çekip, duyguları belli bir yönde yoğunlaştırmaktır; ve anıtlar, bu temel amaçlarını gerçekleştirmekte hemen her zaman başarısızlığa uğrarlar. Aslında kendilerine çekmeleri gerekeni, neredeyse kovarlar. Onların ayırdına varmadığımız, söylenemez; söylenmesi gereken, onların dikkat alanımızdan ve duyularımızdan uzaklaştıklarıdır: Bu, anıtlar açısından son derece olumlu, neredeyse eylem düzeyinde bir nitelik sayılmak gerekir!

Bu durum, hiç kuşkusuz açıklanabilir. Sürekli olan her şey, etki yaratma gücünü yitirir. Yaşamımızın duvarlarını, başka deyişle, bilincimizin kulislerini oluşturanlar, bu bilinç içersinde bir rol oynayabilme yeteneğinden yoksun kalırlar. Rahatsız edici, sürekli bir gürültüyü birkaç saat sonra artık duymaz oluruz. Duvara astığımız resimler, birkaç gün sonra duvar tarafından emilirler; ondan sonra onların önünde durup baktığımız, artık çok enderdir. Yarısını okuyup, kitaplıktaki nefis ciltlerin arasına yerleştirdiğimiz kitapları, bir daha asla sonuna kadar okumayız. Dahası, duyarlı kişilerin, başını beğendikleri bir ki-

tabı satın almaları bile yeterlidir; bu kitapları artık bir daha ellerine almazlar. Bu şıkta olay, saldırgan bir nitelik kazanmaktadır; fakat olayın acımasız akışı, yüksek duygular alanında da izlenebilir ve o alanda, örneğin aile yaşamında olduğu gibi, söz konusu olay, varlığını hep duyurur. Aile yaşamında: "Seni sevdiğimi on beş dakikada bir yinelemek zorunda mıyım?" cümlesiyle, sağlam bir evlilik, sayısız kez gelip geçici nitelikteki tutkulardan ayrılır. Sürekli olanın hep karşı karşıya bulunduğu bu psikolojik olumsuzluklar, bronzdan ve mermerden yapılma nesneler söz konusu olduğunda çok daha geçerlik kazanır.

Anıtlara iyi niyetle yaklaşıldığı takdirde, bundan, anıtların bizden aslında doğamıza aykırı kaçan bir istemde bulundukları ve bu istemin karşılanabilmesi için, çok özel önlemleri gereksindikleri gibi bir sonuç çıkarmak gerekmektedir. Eğer motorlu taşıtlar için öngörülen uyarı levhaları, anıtlar kadar tekdüze yapılsaydı, bu bir cinayet olurdu. Lokomotifler de tatlı değil, ama tiz düdük sesleri çıkarırlar; posta kutuları da çekici renklerde boyanır. Kısaca söylemek gerekirse, bugün hepimiz gibi, anıtların da biraz daha çaba harcamaları gerekmektedir! Yolun kenarında sessizce durup, gelip geçenlerin bakışlarını armağan etmelerini beklemek, kolaydır; ama bugün bir anıttan daha fazlasını beklemekte haklıyız. Bu düşünceye –belli düşünce akımları sayesinde, artık kendini kabul ettirmeye başlamış olan bu düşünceye– bir kez varıldıktan sonra, reklamcılıktaki çağdaş gelişmelerle karşılaştırıldığında, anıt sanatımızın ne denli geri kalmış olduğu kendiliğinden anlaşılır. Bronz dökümü yapılmış bir kahraman, neden en azından başka alanlarda çoktan eskimiş bir yönteme, parmaklarıyla bir camı tıkırdatmak gibi bir yönteme başvurmasın? Bir mermer grubundaki figürler, neden vitrinlerdeki daha iyi figürlerin yaptıkları gibi, birbirlerinin çevresinde dönmesinler ya da gözlerini açıp kapamasınlar? "Goethe'nin Faust'u en iyisidir!" ya da "Tanınmış yazar X.'in dramatik düşüncelerinden daha ucuzu yoktur!" türünden, yararı kanıtlanmış yazılar, dikkati çekebilmek için istenebileceklerin asgarisidir.

Ne yazık ki heykeltıraşlar, bunları istemiyorlar. Görünüşe bakılırsa, yaşamakta olduğumuz gürültü ve hareket çağını an-

lamıyorlar. Sivil giyimli bir erkeği canlandırmak istediklerinde, bu erkek hiç hareket etmeksizin bir sandalyede oturuyor ya da ayakta, elini ceketinin ikinci ve üçüncü düğmeleri arasına sokmuş olarak duruyor, bazen elinde bir kâğıt tomarı tuttuğu da oluyor, yüzünde ise tek kıpırtı gözükmüyor. Genelde, akıl hastanelerindeki ağır melankoliklere benziyor. Eğer insanlar, anıtlar bağlamında ruh körlüğü çekmeselerdi ve yukarda neler olup bittiğinin ayırdına varabilselerdi, bu anıtların yanından geçerken, tıpkı bir akıl hastanesinin duvarlarının dibinden geçerken olduğu gibi, tüylerinin ürpermesi gerekirdi. Ressamlar bir generali ya da prensi canlandırdıklarında, durum daha da tüyler ürperticidir. Canlandırılanın elinde dalgalanan bir bayrak bulunmaktadır, ama herhangi bir rüzgâr esmemektedir. Kılıç çekilmiştir, fakat bu kılıçtan korkan yoktur. Kol, bir buyruk verircesine ileri uzanmıştır, gelgelelim bu buyruğa uymak, kimsenin aklının kenarından geçmez. Burnundan soluyarak, bir atlayış yapmak üzere şaha kalkmış olan at bile, aşağıdaki insanların bir kenara çekilecek yerde, sakin sakin sosisli sandviç yemeleri ya da gazete almaları karşısında şaşkınlıktan donmuş olarak, arka ayaklarının üstünde öylece kalıverir. Anıtlarındaki figürler, hiç adım atmamalarına karşın sürekli falso yaparlar. Durum, gerçekten de çaresizdir.

Sanırım bu açıklamalarla, anıtlardaki figürlerin, birinin anısına asılan tabelaların ve benzerlerinin anlaşılmasına bir ölçüde katkıda bulunabildim. Belki de şimdiden sonra içimizden bazıları, yolunun üstünde bulunan, bu türden benzer şeylere bakar. Fakat bütün bunlara karşın, düşünüldükçe daha da anlaşılmaz olacak nokta, hal böyleyken neden özellikle büyük adamlar için anıtların dikildiğidir! Bu gerçekten de düşünülerek bulunmuş bir kötülüğe benziyor. Bu gibilerine artık yaşarken zarar verebilmek söz konusu olmadığından, boyunlarına bir anıt taşı asılıp, unutulmuşluğun denizine bırakılıyorlar.

Resimciler

İnsanlar yıllar boyunca resim sergilerini gezmek zorunda kalınca, günün birinde "resimciler" kavramını da türetmek zorunda kalıyor. Bu kavramla ressam arasındaki ilişki, "yazıcı" ile yazar arasındaki ilişki gibidir.* Sözcükler görüngüler kargaşasını bir düzene sokmaya yarar. "Yazıcılar", Tanrı'nın on emri ile, antikçağdan kalma kimi öykülerin değişime uğratılış tarihlerinden bu yana yaşamaktadırlar; bu nedenle, resim yapmanın da kaynağını bu alandaki bazı temel düşüncelerde bulduğu, uzak bir olasılık değildir.

On düşünce, az bir şey değildir. Çünkü on düşünce doğru uygulandığında, başka deyişle, bunlar değişik düzenlere göre birbiriyle bağıntılı kılındığında, ortaya, hesap yanlışları da saklı tutulmak kaydıyla, üç milyon altı yüz yirmi sekiz bin sekiz yüz değişik şık çıkar. Bu şıklardan her biri hem başka şıktır, hem de aslında aynı şıktır. Uzman kişi, yaşama geri bakışla şöyle bir sayım yapabilir: Bir-iki-üç-dört-beş..., iki-bir-üç-dört-beş..., üç-iki-bir-dört-beş... ve devamı. Böyle bir durumda uzman kişi doğal olarak öfkeye kapılacak ve önemli yeteneklerinin zarar gördüğünü duyumsayacaktır.

* Yukarıdaki yazının aslında, Almancadaki "Schriftsteller" ve "Dichter" sözcükleri çıkış noktası yapılmıştır. Musil, bu sözcüklerden "Dichter"i, gerçek edebiyat değeri taşıyan yazar anlamında kullanırken, ötekine "sıradan" bir değer tanımıştır. Bu bağlamda da, gerçek anlamda sanatçıyı ifade eden "Maler", yani ressam sözcüğünün karşısında, "Schrift*steller*"den esinlenerek "Mal*steller*"i türetmiştir. Aynı türetmeyi Türkçede yapmanın olanaksızlığı karşısında, her yazıcının yazar, her resimcinin de ressam sayılamayacağını da düşünerek, "resimciler" ve "yazıcılar" kullanımının bir çözüm olabileceğini düşündüm. [ç.n.]

Görünüşe bakılırsa, birkaç yüz bin şıktan sonra durum, "resimcilere" de budalaca gelmekte, o zaman bu kişiler "akım" değiştirmektedirler. Bir akımın ne olduğunu ise, o sergi salonuna girildiğinde, ilk bakışta görebilmek olasıdır. Tek bir resmin önünde durulduğu takdirde, bunu anlamak çok daha güç olabilir; ama birkaç duvara yayılmış resimler aracılığıyla sanat okulları, akımları ve dönemleri, duvar kâğıtlarındaki desenler kadar belirgin bir biçimde birbirinden ayırt edilebilir. Buna karşılık bütün bunların kuramsal açıdan temellendirilmeleri, biraz bulanık görünümdedir. Bu sözlerimle resimcilerin üstüne varmak gibi bir niyetim yok; resimciler, dürüst çalışan insanlardır, ellerinden çok şey gelir ve kişisel açıdan bakıldığında da bunlar, çoğu kez birer bireydir. Gelgelelim üretim istatistikleri, bu bireylik konumlarının yontulmasına yol açar.

Bu arada, resimcilerin zararına olan bir konumu da belirtmek gerekir: Bu konum, resimlerin herkesin gözü önünde, duvarlarda asılı olmasıdır. Kitapların ayrıcalığı, bunların ciltli ve sayfalarının da çoğu kez açılmamış olmasıdır. Bu sayede kitaplar, daha uzun süre ünlü kalırlar; tazeliklerini korurlar; zaten ün de bir şeyin varlığının bilindiği, ama aslının henüz tanınmadığı noktada başlar. Buna karşılık elbet resimcilerin ayrıcalıkları da, yazıcılardan çok daha fazla "sorgulanmaları" ve "not almaları"dır. Eğer sanat piyasası olmasıydı, kimin hoşuna neyin daha çok gittiğini saptayabilmek, kim bilir ne kadar güçleşirdi! Hazreti İsa, kendi döneminde tacirleri tapınaktan kovmuştu: Oysa kanımca, doğru inanç, mülkiyet konusu olabilseydi eğer, insan onu satabilir ya da kendini böyle bir doğru inançla süsleyebilirdi ve o zaman dünyada, şimdikine oranla çok daha fazla inanç olabilirdi!

Resim sanatının ayrıcalıklarından biri de, bir tekniğinin bulunmasıdır. Yazı yazmayı herkes becerebilir. Resim yapmayı da belki herkes becerebilir, ama bunun böyle olduğu pek bilinmemektedir. Çünkü bu durumu gizlemek için birtakım teknikler ve üsluplar bulunmuştur. Bir başkası gibi resim yapabilmek: Bunu herkes beceremez; bunun için çalışmış olmak gerekir. Şimdi haklı bir hayranlık toplamakta olan, resim yapan ilkokul çocukları, sanat akademisinde sınıfta kalırlardı; öte yandan, öğ-

reniminde değişiklik yapan akademisyen de, kendi geleneğinin yerine çocuksu resim yapma yöntemini benimseyebilmek için çok çaba harcamak zorundadır. Özetlemek gerekirse, ustaların okulları yarattıklarına inanmak, tarihsel bir yanılgıdır; okulların yaratıcıları, öğrencilerdir!

Aslına bakılırsa, herkesin yazabildiği de doğru değildir; tersine, bunu kimse başaramaz, herkes yalnızca yazanlara ayak uydurur ya da başkasından yazar. Goethe'nin bir şiirinin bugün dünyaya gelebilmesi, olanaksızdır; bir mucize eseri olarak, böyle bir şiiri Goethe'nin kendisi bile yazabilse, ortaya çıkan, anakronik nitelikte, birçok bakımdan tartışma götürür bir yeni şiir olur; ve aslına bakılırsa, o eski, görkemli şiir de bugün aynı niteliği taşımaktadır! Bu gizemli durumun tek açıklaması, ilk şiirin hiçbir çağdaş şiirden kopya edilmiş gibi gözükmeyeceğidir; yalnızca, kendisinden kopya edilmiş olanlar karşısında böyle bir görünüm taşıması söz konusu olabilir. Eşzamanlılık, her zaman kopya etme anlamını taşır. Atalarımız, düzyazıyı hep uzun, güzel, saç lüleleri gibi dönen cümlelerle kaleme almışlardı; oysa bizler –okulda bizlere de bunun öğretilmiş olmasına karşın–, daha kısa, konuyu daha bir iki ayağıyla yere bastırabilen cümleler kullanmaktayız; ve dünyada hiç kimse, düşüncelerini içinde yaşadığı zamanın dil denen giysiyi sırtına geçirme biçiminden tümüyle bağımsız kılamaz. Bu nedenle de kimse, yazdıklarından ne kadarının düşündüklerine tam olarak uyduğunu bilemez; yazma eylemi sırasında insanların sözcükleri çarpıtmalarından çok, sözcüklerin insanı çarpıtmaları söz konusudur.

Bu durumda, herkesin resim yapabildiği de söylenemeyebilir mi? Herhalde öyle, çünkü ressam, resimcinin anladığı anlamda bu işi başaramaz. Gerek ressam, gerekse yazar, çağdaşlarının düşüncesine göre başlangıçta hep yazıcıların ve resimcilerin yapabildiklerini yapamayan kişilerdir. Bundan ötürü pek çok yazıcı kendini yazar, resimci de kendini ressam yerine kor. Aradaki ayrım ise genellikle artık çok geç olduktan sonra ortaya çıkar. Çünkü o zaman artık ortaya yazıcılardan ve resimcilerden oluşma yeni bir kuşak çıkmıştır; bu, ressamın ve yazarın henüz öğrendiklerini yapabilen bir kuşaktır.

Ressamın ve yazarın hep geçmişe ya da geleceğe aitmiş gibi gözükmeleri de herhalde bununla bağıntılıdır; bunlar hep ya beklenirler ya da artık tükendikleri için yakınma konusu olurlar. Günün birinde kendini etiyle ve kemiğiyle onlardan biri yerine koyan çıksa bile, bunun her zaman doğru kişi olacağı kesin değildir.

Bir Kültür Sorusu

Bir yazarın ne olduğunu söyleyebilir misiniz?

Aslında bir kez bu soruyu da bir yarışma konusu yapmak gerekir; tıpkı şu soruları yanıtlamak için çaba harcanan düşünce yarışmalarında olduğu gibi: "(Yarın magazin ekimizde tefrika edilmeye başlanacak olan romandaki) Bay Stein'ı kim öldürdü?" ya da: "Roma rakamı birle gösterilen, son briç kongresinde tavsiye edilenden farklı oynadığı takdirde, Roma sayısı üçle gösterilen, ne yapmalıdır?"

Ancak bir gazetenin bu öneriye hemen olumlu yaklaşacağı, beklenmemelidir; yaklaşsa bile, soruyu daha çoğunluğa seslenir biçimde soracaktır. En azından şöyle: "En sevdiğimiz yazar, kimdir?" Bunun yanı sıra, "Sizce günümüzün en büyük yazarı kimdir?" ve "Bu yılın (ayın) en iyi kitabı hangisidir?" gibi sorular da, teşvik edici etkilerinden ötürü tavsiyeye değer görünmektedir.

İnsan, zaman zaman böyle sorular aracılığıyla hangi tür yazarların bulunduğunu öğrenebilmektedir ve bunlar hep en büyük, en önemli, en gerçek, en tanınmış ve en çok okunan yazarlar olmaktadır. Buna karşılık yanına birtakım sıfatların katılmadığı bir yazarın ne olduğu, yalnızca yazmakla yetinen, "falanca eserin tanınmış yazarı" olmayan yaratıkların ne zaman yazar sayılması gerektiği, bugüne kadar hiç sorulmadı. Şurası kesin ki, dünya bu sorudan utanmakta! Ne var ki bir gün gelecek, insanoğlu Kaffee Hag'ın, bir Rolls Royce'un, bir planörün ne olduğunu kesinlikle söyleyebilecek, buna karşılık torunları,

büyük bir heyecanla ona şu soruyu sorduklarında, ne yanıt vereceğini bilemeyecek: "Büyükbaba, senin gençliğinde henüz yazarlar varmış. Nedir bu, yazar denen?"

Belki büyükbaba, torunlarına, tıpkı şeytan gibi, yazarın da varlığının şart olmadığını anlatmaya çalışacak. Çünkü diyecek, insan çok kesin bir ifadeyle: "Şeytan alsın!", "Hay aksi şeytan!", "Şeytan görsün yüzünü!" gibi deyimler kullanır, ama bu yüzden şeytan varlığına inanmaz. Bu, dilin kendi yaşamından doğan bir durumdur ve Alman dilinin yaşamı için hiçbir kaza sigortası şirketi tek kuruş ödemeyecektir. Gelgelelim bu, çürütülmesi kolay bir bahanedir. Çünkü "yazar" sözcüğü zamanımızın düşünce tarihi açısından ne denli önemsiz olursa olsun, gelecek kuşaklar onun beklenmedik izini iktisat tarihinde silinmesi olanaksız bir biçimde bulacaklardır! Günümüzde kaç insanın, yazar sözcüğünün sırtından geçindiğini sonuna kadar düşünebilmek, söz konusu değildir; devletin, tek varlık nedeninin sanatları ve bilimleri kutsal doruklara vardırma olduğunu ileri sürerek söylediği o şaşırtıcı yalanı bir yana bıraksak bile, durum böyledir. Yukarda sözü edilen insanlar bağlamında, işe örneğin, edebiyat profesörleriyle ve seminerleriyle başlanabilir; oradan, bir bütün olarak üniversitelerin işleyişlerine katkıda bulunan üniversite muhasebecilerine, hademelerine, sekreterlerine vb. geçilebilir. Ya da işe yayıncılarla başlanabilir, oradan çalışanlarıyla birlikte yayınevlerine, dağıtımcılara, kitapçılara, basımevlerine, kâğıt ve makine fabrikalarına, trenlere, posta idaresine, vergi dairelerine, gazetelere, bakanlık uzmanlarına, müdürlere kadar uzanılabilir. Kısaca söylemek gerekirse, herkes, elbet kendi sabrı elverdiği ölçüde, bir gün boyunca bütün bu bağlantıları enine boyuna kafasında canlandırabilir; hep aynı kalacak olan nokta ise, bu binlerce insanın, bazen iyi, bazen kötü, bazen bütünüyle, bazen de kısmen yazarlar sayesinde yaşayabildikleridir: Ve bir yazarın ne olduğunu kimsenin bilmemesine, kimsenin bir yazarla karşılaşmış olduğunu kesinlikle söyleyebilecek durumda olmamasına, bütün ödüllerin, akademilerin, ödenen ücretlerin ve şerefe verilen davetlerin, bir yazarla o henüz yaşarken karşılaşabilmeyi güvence altına alamamasına karşın, durum yine de böyledir.

Tahminimce bugün bütün dünyada gerçekten de daha birkaç düzine kadar yazar var. Sırtlarından yaşayanların onları yaşatmaya yetip yetmediği belli değil: Bu, herhalde bazıları için yeterlidir, bazıları için de değildir: Bütün bunlar, karanlık olan noktalar. Eğer karşılaştırma yapmak için benzer ilişkileri göz önünde tutmak istersek, o zaman belki de dünyada sayısız insanın tavuklar ya da balıklar var olduğu için yaşayabildiğini söyleyebiliriz; ama balıklarla tavuklar bu yüzden yaşamayıp, tersine ölmekteler. Hatta belki tavuklarımızla balıklarımızın bir süre yaşayabilmelerinin, ölüme yargılı olmalarından ötürü olduğu da söylenebilir: Gelgelelim bütün bu yaratıkların ne olduklarının, gerçekten var olduklarının ve balık ya da tavuk üretimini aksatmadıklarının bilinmesi, bu karşılaştırmayı başarısız kılmaktadır. Yazar ise, yazını temel alan bütün işler açısından bir aksaklıkla eşanlamlıdır. Yazar paralı ya da şanslı olduğu takdirde, karşısındakiler ayrıntılarla pek uğraşmayacaklardır; ama bu ikisinden de yoksun olmasına karşın kendini birincil diye nitelendirmeye kalkıştığında, nereye giderse gitsin, atalarımıza eski Yunanlılar zamanında verilmiş bir borcu bize anımsatmak isteyen bir hayalet nasıl bir etki uyandırırsa, o etkiyi yaratacaktır. Önem taşımayan birkaç idealist nakaratın ardından, yayınevlerinde kendisine, en aşağı otuz bin adetlik bir sürümün kesin sayılabileceği bir eser yazıp yazamayacağı sorulacaktır; gazetelerin ve dergilerin yazılışlerinde ise kendisine küçük öyküler yazması önerilecek, ama elbet bu öykülerin örneğin gazetelerin gereksinimlerine uygun düşmesi de istenecektir. Yazar ise, böyle bir işten anlamadığı karşılığını vermek zorunda kalacaktır; bunun gibi, tiyatrolarda, kitap kulüplerinde ve başkaca kültürel kurumlarda da haklı bir hoşnutsuzluk uyandırması kaçınılmaz olacaktır. Çünkü aslında her yerde iyi karşılanmaktadır, fakat gerek iyi iş yapabilecek tiyatrolara, gerekse yalnızca vakit öldürmeye yarayan romanlar yazmaya ve filmlere uygun düşmediğinden, bu adamın bütün yapamadıkları bir araya getirildiğinde, geriye yalnızca alışılmamış bir yetenek kalıyormuşçasına, tuhaf bir duygunun uyanmasına yol açacaktır. Böyle bir durumda kendisine yardımcı olunabilmesi, söz konusu değildir ve sonuçta yazardan kurtulmak isteyenler,

onun bu konumunu bir olumsuzluk diye yorumlayacaklardır; zaten bunu yapmazlarsa, insan olmazlar.

Bir defasında böyle bir hayalet, susamış olarak Berlin'in gelir kaynaklarını dolanırken, en sapa çalışma olanaklarını bile değerlendirmiş olan, bu nedenle kendisinin de durumunun kolay olmadığına inanan genç, coşku dolu, övünmeye meraklı bir yazarcık, çok sarsılarak duygularını şu sözcüklerle dile getirmişti: Tanrım, bu eşek herifteki yetenek bende olsaydı, neler yapmazdım! Oysa yanılıyordu.

Bir Sürü Yazarın ve Düşünürün Arasında

Deniyor ki, günümüzde artık büyük kitaplar yok ve yazarlar da artık büyük kitaplar yazamıyorlar. Bu nokta, tartışmadan bırakılabilir; ama cümleyi bir kez de tersine çevirip Alman okurlarının artık okuyamadıkları varsayımına gitsek, nasıl olur? Okunanın uzunluğuyla birlikte, özellikle gerçek anlamda bir edebiyat eserinin varlığı söz konusuysa, o zamana kadar aydınlatılamamış, ama hoşa gitmemekle eşanlamlı olmayan bir direniş de, gittikçe artan ölçüde, belirginleşmiyor mu? Sanki kitabın gireceği bir kapı, sağlıksız bir biçimde kışkırtılıyor ve sımsıkı kapanıyor; durum, bundan farklı değil. Bugün insanların çoğu, bir kitap okuduklarında, normal bir konumda olmayıp, kendilerini güvenmedikleri bir ameliyata girmiş gibi hissediyorlar.

Bu konudaki kaynaklar araştırıldığında ve konuşmalara kulak verildiğinde, iyi okurun –yani önemli hiçbir kitabı kaçırmayan, günün ve içinde yaşadığı çağın dehalarını atayan– okurun bile, güçlü bir direnişle karşılaştığı anda, çoğunlukla ve sadakati bir yana bırakarak, kendisinin desteklediği dehanın belki de deha olmadığını, gerçek anlamda dehaya artık günümüzde büyük bir olasılıkla rastlanmadığını itirafa hazır olduğu ortaya çıkıyor. Bu deneyim, yalnızca düzeyli edebiyatla sınırlı kalmıyor. Tıp biliminin de yolunu şaşırdığı, matematiğin ciddiyetten uzaklaştığı, felsefenin kendi çabalarının kavramını yitirdiği söyleniyor; amatörler, dünyanın her yerinde uzmanlara

ilişkin olarak bu görüşü ileri sürüyorlar. Ve aynı zamanda her uzman, başka yüzlerce alanda bir amatör olduğundan, ortaya çok kabarık sayıda olumsuz görüş çıkıyor.

Var olan yazarların, düşünürlerin ve araştırmacıların ne kadar büyük olduklarını santimi santimine söyleyebilmek, elbet güç bir iş; gelgelelim bu olayda söz konusu olan, bu değil; çünkü yapısı bakımından, üzerinde durduğumuz olayın o çok bilinen papaz kaçtı oyununa benzediği çabuk ortaya çıktı. Örneğin yazarlar, kendilerini değil, fakat araştırmacıları, düşünürleri, teknik uzmanlarını ve insanlığın öteki ışık kaynaklarını yetersiz bulmaktalar; yazarların dışında kalanlar için de aynı durum geçerli. Kısaca söylemek gerekirse, herkesi bunaltır gibi gözüken bu kültürel kötümserlik, hep "başkalarının hesabına" yazılmakta; işin özeti şu: Bir kültür tüketicisi olarak insan, bir kültür üreticisi olarak insana karşı dürüst diye nitelendirilemeyecek bir hoşnutsuzluk duyuyor.

Bu durum, şaşırtıcı bir biçimde kendi karşıtıyla da bağdaşabiliyor; çünkü, gerçek anlamda dehaya artık rastlanmadığı yakınmasından az olmamak üzere, artık yalnızca dehaların var olduğu gözlemiyle de karşılaşabiliyor. Dergilerimizle gazetelerimizdeki haberleri ve eleştirileri bir süre incelediğimizde, birkaç ay gibi kısa bir sürede ortaya ne kadar kabarık sayıda dahinin, büyük, ama çok büyük ustaların çıktığını görüp hayretler içinde kalıyor; böylesine kısa bir sürede ulusa "sonunda yine gerçek bir şairin ya da yazarın" armağan edilişi, son on yılın en iyi hayvan öyküsünün ya da en iyi romanının yazılması karşısında, ne diyeceğini bilemiyor. Aradan birkaç hafta geçtikten sonra ise, bu unutulmaz izlenimleri anımsayan bile kalmıyor.

Böylece, bu durumla bağıntılı ikinci bir gözleme varıyoruz: Bu türden hemen bütün yargılar, birbirine karşı mutlak anlamda yalıtılmış çevrelerden kaynaklanıyor. Bu çevreler yayınevlerinden, yazarlardan, eleştirmenlerden, edebiyat sayfalarından, okurlardan ve bu ölçülerin ötesine geçmeyen başarılardan kaynaklanıyor; ve büyüklükleri bir hobi ya da bir siyasi partiyle kıyaslanabilecek bütün bu çevrelerle çevreciklerin kendi dehaları ya da en azından yoksa, olabilecek kimseleri var. En başarılı kişilerin çevresinde, bütün çevrelerden oluşma bir çevre görülü-

yor, fakat buna bakıp yanılgıya düşmemek gerekir; görünüşe bakılırsa, gerçekten önem taşıyan, öneminin alışılmaması tehlikesiyle karşı karşıya değil ve kendisini benimseyecek bir ulus bulabiliyor; oysa aslında biriken çok sayıda başarı, aralarında büyük ayrılık bulunan bir ana–babadan gelme: Çünkü herkese bir şeyler söyleyebilen değil, ama ancak kimseyi tedirgin etmeyen, hayranlık derleyebiliyor. Ve ünün bir karışım olması gibi, ünlüler de karışık bir topluluk oluşturmaktalar.

Yalnızca edebiyatla sınırlı kalmadığı takdirde, ortaya çıkan grup resmi gerçekten de etkileyici. Zira kafanın ve düşüncenin aydınlanmasını kilisenin etkisinden, açık hava tiyatrolarından, müzik eşliğindeki beden eğitiminden, sağlıklı yaşam öğretisinden ya da bunlar gibi daha binlerce tuhaflıktan birinden bekleyen sayısız tarikatla karşılaştırıldığında, kendini takdir gören bir düşünsel uğraşa vermiş olanlar çevresindeki çemberin, çevrenin, okulun ya da yaygın başarının hiçbir önemi bulunmamaktadır. Bu türden ve her biri kendi papasına sahip kaç Roma'nın bulunduğunu söyleyebilmek, olanaksızdır; sözü edilen papaların adlarını, işin içinde olanlar hiç duymamışken, işin içinde olanlar, aynı papalardan dünyanın kurtarılmasını bekler. Şimdi bütün Almanya, bu türden tinsel birliklerle dolu; ünlü araştırmacıların ancak öğretmenlik yaparak, seçkin yazarların da ancak dergi ve gazetelere yazılarını satmaya çalışarak yaşayabildikleri büyük Almanya, sayısız yarı–deliye saçmalıklarını geliştirebilmeleri, kitaplarını basabilmeleri ve dergiler kurabilmeleri için olanaklar akıtıp, onları desteklemekte. İşte bu nedenle Almanya'da, ülke yoksullaşmazdan önce, yılda binin üzerinde yeni dergi kurulabildi, otuz binin üzerinde kitap yayınlanabildi ve bütün bunlar, düşünce yaşamının önemi açısından çok belirgin bir gösterge sayıldı.

Bunun, gittikçe yaygınlaşan bir ilişkiler çılgınlığının, zamanında önemsenmemiş bir göstergesi olduğu sonucuna, ne yazık ki büyük bir olasılık payıyla varılabilir; bu durumun etkisiyle, binlerce küçük gruptan her biri, düşünsel düzeyde belli bir saplantıyı ayakta tutabilmiştir; öyle ki, gerçek bir paranoyağın kendini amatörlerle yarışmaktan kurtaramaması, pek yakında artık kimseyi şaşırtmayacaktır.

Sanat Jübilesi

"Dünyanın yüz yıl sonra ne yapacağını önceden söyleyebilmek, yüz yıl sonra nasıl yazacağını söylemekten daha kolay. Neden? Buna verilecek yanıt, bir masabaşı konuşması için uygun değil." (Soruyu daha ciddi yanıtlayacak olan, henüz bitmemiş bir kitaptan.)

Arada sırada rastlandığı üzere, biri yirmi yıl önce başkalarınınkiyle birlikte, kendi ruhunu da çok etkilemiş olan bir tiyatro oyunuyla ya da romanla yeniden karşılaştığında, görünüşe bakılırsa herkes çok doğal saydığından, henüz nedeni hiç aydınlatılmamış bir şey yaşar: Eserin parıltısı gitmiştir, önemi kalmamıştır, ilk temasla birlikte havaya tozlar ve güveler uçuşur. Ama bu yaşlanmanın neden olması gerektiği, bu arada değişenin ne olduğu, bilinmemektedir. Bütün sanat jübilelerinin komik yanı, eski hayranların yüzlerinin, sanki yaka düğmeleri gömleğin içine kaymış gibi, resmi bir tedirginliği yansıtan bir ifadeye bürünmesidir.

Bu olay, bir insanın gençliğinde sevmiş olduğu ve aradan geçen yıllar içersinde daha güzelleşmemiş biriyle yeniden karşılaşmasıyla bir tutulamaz. Gerçi insan böyle bir durumda da bir zamanlar kekeleyerek söylediklerini artık anlamaz olur, ama bu, hiç olmazsa insana özgü olan her şeyin o insanı içlendiren geçiciliğiyle ve aşkın herkesçe bilinen, süreklilikten yoksun karakteriyle bağıntılıdır. Buna karşılık yeniden karşılaşılan bir edebiyat eseri, yirmi yıl boyunca ispirtoda yatmış bir eski

sevgili gibidir: Tek bir saç kılı bile farklı değildir ve pembe ten, hiçbir değişime uğramamıştır. Böyle bir durumda dehşete düşersin! Çünkü şimdi, bir zamanlar ne idiysen, yine o olmak zorunda kalmışsındır, görünüş, görünüşünde direnmektedir: Bu, bir tür germe işkencesidir; ayağın tabanları yerinde kalmıştır, bedenin geri kalan bölümü ise, kendi çevresinde dönen yeryüzüne bin kez dolanmıştır!

Eski sanat yaşantılarını yeniden yaşamak, eski heyecanların ve hayranlıkların hayaletlerine rastlamaktan da farklı bir şeydir: Düşmanlar, dostlar, şenlikli geceler, üstesinden gelinebilmiş tutkular. Bütün bunlar, bir kez geçtikten sonra, kendi koşullarıyla birlikte yitip gitmiştir; herhangi bir amaca hizmet etmiş ve gerçekleşen amaç tarafından yutulmuştur; yaşamda geride bırakılan belli bir yol ya da kişilikte belli bir aşamadır, o kadar. Oysa bir zamanların sanatı, hiçbir şeye hizmet etmemiştir, onun bir zamanlarki varlığı, ayırdına varılmaksızın yitip gitmiş, yolunu şaşırmıştır, hiç kimse açısından bir aşama da oluşturmamıştır. Aşağılara, bir zamanlar hayranlık duyduğuna bakan insan, kendini gerçekten daha yüksekte mi duyumsar? Hayır, yüksekte değil, başka bir yerdedir, o kadar! Dürüst konuşmak gerekirse eğer, insanın eski bir resmin önünde, tatlı bir esnemeyi bastırmaya neredeyse çalışmaksızın, artık hayran kalmak zorunda olmadığını algılaması, bundan böyle artık yeni resimlere hayranlık duyması gerektiğini düşünerek coşkuya kapılmasını sağlamaz. Böyle bir durumda insan, yalnızca bir zamanın boyunduruğundan çıkıp, bir başka zamanm boyunduruğu altına girdiğini duyumsar; bu durum, ilgili kişinin son derece gönüllü ve etkin davranmasını kesinlikle dışlamaz; çünkü gönüllülük ve gönülsüzlük, her zaman karşıtlık oluşturmaz; bunlar da yarım yarım birbirine karışır, öyle ki, sonunda insan, yaşamda çoğu kez olageldiği gibi, gönüllü olarak yapılanı gönülsüz olarak ya da gönülsüz olarak yapılmışı gönüllü olarak abartır.

Yine de, yukarda sözü edilen başka bir yerde olmayı aşan bir durumun varlığı söz konusudur. Görünüş, bütünüyle aldatıcı değilse eğer, bu durumun biraz modayı andırır bir yanı bu-

lunmaktadır. Çünkü modanın, sonradan gülünç bulunma özelliğinden başka, belli bir modanın egemenliği sırasında insanın aynen kendisi gibi gülünç giyinmemiş birinin görüşlerini koşulsuz ciddiye alabileceğini düşünmekte güçlük çekmesi diye özetlenebilecek bir başka özelliği de vardır. Kanımca, antikçağa duyduğumuz tüm hayranlığa karşın, bugünün yetişmekte olan bir filozofunu, Platon'un ve Aristoteles'in pantolon giymedikleri gerçeği, intihar düşüncesinden korumak için yeterlidir; pantolonun Avrupa'nın tinsel gelişimine katkısı, düşünebileceğimizden çok daha fazladır; pantolon bulunmasaydı, Avrupa, antikçağ karşısındaki klasik ve hümanist kökenli aşağılık kompleksinden herhalde hiçbir zaman kurtulamazdı. Bu nedenle, yerimizi çağdaş giysiler giymeyen kimseyle değişmek istemeyişimiz, zaman duygumuzun en yoğun yanını oluşturmaktadır. Sanat alanında da gelen her yeni yılla birlikte ilerleme duygusunu yaşamamız, büyük bir olasılıkla aynı nedenden kaynaklanmaktadır; oysa resim sergilerinin, yeni modaların tanıtıldığı ilkbaharda ve sonbaharda açılması, belki de yalnızca rastlantıdır. Bu ilerleme duygusu, hoş denebilecek bir duygu değildir. Bize, kendimizi bir atın üstünde gördüğümüz ve at bir an bile durmadığından, bir türlü aşağı inemediğimiz bir düşü anımsatır. Eğer bir sonu olsaydı, insan ilerlemeden ötürü sevinç duyabilirdi. Bir an durup, atının üstünden geçmişe şöyle seslenebilmeyi isterdi: Bak, ben neredeyim! Oysa tedirgin edici gelişme, hep sürüp gitmektedir ve insan bunu birkaç kez yaşadıktan sonra, karnının altında sürekli yürüyen dört yabancı ayağın varlığından ötürü kendini çaresiz hissetmeye başlar.

İyi de, henüz kostümlere dönüşmemiş eski modaları izlemenin, eski resimlere, eski yapıların yüzlerine bakmak ve düne ait kitapları okumak kadar gülünç ve nahoş olmasından acaba ne gibi sonuçlar çıkarılabilir. Bu sonuç herhalde ancak, kendimizle aramıza belli bir uzaklık koyduğumuz anda, kendimizi nahoş bulduğumuz saptamasından başka bir şey olamaz. Kendimizle aramızdaki bu korku alanı, şimdiden birkaç yıl önce başlar ve yaklaşık olarak büyükannelerimizle büyükbabalarımızda, yani artık hiçbir katkımızın olamayacağı noktada son bulur. O noktadan sonra başlayan, artık eskimiş değil, fakat es-

kidir, bizden geçmiş olanlar değil, fakat geçmişimizdir. Buna karşılık kendi yaptıklarımız ve olduklarımız, hemen bütünüyle korku alanında kalır. Bir zamanlar en önemli saydıklarımızın hepsini anımsamak zorunda kalmak, herhalde dayanılmaz bir şey olurdu ve insanların çoğu, ilerlemiş yaşlarında bir zamanlar en büyük saydıkları davranışları ve çıkışları kendilerine sesli film aracılığıyla yeniden gösterilseydi, kendilerini şaşılacak ölçüde çekicilikten yoksun bulurlardı. Bu, nasıl açıklanabilir? Görünüşe bakılırsa insanoğlunun doğasında bir abartma, bir süper artı öğesi bulunmaktadır. Bir tokat atabilmek için bile insan, sorumluluğunu üstlenmeye hazır olduğundan fazlasını gereksinir. Şimdi de var olan bu coşku, yanıp gider; unutma, çok yaratıcı ve içerik açısından son derece zengin bir eylemdir; bu eylem sayesindedir ki bizler, sürekli olarak ve hep yeniden o önyargısız ve tutarlı kişiliğimizi, dünyada her şeyin gerekçesi saydığımız kişiliğimizi yaratırız.

İşte sanat, bizi bu noktada tedirgin eder. Sanat, varlığını coşkusuz sürdürebilecek hiçbir şeye kaynaklık etmez. Başka deyişle sanat, kemikleri ve külü olmayan coşkudur; sanat, kül bırakmaksızın yanıp giden, ama yine de, sanki hiçbir şey olmamışçasına, çerçevelerde ya da kitap kapaklarının içersinde kalan, katıksız coşkunun ta kendisidir. Sanat asla geçmişimize dönüşmeyip, hep bizden geçip gitmiş bir şey olarak kalır. Bu durumda böyle bir sanata her on ya da yirmi beş yılda bir tereddütle bakmamız, anlaşılır bir tutumdur!

Bunun bir istisnası, büyük sanattır ve aslına bakılırsa, ancak böylesinin sanat diye adlandırılması gerekirdi. Ne var ki sanatın böylesi, kendine yaşayanların toplumunda hiçbir zaman şöyle doğru dürüst denebilecek bir yer bulamamıştır.

Dürbünle Bakmak

Ağır çekimler, hareketli yüzeyin derinliklerine inerler; bu çekimlerin sihirli yanı, izleyicinin kendisini, yaşamın akışı içersinde eşzamanlı ve gözleri açık olarak, suyun altında yüzerken görmesidir. Film, bu konumu yaygınlaştırdı; ancak bu konum, sinemadan çok önce, günümüzde rahatlığı nedeniyle tavsiye edilebilecek bir yolla da yaşanabilmişti: Bu yol, insanın normalde dürbünle bakmayacağı bir şeyi dürbünle izlemesidir. Aşağıda, böyle bir deney anlatılmaktadır.

Bu deneyde ilk başta, gözlem yapılan yerin karşısında bulunan ve tanınmış, resmi bir kurumu barındıran eski, güzel bir binanın ana kapısındaki bir ilan konu olarak kullanıldı; dürbünle bakıldığında, bu ilanda resmi kurumun saat dokuz ile on altı arasında çalıştığı görülüyordu. Gözlemci, daha bu ilk aşamada şaşırmıştı; çünkü saat on beşti ve olay, ortada hiçbir memurun gözükmemesinden ibaret değildi; gözlemci, herhangi bir zaman bu saatte, çıplak gözle baktığında birini görmüş olduğunu da hiç anımsamıyordu. Sonunda uzak bir pencerenin ardında, birbirlerine iyice yapışık duran, nokta gibi gözüken iki adamın ayırdma vardı; adamlar parmaklarıyla pencerenin camını tıklatıyorlar ve aşağıya, caddeye bakıyorlardı. Gözlemci, adamların ayırdına varmış olmakla kalmadı; elindeki aygıtın küçük çemberi içersine öylece hapsolmuş dururlarken, onları içtenlikle anladı ve dürbünle bakmanın memurlar için, genelde ise kutsal gözüyle bakılan sayıda iş saatlerini doldurmakla yükümlü herkes için ne denli önem kazanabileceğini saptamaktan gurur duydu.

İkinci gözlem konusu, içinde izlenen resmi kurumun bulunduğu yapıydı. Bu, eski bir saraydı; taş sütunların üst kısımlarına yemiş figürleri dolanmıştı; yapı, enine ve boyuna çok güzel düzenlenmişti; izleyici daha memurları aradığı sırada, bütün bu sütunların, pencerelerin ve pervazların dürbüne ne kadar belirgin biçimde sığdığına dikkat etmişti; şimdi, bütün bunları toplu bir bakış alanı içersinde görürken, hepsinin taştan perspektifinin pürüzsüzlüğü karşısında neredeyse korkuya kapıldı. Ansızın, arka düzlemdeki bir noktaya doğru birbirlerine yaklaşarak uzanan bu yatay çizgileri, yana gittikçe daha bir trapez biçimine dönüşen, bitişen pencereleri, dahası yanda, arkada bir yerlerde kısaltmanın oluşturduğu huniye doğru gerçekleşen, akılcı ve alışılagelmiş sınır çizgilerinden oluşma bütün bu akışı şimdiye kadar yalnızca bir Rönesans karabasanı saymış olduğunun bilincine vardı; daha kesin söylemek gerekirse, bunları, ressamlarca oluşturulma, çizgilerin yitip gidişine ilişkin, tüyler ürpertici aracılığıyla gittikçe daha abartılan bir söylenceydi. Şimdi ise izleyici hepsini gerçekte olduklarından çok daha büyük ve inanılmaz söylentiden daha vahim bir atmosfer içersinde olmak üzere, kendi gözlerinin önünde görüyordu.

Dünyanın böyle olduğuna inanmayanın, tramvaya dürbünle bakması yeterlidir. Tramvay, sarayın önünde S biçimi çifte kavis çizmekteydi. İzleyicimiz, bulunduğu ikinci kattan sayısız kez olmak üzere, tramvayın geldiğini, sözü edilen o S biçimi çifte kavisi çizdiğini ve sonra yine gittiğini görmüştü: Bu gelişmenin her anında hep o uzunca ve kırmızı tramvay vardı. Ancak izleyici tramvaya dürbünle baktığında, bu kez çok farklı bir şeyin ayırdına vardı: Açıklanması olanaksız bir güç, ansızın bu kutuyu bir karton kutuymuşçasına ezmeye başlamıştı; kutunun duvarları gittikçe daha eğim yaparak birbirine yaklaşıyordu ve kutu neredeyse yamyassı olmak üzereydi; tam o sırada gücün baskısı azaldı, kutu arka tarafından genişlemeye başladı, bütün yüzeyleri yeniden hareketlendi ve şaşırıp kalan görgü tanığı tutmuş olduğu soluğunu bırakmayı daha tamamlamadan, tanıdık kırmızı kutu yeniden düzelmişti. İzleyici dürbünle bakarken, bütün bunlar örneğin yalnızca kişisel olarak, kendi gözünde değil, fakat kamuya ait bir nesne üzerinde öylesine belirgin

gerçekleşmişti ki, izleyici bunların gerçekliğinin, bir yelpazenin açılıp sonra kapanmasının gerçekliğinden geri kalmadığına yemin edebilirdi. Buna inanmayan, kendisi sınayabilir. Bunun için yalnızca, S biçimi bir şerit çizerek yaklaşan bir tramvayın görülebileceği bir evinin bulunması, yeterlidir.

Bu buluşun hemen ardından buluşu yapan, doğal olarak kadınlara baktı; ve o zaman insanoğlunun kubbe kapısının yıkılıp gitmesi olanaksız anlamı, bütünüyle gözlerinin önüne seriliverdi. Kadında yuvarlak olan, ancak o zamanlar modanın istenci doğrultusunda, bugüne oranla biraz daha özenle gözlerden gizlenen, böylece de hareketin çocuksu akıcılığı içersinde yalnızca küçük ve ritmik bir çıkıntı gibi gözüken ne varsa, şimdi dürbünle bakanın izleyicinin yanıltılamaz bakışları altında yeniden aşkın ebedi peyzajını oluşturan o alabildiğine yalın tepeciklere dönüşmüştü. Giysinin beklenmeyecek kadar çok fısıldaşan kıvrımları, atılan her adımdan heyecana kapılarak, bu tepeciklerin çevresinde açılıp kapanmaktaydı. Bu kıvrımlar normal gözlere, giysinin sahibinin o dokunulmaz saygınlığını ya da terzinin övgüsünü sergilemekte, gözlerden saklanmış olanı da gizlice açığa vurmaktaydılar; çünkü büyütülmüş konumda görüldüğünde, içgüdüler somuta dönüşür; dürbünle izlenen her kadın ise, psikolojik gözle bakıldığında, üstünde mayo bulunan bir kadın olup çıkar. Ancak, bu türden uzmanca bir merakın, dürbünle bakanın o sarsılmaz ve görünüşe bakılırsa biraz da kötü niyetli denebilecek dinginliği karşısında çarçabuk uçup gidişi, herhangi bir psikolojiyi gereksinmeyen sonrasız, kendi içlerinde hep aynı kalan değerler arasında yalnızca bir parıltı gibi yer alışı, şaşırtıcıydı.

Ama artık yeter! Dünya görüşüne hizmet eden ve adına dürbün denen bu aracın nahoş bir biçimde kötüye kullanılmasını önlemenin en iyi yolu, kuramını düşünmektir. Bu kuramın adı da izolasyondur. İnsan, nesneleri hep bütün çevreleriyle birlikte görür ve alışkanlığın etkisiyle, bu çevre içersinde ne anlam taşıyorlarsa, o olarak yorumlar. Buna karşılık nesneler bir kez bu çevrenin dışına çıktıklarında, anlaşılmaz ve korkutucu bir nitelik kazanırlar; durum, dünyanın yaratılışını izleyen ilk günde de, yani meydana gelenler henüz birbirlerine alışmaz-

dan önce, böyle olmuş olmalıdır. Bunun gibi, camın parlak yalnızlığı içersinde de her şey daha bir belirginleşip büyür, özellikle de daha özgün, daha gizemli bir görünüm alır. Bir erkek siluetini güzel örf ve adetler doğrultusunda taçlandıran, ayakları yere basan, güçlü bir erkekle bütünleşen, bedenin, dahası ruhun bir parçası olan bir şapka, dürbünle bakan kişi onun çevresiyle olan romantik bağlarını koparıp, bunların yerine doğru optik bağlantıları kurduğunda, hemen o anda neredeyse bir tür delilik olup çıkar. Bir kadının zarafeti ise, dürbün onu eteklerinden yukarı doğru, içinden ortasından kırılmış iki kısa çubuğun çıktığı, çuvala benzer bir uzam gibi yakaladığı anda öldürücü bir darbe yer. Yine etkilerinden koparılıp, dürbünün mercekleri ardına hapsedildiklerinde, sevimli bir diş gıcırdatması korkutucu bir manzaraya, öfke ifadesi ise çocukça bir komediye dönüşür. Gerek giysilerimizle, gerekse alışkanlıklarımızla aramızda karmaşık ve ahlaki denebilecek bir ilişki bulunmaktadır; bu ilişki doğrultusunda, taşıdıkları anlama ilişkin ne varsa onlara ödünç veririz, sonra da verdiklerimizi, faizlerinin faizleriyle birlikte, onlardan ödünç alırız; bu nedenle, bu kredi ilişkisine son verdiğimiz anda hemen iflas tehlikesiyle karşılaşırız.

Modanın o çok gülünen çılgınları da hiç kuşkusuz bu durumla bağıntılıdır; bu çılgınlık insanı yıldan yıla uzatıp kısaltır, şişmanlatıp zayıflatır, bazen bedeninin üst kısmını genişletip, alt kısmını daraltır, bazen de üstünü daraltıp altını genişletir, bir yıl üstünde ne varsa, hepsini yukarı doğru, ertesi yıl ise aşağı doğru tarar, saçlarını öne, arkaya, sağa ya da sola doğru taratır. Olaya her türlü duygusallıktan uzak bakıldığında, bütün bu çılgınlıkların sergilediği geometrik olasılıkların şaşırtacak şekilde az olduğu görülür; bu olasılıklar arasındaki trafik, gelenekle olan bağıntı hiçbir zaman bütünüyle koparılmaksızın, hep son derece canlıdır. Düşünce, duygu ve davranış alanlarında var olan benzer modalar da göz önünde tutulduğunda, artık duyarlı olmuş göze tarihimiz, az sayıdaki duvarları arasında insan sürüsünün ne yaptığını bilmeksizin oraya, buraya saldırdığı bir ağıldan pek farklı gözükmez. Bu arada bütün yaptığımız, aslında kendileri de korku içersinde kaçmakta olan liderleri büyük bir yumuşak başlılıkla izlemektir; herkes gibi oldu-

ğumuzu, herkesin de dünden farklı gözüktüğünü gördüğümüz anda ise, aynadan yüzümüze yansıyan şey, büyük bir mutluluktan kaynaklanma bir sırıtmadır. Peki ama, nedendir bütün bunlar? Karakterimizi, herkesçe onaylanan bir kalıba sokmadığımız takdirde, toz gibi dağılıp gidebileceğinden korkmamız, belki de yerindedir.

Sonunda izleyici ayaklara, yani insanoğlunu hayvanlar aleminin üstüne çıkaran yere varmıştı. Gerek erkekte, gerekse kadında ayaklar, aslında ne kadar tedirgin edici ve tuhaftır! Bu konuda sinemadan da bazı bilgilerimiz var; ünlü erkek ve kadın kahramanlar, ördekler gibi hızla, paytak paytak yürüyerek arka düzlemden öne doğru gelirler. Ancak sinema, insanı sevme amacına hizmet eder ve insanın zayıf yanlarını güzel göstermek için çaba harcar; ilerleyen teknikle birlikte bu yolda başarıya ulaşmaktadır da. Oysa dürbünle bakan açısından, durum ne kadar farklıdır! O, acımasız bir tutumla, bacaklarının kalçalardan ne kadar gülünç bir görünümle çıkıp uzandıklarını ve aşağıda, topuk ve tabanlarla ne kadar hantal bir biçimde birleştiklerini göstermekte direnir; dürbün, yalnızca acımasız kaymalarla ve olumsuzu göstermekle yetinmeyip, arada çoğunlukla bilgilendirme açısından en zengin mimikleri de gerçekleştirmekteydi. Dürbünle bakan adam, beş dakika içerisinde bu türden iki olayı izleme fırsatı buldu. Dürbününü tam başında spor kasket bulunan, çorapları da bir güvercin boynu gibi şeritli bir genç centilmene çevirmişti ki, kız arkadaşının yanında, onun efendisiymişçesine rahat tavırlarla yürümekte olan bu genç adamın attığı ağır adımlardan her birinde, bacağını küçücük ve güçlükle yaratılan bir sarsıntıyla savurmak zorunda olduğunu gözlemledi. Bu adamı beklerken korkuç yazgıyı henüz ne herhangi bir kız, ne bir doktor, ne de dürbünle bakanın kendisini sezmekteydi; yalnızca dürbün, çaresizliği yansıtan küçük hareketi, acımasızlığın yaygın uyumu içerisinden çıkarıp belirgin kılıyor ve yaklaşmakta olan geleceği de bir imgeye dönüştürüyordu! En olgun yaşlarında olan, sevimli ve şişmanca adam ise, hızla yaklaştıktan sonra dünyaya daha iyi niyetli, içten bir yürüme biçimini sergilemişti; bu adamın başına gelenler, daha bir zararsız sayılabilirdi: Bacakların bükülüşünün hemen ardın-

dan, ayağın son derece itici bir biçimde içeriye doğru büküldüğü ortaya çıktı; bu noktada artık ilk görünüş bütünüyle bozulmuş olduğundan, kollar da tuhaf bir biçimde rakkas gibi gidip gelmeye başladı, omuzlar sanki boyun kısmını aşağı doğru çekti ve önceki iyi niyetli görünüşün yerini, yalnızca kendine geçerlik tanıma peşinde olan, başkalarına hiç aldırmayan bir insani sistem aldı!

Demek ki dürbün, hem tek bir insanın anlaşılabilmesine, hem de genelde insana ilişkin, derinlere uzanan bir anlayışsızlığa katkıda bulunabiliyor. Alışılagelmiş bağlamları dağıtıp, gerçek bağlamları ortaya çıkararak, aslında dehanın yerine geçiyor ya da en azından böyle bir çabanın ön alıştırmaları niteliğini kazanabiliyor. Belki de bu yüzden dürbün, aslında boşuna bir çabayla, tavsiye ediliyor. Çünkü insanlar tiyatroda bile dürbünü yanılsamayı yoğunlaştırmak için ya da, perde aralarında, kimlerin tiyatroda olduğunu görmek için kullanıyorlar; bu arada bilinmeyeni değil, fakat tanıdıklarını arıyorlar.

Burası Çok Güzel

Eğlenmek için çıktıkları yolculuklarda tanınmış yerlere giden çok insan vardır. Bunlar otellerin bahçesinde bira içerler ve bir de hoş insanlarla tanıştıklarında, daha orada ilerdeki anılarından mutluluk duymaya başlarlar. Son gün en yakındaki kırtasiye dükkanına giderler; oradan kartpostal satın alırlar, garsondan da kart satın almayı unutmazlar. Bu insanların satın aldıkları kartpostallar, dünyanın her yerinde birbirine benzer. Kartlar renklendirilmiştir; ağaçlarla çayırlar yemyeşil, gökyüzü tavuskuşu mavisi, kayalar gri ve kırmızıdır; evler, her an cephelerinden dışarı fırlayacakmışçasına abartılı kabartma gibidir; renkler öylesine güçlüdür ki, konturları kartın arkasından bile ince bir çizgi halinde belirgindir. Dünya böyle görünseydi, insanın elinden gerçekten de üstüne bir pul yapıştırıp önüne çıkan ilk posta kutusuna atmaktan başkası gelmezdi. Bu kartpostallara insanlar, şunları yazarlar: "Burası, tarif edilemeyecek kadar güzel", "Burası muhteşem", ya da: "Bu ihtişamı benimle birlikte görememen, çok yazık." Bazen, şunları yazdıkları da olur: "Buranın ne kadar güzel olduğunu tahmin edemezsin" ya da: "Burada ne safa sürüyoruz, bir bilsen!"

Fakat bu insanları iyi anlamak gerekir! Onlar, yolculuk yaptıklarından ve başkalarının göremediği onca güzel şeyi görebildiklerinden ötürü çok sevinçlidirler; ama öte yandan bunlara bakmak, acı ve sıkıntı da verir. Bir kule ötekilerden daha yüksek, bir uçurum normal uçurumlardan daha derin olduğunda, ya da ünlü bir resim çok büyük ya da çok küçük oldu-

ğunda, iş kolaydır; çünkü bu ayrımlar saptanıp anlatılabilir; bu nedenle yolculuk yapanlar, ünlü bir sarayı hep çok büyük veya çok eski bulmaya çalışırlar; manzaralar arasında ise, vahşi görünüşlü olanları yeğlerler. Bu insanları yolculuk tarifleri, otel fiyatları ve üniformalar konusunda yanıltıp (oysa özellikle bunu başarabilmek, asla sözkonusu değildir!) bir anda İsviçre'nin Saksonya bölgesindeki bir kayanın üstüne götürebilmek mümkün olsaydı eğer, o zaman kendilerine katıksız bir Matterhorn korkusu yaşatılabilirdi, çünkü dağlar, Saksonya'da da insanın başını döndürmeye yetecek kadar yüksektir. Gelgelelim birşey yüksek, derin, büyük, küçük değilse ya da çarpıcı bir renk taşımıyorsa, kısacası eğer birşey, şöyle ya da böyle olmayıp, yalnızca güzelse, o zaman bu insanlar, ağızlarına ne yutulabilen, ne de çıkartılabilen, boğulmaya yetmeyecek kadar yumuşak, ama tek söz söylemeye meydan bırakmayacak kadar katı bir lokma atmış gibi olurlar. Aslında bir acı ifadesi olan, boğulmayı andıran o ah'lar ve oh'lar, ağızlardan böyle çıkar. Bu durumda insanın parmaklarını boğazına sokması, kolay değildir; ama öte yandan gerekli sözcükleri söyleyebilmenin daha iyi bir yolu da öğrenilmemiştir. Bu duruma gülmek, haksızlık olur. Çünkü sözü edilen sesler, acı bir tutukluğu dile getirmektedir.

Deneyimli sanat izleyiciler, bu bağlamda elbet çok özel becerilere sahiptirler ve bu konuda da hiç kuşkusuz söylenebilecek birşeyler vardır; ama bu, konunun dağılmasına yol açabilir. Üstelik henüz bozulmamış olan insanlar da, bütün tutkularına karşın, güzel olduğu tescil edilmiş birşeye bakabildiklerinde içten bir mutluluk duyarlar. Bu mutluluğun ve sevincin tuhaf dereceleri vardır. Örneğin bir bankanın önünden, tam ünlü dolandırıcı X'in oradan kaçmış olması gereken zamanda geçildiğinin anlatılabilmesi, bir güzelliğin izlenmesinden kaynaklanan gururla eşdeğerde olabilir; bazılarını ise Goethe'nin sekiz gün kaldığı kente ayak basmak ya da Manş Denizini ilk kez yüzerek geçen kadının kocasının kuzeniyle tanışmak, mutlu etmeye yeterlidir; dahası, böylesine görkemli bir çağda yaşamayı bile başlı başına özel bir olay sayanlar da vardır. Görünüşe bakılırsa önemli olan, hep "biz de oradaydık" diyebilmektir; ama genelde bu, pek kolay rastlanır birşey olmamalı, mutlaka belli bir

seçkinlik atmosferini taşımalıdır. Çünkü insanlar, işlerinin başlarından aştığını söyleyerek bu durumu ne denli yadsırlarsa yadsısınlar, kişisel yaşantılardan ve bu yaşantılar aracılığıyla gerçekleşen o anlatılması olanaksız önemsenişten çocukça bir sevinç duyarlar. "Kişisel yazgıları", onları çok özel bir olay olduğunda ilgilendirir. "Daha biraz önce benimle konuşmuştu; hemen sonra kayıp düştü ve ayağını kırdı...!": böyle birşeyi söyleyebildiklerinde, bulutlardan yapılma perdelerle süslü o büyük, mavi pencerenin arkasında birinin uzun zaman durup, kendilerine bakmış olduğunu duyumsarlar.

Belki de inanması güç ama, insanlar, kartpostallarını görüp satın aldıkları yerlere çoğunlukla yalnızca bu nedenden ötürü giderler; oysa bu olayı, kendi başına ele alındığında, anlayabilmek olası değildir, çünkü kartları getirtmek, çok daha kolaydır. Yine bu nedenle bu kartların tartışılmaz ve abartılı bir güzellikte olması, şarttır; yalnızca doğal görünümde olmaları, insanlığın çok şeyler yitirmesine yol açabilecektir. "Demek burası böyle görünüyor", denip, kara kuşkulu gözlerle bakıldıktan sonra, altına şöyle yazılır: Buranın ne kadar güzel olduğunu tahmin edemezsin...! Bu, bir erkeğin bir başka erkeğe: O kadının beni ne kadar sevdiğini tahmin edemezsin... derken kullandığı ifadenin aynıdır.

Kim Yetiştirdi Seni, Ey Güzel Orman...?

Hava çok sıcak olduğunda ve bir ormanla karşılaşıldığında, şu şarkı söylenir: "Kim yetiştirdi seni, ey güzel orman, onca yükseklerde?" Bu, otomatik olarak yapılır ve Alman halkının refleks hareketlerindendir. Sıcaktan şişmiş olan dilin ağız içerisindeki başıboş dolaşmaları çaresizleştikçe ve gırtlak, köpek balığı derisine benzedikçe, ormanla karşılaşanlar da kalan güçlerini daha bir duyarlı ifadeyle, müzikal bir finişte birleştirip, sesleri çıktığı sürece ustayı övmeyi de sürdüreceklerine yemin ederler. – Bu şarkı, bütün acılar sona erdiğinde bir kadeh içkiyi hakeden bir idealizmin olanca direnciyle söylenir.

Ancak bu şarkıyı bütünüyle alaya alabilmek için insanın, kim olursa olsun, yalnızca bir kez, uzunca bir süre, ölümle yaşam arasındaki sınır trafiğinin başladığı, nice ısılara gebe kırk ateş bölgesinde bulunmuş olması yeterlidir. Böyle bir durumda insan –örneğin büyük bir kazanın ardından ameliyat edilmiş ve parçaları yeniden birleştirilmiş olarak– beyaz çarşaflara ve örtülere sarılmış, bir kür yerindeki güzel bir senatoryumda, iyileşme dönemini geçirmektedir; bulunduğu balkon, havadardır ve dünya, yalnızca uzaklarda bir mırıltıya dönüşmüştür; sanatoryumun olanağı varsa eğer, insan haftalar boyunca bir dağın dikine uzanan yeşil orman örtüsünden başka birşey göremeyeceği bir konumda yerleştirilir. Yatan kişi, derenin sularında yıkanan bir çakıl taşı kadar sabırlı olur. Bellek, henüz ateşler içindedir ve narkozu izleyen o tatlı kuruluğun bilincindedir. Ve in-

san, ölümle yaşamın birbiriyle savaştığı, bu nedenle ancak en derin ya da en son düşüncelerin uygun düşebileceği günlerde ve gecelerde, yalnızca tek birşeyi, yaz ortasında yapılan bir yürüyüşle bir ormanın serin eteklerine varmanın nasıl olacağını düşünmüş olduğunu alçak gönüllülükle anımsar. İmgelem, sürekli olarak güneşin yapışkan sıcaklığından nemli boşluğa, oradan da yine güneşi yansıtan kayaların arasından geçen yürüyüşe kayar. Böyle anlarda tablolar, romanlar, felsefeler insanın gözündeki önemlerini nasıl da yitirirler! Böyle bir güçsüzlük konumunda, insanın bedeninde kalmış ne varsa, ateşler içinde yanan bir el gibi kapanır ve manevi istekler, bu elin içinde artık soğutamayan küçük buz parçacıkları gibi eriyip gider. İnsan, bundan böyle olabildiğince sıradan, zenginliğe ve onun sağladığı, serinliğin, keyfin, dingin çabaların tadı kadar yalın ve değişmez nitelikteki zevklere yönelik, ciddi çalışmalarla dolu bir yaşam sürmeye karar verir. Hastalık devam ettiği sürece, olağanüstü, yorucu ve dahiyane olan herşeyden nefret edilir; insandan insana ayrım göstermeyen, sağlıklı, sıradan ve sonrasız değerlere özlem duyulur. Bir sorun mu vardır? Bekleyebilir! Şimdilik, bir saat içerisinde masaya tavuk suyuna çorbanın mı, yoksa daha iştah açıcı bir yemeğin mi geleceği sorusu, daha önemlidir ve insan, kendi kendine şu şarkıyı mırıldanır: "Kim yetiştirdi seni, ey güzel orman, onca yükseklerde..." Yaşamın akışı, sanki tuhaf bir biçimde değişmiştir; çünkü şunu da belirtmek gerekir ki, o insan daha önce müziğe hiç böyle bir eğilim duymamıştır.

Gelgelelim iyileşme süreci, ilerlemesini sürdürür ve sağlıkla birlikte, kötü ruh da geri döner. İnsan, gözlemler yapmaya başlar. Balkonun karşısında hâlâ dağın yeşil orman örtüsü vardır ve insan orman için, hâlâ o bir yana atılması olanaksız şükran şarkısını mırıldanmaktadır; fakat gün gelir, ormanın yalnızca bir notalar dizisinden değil, ama daha önce ormanın bütünü nedeniyle görülememiş ağaçlardan oluştuğunun ayırdına varılır. Dikkatli bakıldığında, bu sevimli devlerin, tıpkı atların yem konusundaki kıskançlıkları gibi, ışık ve toprak için çarpıştıkları bile görülebilir. Bir yerde bir öbek çam ağacı, biraz ötede bir öbek kayın ağacı, öylece sessiz, birlikte durmaktadır; manzara,

koyusu ve açığıyla bir resim kadar doğal, ailelerdeki o güzel dayanışma kadar da ahlaki açıdan eğiticidir; gerçekte yaşanan ise, bin yıl sürmüş bir savaşın akşamıdır. Doğabilimcilerden, bugün neredeyse bir yalnızlık simgesine dönüşmüş olan, yiğit meşe ağacının, bir zamanlar uçsuz bucaksız ordular halinde bütün Almanya'yı kapladığını, şimdi ötekilerin hepsini yerinden eden çam ağacının dağdan gelip bağdakini kovduğunu, bir zamanlar kayın ağacı imparatorluğunun kurulduğunu, ardından gürgen ağaçlarının emperyalizminin başladığını öğrenmiyor muyuz? Tıpkı kavimler göçü gibi, bir de ağaçlar göçü vardır ve senin tek bir orman gibi gördüğün yerde, aslında savaşarak alınmış bir tepeyi tutan bir ordu bulunmaktadır; ve yine birbirine karışmış ağaçların sana barış içerisinde bir beraberlik görüntüsü çizdikleri yerde, gerçekte köşeye sıkışmış, birbirine düşman, fakat artık birbirlerini öldüremeyecek kadar bitkin düşmüş ordu kalıntılarının varlığı sözkonusudur!

Yine de ormanda aradığımız, barışın şiiri olmasa bile, bir tür şiirdir; gerçek doğa ise bunu da aşmış durumdadır. O doğanın bağrında iyileşmeyi başardığın takdirde, günün birinde –modern doğanın tüm ayrıcalıkları sana sunulduğu ölçüde– daha da güçlenmiş olarak ikinci bir gözlemde bulunursun: Bir orman, çoğunlukla üst kısmı yeşile boyanmış kereste dizilerinden oluşmadır. Bu, bir keşif olmayıp, yalnızca bir itiraftır; kanımca buradaki yeşil düz aralıklarla elverişli konuma getirilememiş olsaydı eğer, insanın bakışlarının bu yeşilliği alması da sözkonusu olamazdı. Kurnaz ormancıların yaptığı ise yalnızca biraz düzensizliği sağlamaktır; arkadaki ağaçlardan birinin, bakışları çekmek için, sıradan biraz öne çıkartılması, yaz boyunca olduğu yerde bırakılmış kesik ya da devrik bir gövde gibi. Çünkü ormancıların doğaya ilişkin olarak ince bir sezgileri vardır ve daha fazlasını yapsalar, kendilerine inanılmayacağını bilirler. Vahşi ormanların son derece doğadışı ve yozlaşmış bir yanları vardır. Doğa için ikinci bir doğaya dönüşmüş olan doğadışılık, vahşi ormanlarda yeniden doğaya döner. Bir Alman ormanı ise böyle birşey yapmaz.

Bir Alman ormanı, görevinin bilincindedir; öyle ki, onun için şu şarkı söylenebilir: Kim yetiştirdi seni, ey güzel orman,

onca yükseklerde? Yalnızca ustayı görmek istiyorum, sesim yankılandığı sürece! Buradaki usta, bir orman müfettişidir, başmüfettişidir ya da orman danışmanıdır ve ormanı öyle düzenlemiştir ki, bu düzene onun uzman elinin değdiğinin hemen ayırdına varılmaması, kendisini haklı olarak çok kızdırır. Bu yetkili kişi, ışıkla, havayla, ağaçların seçimiyle, yollarla, kesim alanlarının konumuyla ve çalı çırpının temizlenmesiyle ilgilenmiş, ağaçlara, büyük kentlerin vahşi düzensizliğinden çıkageldiğimizde bizim için onca haz kaynağı olan o güzel, sıra sıra ve taranmış saç izlenimlerini uyandıran düzeni kazandırmıştır. Ağaçlara saf yüreğiyle kereste ticaretinin kutsal kitabını belletmek peşinde olan bu orman misyonerinin arkasında bulunan bir müdürlük, bölge yönetimi ya da prenslik dairesi, ne yapılacağını dikte eder. Onların talimatına göre her yıl bilmem kaç bin tahtakare serbest alan ya da taze yeşil alan oluşur; görkemli bakışların ve serin gölgeliklerin dağıtımı bu makam tarafından yapılır. Gelgelelim yazgının dizginleri, bu makamın elinde değildir. Çünkü onun çok üstünde bir yerlerde, orman tanrılarının katında kereste tüccarlarının, onların alıcılarının, bıçkıevlerinin, kereste fabrikalarının, inşaatçıların, gemi tersanelerinin, karton ve kâğıt üreticilerinin tahtları yer alır... Bu noktadan sonra olay, o adsız düğüm içersinde, o tüyler ürpertici mal ve para akışı içersinde yitip gider; o akış ki, yoksulluktan kendini pencereden atan bir insanı bile, bu eylemiyle ekonomik sonuçlar yarattığına kesinlikle inandırabilir ve büyük kentin insana çaresizlik duygusu aşılayan yaz mevsiminde pantolonunu tahta bir sırada, tahta bir sırayı da pantolonuyla aşındırdığında, seni de o kahrolası yünü elde etmek için üretilen koyunların ve ormanların doğum kontrolcüsüne dönüştürür.

Şimdi, şöyle mi şarkı söylemek gerekir: Kim yerleştirdi seni, ey tekniğin ve ticaretin o güzel deposu, onca yükseklere? Herhalde karınca asidi üretimini (yani keresteden kazanılan asidi; ama koşullara göre, başkaca değerlendirme yollarını da) övmek istiyorum, sesim yankılandığı sürece!? Bu soru, genelde olumsuz yanıtlanacaktır. Çünkü ormanın ozonu, o yumuşak ve yeşil kitlesi, serinliği, sessizliği, derinliği ve yalnızlığı varlığını henüz korumakta. Bütün bunlar, ormancılık tekniğinin kullanılmayan

yan ürünleri ve tıpkı izne çıkan insanın kendisinden başka hiçbir şey olmayışı gibi, sayılanlar da görkemli bir lüzumsuzluğun simgeleri. Bu bağlamda, çok yakın bir hısımlığın varlığı söz konusu. Gerçi doğanın bağrı yapay bir şey, ama izne çıkan insan da yapay bir insana dönüşmekte. İzne çıkan insan, iş düşünmemeye niyetlidir; bu, neredeyse iç dünyada yürürlüğe konmuş bir konuşma yasağıdır, kısa sürede mutluluk, o insanın iç dünyasında her şeye bir sessizliği ve çoraklığı egemen kılar. O zaman insan, doğanın kendisine yönelttiği küçük işaretler ve alçak sesle söylenen sözcükler için tarifsiz bir şükran duyar! Yol işaretleri, Orman Sessizliği adlı konukevine kadar daha bir çeyreklik yolun olduğunu açıklayan yazılar, oturacak sıralar ve hava koşullarından ötürü rengi uçmuş, orman yönetiminin on emrini içeren tabelalar, ne kadar güzeldir; orman, artık dile gelmiştir! Açık havada düzenlenecek bir partide, hep birlikte doğaya açılmak için birilerini bulmak, insanı ne kadar da mutlu kılar! Yeşillikler arasında bir kâğıt oyunu ya da güneş batarken bovling için yoldaşlar bulmak! Bu türden küçük yardımlarla doğa, bir yağlıboya baskının ayrıcalıklarını kazanır ve ondan sonra artık hiçbir şey, eskisi kadar kafa karıştırıcı değildir. O zaman artık bir dağ, bir dağdır, dere, deredir, yeşil ile mavi, her biri açık ve seçik olmak üzere, yan yanadır ve izleyici, sahip bulunduğunun güzel bir şey olduğu yolunda kesin bir inanca varma konusunda hiçbir engelle karşılaşmaz. Gelgelelim insan bir kez bu noktaya kadar vardıktan sonra, sonrasız diye nitelendirilen duyumlar da varlıklarını hemen belli ederler. Günümüzün bir insanına, kafası henüz hiçbir gevezelikle karışmamış birine, bir peyzaj resmini mi, yoksa bir yağlıboya baskıyı mı daha çok beğendiğini sorarsanız, karşınızdaki hiç duraklamadan ve zorunlu olarak iyi bir yağlıboya baskıyı yeğlediği yanıtını verecektir. Çünkü yozlaşmamış insan açıklığı ve idealizmi sever; her iki alanda da endüstri, sanattan çok daha beceriklidir.

Bizim hastamızın giderek iyileşme yolunda olduğunu gösteren de böyle küçük sorular oldu. Doktor, ona şöyle dedi: "İstediğiniz kadar eleştirin; insanın keyfinin bozuk olması, bir iyileşme belirtisidir." — "Evet, bu akla yakın geliyor!!" diye karşılık verdi yeniden hayata dönen, üzüntülü bir ifadeyle.

Tehdit Altındaki Oidipus

Kötü niyetli ve tek yanlı olmasına karşın, bu eleştirinin bilimsel nesnellik gibi bir savı bulunmamaktadır.

Antikçağ insanının Skylla'sı ve Kharybdis'i* gibi, modern insanın da Wassermann Reaksiyonu** ve Oidipus'u var; ilkinden kaçınıp, kendine bir halef yaratmayı başarsa bile, halefinin bu kez Oidipus'un pençesine düşeceğinden kesinlikle emin olabilir. Günümüzde aile yaşamı ve yapı sanatı da dahil olmak üzere, hemen hiçbir şeyin Oidipus'suz düşünülemeyeceği, sanırım rahatlıkla söylenebilir.

Ben, Oidipus'un henüz olmadığı bir dönemde yetiştiğim için, bu konuda konuşurken elbet çok dikkatli olmam gerekiyor, ancak ruh çözümlemenin yöntemlerine hayranlık duyduğumu söyleyebilirim. İlkgençlik çağımdan anımsadığım bir olay var: Aramızdaki çocuklardan biri, bir başkasının küfürlerine, bu saldırıya aynı güçle karşılık vermek için aklına hiçbir şey gelemeyecek yoğunlukta hedef olduğunda, yalnızca "sensin" sözcüğünü kullanırdı; ötekinin konuşmak için soluklandığı anların içine sıkıştırılan bu sözcük, bütün küfürleri en kısa yoldan tersyüz edip geri yollardı. Ben de, ruhçözümleme üzerine yazılanları incelerken, ruhçözümlemenin yanılmazlığına inanmadıklarını söyleyenlerin hepsine, bu tutumlarının nedenlerinin

* *Odysseia*'da sözü geçen korkunç deniz canavarları.

** Frengi tesbitinde kan tahlili sırasında 3 mikrop saptaması için kullanılan bir serum reaksiyonu.

de ruhçözümlemeden kaynaklandığının anında kanıtlanabildiğini öğrenince, çok sevindim. Çünkü bu, bilimsel gözlemlerin de ergenlik çağından önce kazanılabildiğinin güzel bir kanıtı.

Ruhçözümlemenin gerçekleştirdiği en büyük edimlerden biri, insanları günümüzdeki bunca zaman darlığına karşın zamanı rahat kullanma, doğanın bu hemen uçup gidiverecek ürününü neredeyse hafiften israf etme yolunda eğitmesidir. İnsan kendini bir kez ruhu iyileştirecek olanın ellerine bıraktığında, bildiği tek şey, günün birinde tedavinin elbet son bulacağıdır; buna karşılık yalnızca ve yalnızca kaydedilen ilerlemelerle yetinir. Gerçi sabırsız hastalar kendilerini nevrozlarından çabuk arındırtırlar ve hemen yeni bir nevroza başlarlar, ama bir kez ruhçözümlemenin tadına gerçekten varmış olanın artık acelesi yoktur. O insan, günün koşuşturmalarını ardında bırakıp arkadaşının odasma girer; dışarda dünya kendi mekanik enerjilerinin etkisiyle isterse paramparça olsun, içerde, odada zaman, yine o eski, güzel zamandır. Gelene, büyük bir ilgiyle nasıl uyuduğu ve ne gibi rüyalar gördüğü sorulur. Bugünkü yaşamın onca ağır ihmaline uğrayan aile, doğal önemini yeniden kazanır ve insan, Guste Teyze'nin hizmetçi kız tabağı kırdığında söylediği şeyin hiç de gülünç olmadığını, tersine, doğru bir yaklaşımla ele alındığında, Goethe'nin bir özdeyişinden daha bilgilendirici olduğunu öğrenir. Öte yandan keçilerden, özellikle de kaçırılan keçilerden söz etmenin nahoş sayılmaması gerektiğini de bütünüyle bir yana bırakabiliriz. Çünkü tek tek her şeyden daha önemli, kendi başına ele alındığında ise en önemli nokta, insanoğlunun kendini, yumuşak manyetik okşamaların ardında, yine her şeyin ölçütü olarak duyumsamayı öğrenmesidir. Yüzyıllar boyunca ona, davranışlarını kendisinden çok daha önemli bir kültüre borçlu bulunduğu anlatılmıştır; son kuşakta kültürün büyük bir bölümünden kurtulmayı nihayet başardığımızda, yenilikler ve buluşlar yine ağır bastı; birey, bunların yanında kendini bir hiç olarak duyumsamaya başladı: Şimdi ise ruhçözümleme, bu çaresiz bireyin elinden tutuyor ve ona, yalnızca cesaretten ve yumurtalıklardan başka hiçbir şeyi gereksinmediğini kanıtlıyor. Dilerim bunlar hiç tükenmesin! Bu, benim bir acemi olarak dileğim, ama öyle sanıyorum ki, uzmanların dilekleriyle de örtüşmekte.

İşte bu nedenle, bir tahminden ötürü tedirginlik duyuyorum; büyük bir olasılıkla benim acemiliğimden kaynaklanan bir tahmin, ama buna karşın belki yine de doğrudur. Çünkü bildiğim kadarıyla, daha önce sözünü ettiğim Oidipus kompleksi bugün her zamankinden çok daha ileri ölçüde kuramın odak noktasını oluşturuyor; hemen her şey ona indirgeniyor; bu durumda korkarım bir, iki kuşak sonra artık Oidipus diye bir şey kalmayacak! Zira düşünün bir kez: Bu kompleks, minik insanın doğasından kaynaklanıyor; ve bu minik insanın ana kucağından zevk alması, onu oradan kovan babasına karşı ise kıskançlık beslemesi öngörülmüş. Peki, ya artık annenin kucağı diye bir şey kalmazsa, o zaman ne olacak? Olayın gidişi şimdiden görülebiliyor: Çünkü kucak, yalnızca bedenin bu sözcüğün en dar anlamıyla belirtilmek istenen yerini göstermez; sözcük, psikolojik açıdan kadının bütün o anaç yanını, süt veren göğüslerini, ısıtan yağdokusunu, yatıştırıcı ve uyarıcı yumuşaklığını da dile getirir; dahası, aynı sözcüğün kadının, geniş kıvrımları arasında gizemli yuvarlakların saklandığı eteğini de kapsamına aldığını söyleyen, haksız olmaz. Bu anlamda olmak üzere, ruhçözümlemenin temel deneyimlerinin kayak giysilerinden değil, ama yetmişli ve seksenli yılların giysilerinden kaynaklandığı kesindir. Ve şimdi mayolara bakacak olursak: Kucak, bugün nerededir? Bir cenin olarak kucağa geri dönme özlemini, koşan ve kulaç atan bugünün genç kız ve kadın bedenlerine bakarak kafamda canlandırmaya çalıştığımda, bu bedenlerin kendine özgü güzelliğini yadsımamakla birlikte, bundan sonraki kuşağın babanın kucağına geri dönmeye yönelik, aynı yoğunlukta bir istek duymaması için hiçbir neden göremiyorum.

Peki ama, o zaman ne olacak?

Oidipus'un yerine bir Orestes mi geçecek? Yoksa ruhçözümle, o iyileştirici etkisinden vazgeçmek zorunda mı kalacak?

III

ÖYKÜ OLMAYAN ÖYKÜLER

Dev Gentakgöratot-Der

Bu küçük öykünün kahramanı –üstelik gerçekten de bir kahramandı!– kollarını sıvadığında, ortaya oyuncak bir saatin sesi kadar ince iki kol çıkardı. Ve kadınlar, onun aklını överler, ama onun kadar övmedikleriyle "çıkarlardı". Şimdiye kadar yalnızca bir tek güzel kadın, bir defasında ve herkesi şaşırtarak kahramanımıza daha derin bir ilgi göstermişti; ama o da kahramanımıza sevecen bakışlarla bakmaktan, bu arada da omuzlarını silkmekten hoşlanırdı. Normalde bir aşkın başlangıç evresinde görülen ve sevgi kokan takma adlardan hangisinin kullanılacağı konusunda ortaya çıkan kararsızlık ortadan kalktıktan sonra, kahramanımıza: "benim sincabım", demişti.

Bu nedenle kahramanımız, gazetelerin yalnızca spor sayfalarını, spor sayfalarında en çok boks haberlerini, bunların arasından da en çok ağırsiklete ait olanlarını okurdu.

Yaşamı, mutlu bir yaşam değildi; ama o yine de güç kazanma girişimlerinden vazgeçmedi. Bir spor derneğine girecek kadar parası olmadığından, ayrıca spor, yeni anlayışa göre, artık ilkel bir bedensel yetenek değil, fakat ahlak ve ruh yoluyla kazanılan bir zafer anlamına geldiğinden, kahramanımız da yükselişini yalnız başına gerçekleştirmeye çalıştı. Artık parmak uçlarına basarak dolaşmaya çıkmak için yararlanmadığı hiçbir boş öğlenden sonrası yoktu. Bir odada, kendisini kimsenin izlemediğinden emin olduğunda, sağ elini arkasına uzatıp, solunda bulunan şeyleri tutmaya çalışıyor ya da bunun tersini yapıyordu. Giyinip soyunma işi ise, aklını en yorucu yoldan yerine

getirilmesi gereken görev olarak uğraştırıyordu. İnsan bedeninde her kasın bir karşı–kası bulunduğundan, dolayısıyla biri gerildiğinde öteki büküldüğünden ya da bunun tersi olduğundan, kahramanımız her harekette tanımsız güçlükler yaratmayı başarıyordu. Bu bağlamda, kahramanımızın en iyi günlerinde sürekli savaşan, birbirlerine bütünüyle yabancı iki insandan oluştuğu söylenebilirdi. Ancak böyle sonuna kadar değerlendirilmiş günlerin bitiminde uyumaya gittiğinde, üzerinde egemenlik kurabildiği bütün kaslarını bir kez daha ve eşzamanlı olarak gererdi; ve ondan sonra, kendi kaslarının arasında bir yırtıcı kuşun pençelerindeki yabancı bir et parçası gibi hapsolmuş, yatardı; bu, yorgunluk basıp pençeler açılana ve kahramanımızı tepetaklak uykunun içine atıncaya kadar böyle sürerdi. Böyle bir yaşam biçimiyle, kimsenin baş edemeyeceği kadar güçlü olması, elbet kaçınılmazdı. Ama bu gerçekleşmezden önce kahramanımız sokakta bir kavgaya karıştı ve hatırı sayılır bir meydan dayağı yedi.

Bu utanç verici kavgadan ruhsal yaralar alan kahramanımız, bir daha hiçbir zaman tam anlamıyla eski haline dönemedi; her türlü umuttan yoksun bir yaşama dayanabilip dayanamayacağı sorusu da uzun süre yanıtsız kaldı. İşte o sırada bir otobüs yardımına yetişti. Kahramanımız rastlantı sonucu, dev bir otobüsün atletik yapılı bir genç erkeği ezişine tanık oldu ve kurban açısından onca trajik sonuçlanan bu kaza, kahramanımız için yeni bir yaşamın çıkış noktasını belirledi. Atlet, benzetme yerindeyse eğer, yaşamdan bir kıymık ya da elma kabuğu gibi sıyrılıp atılırken, otobüs tedirginlik içersinde kenara çekilip durmuş ve bir sürü gözüyle şaşkın şaşkın bakmaya başlamıştı. Hüzünlü bir andı bu, ama kahramanımız önüne çıkan fırsattan hemen yararlandı ve olayın galibi olan otobüse biniverdi.

Bu durum, o saatten başlayarak hep böyle sürüp gitti: Kahramanımız onbeş Pfennig karşılığında istediği zaman önünden bütün sporcuların kaçtıkları bir devin gövdesine girebiliyordu. Devin adı Gentakgöratot-Der'di. Bu, belki de Genel Takdir Gören Atletler ve Otobüsler Derneği anlamına geliyordu; çünkü günümüzde hâlâ masalları yaşamak isteyenlerin, akıllılık konusunda kılı kırk yarmamaları gerekir. Evet, kahramanımız ar-

tık otobüsün tepesinde oturuyordu ve öylesine büyüktü ki, yollarda kaynayan cüceleri hiç önemsemez olmuştu. Onların birbirleriyle konuşabilecek neleri olduğunu ise tahmin bile edemiyordu. Yerlerinden korkuyla sıçradıklarında, bu hallerine seviniyordu. Yolda karşıdan karşıya geçtiklerini gördüğünde, büyük bir köpeğin serçelere saldırması gibi, onlara saldırdığını duyumsuyordu. Eskiden soyluluklarıyla ona hep ürkeklik aşılamış olan süslü özel otomobillerin tepelerini şimdi, kendi yıkıcı gücünün bilincinde olarak, neredeyse elinde bıçakla kümesteki sevimli tavukları izleyen biri gibi izliyordu. Bunun için büyük bir hayal gücü gerekli değildi, yalnızca mantıklı düşünebilmek yeterliydi. Çünkü ye kürküm ye deyimi doğru idiyse eğer, o zaman ye otobüsüm ye neden denilemesindi? İnsanın dev gibi bir gücü varsa, bunu bir zırh kuşanır ya da omzuna tüfek asar gibi taşırdı; zırhla bağdaştırılabilen şövalye kahramanlığı, bir otobüsle de rahatça bağdaştırılamaz mıydı? Dünya tarihinin büyük güçlüklerine gelince, korkutucu yanları, iktidarın sağladığı rahatlıklarla pelteleşip zayıf düşmüş bedenleri miydi, yoksa yenilmezlikleri, bu bedeni içine sarmayı iyi becerdikleri iktidar aygıtından mı kaynaklanmaktaydı? Ve kahramanımız, yeni oluşturduğu düşünce akışının tahtında, bu doğrultudan düşünmeyi sürdürüyordu: Peki ya boks, atletizm ve yüzme kralların çevresini saraylılar sıfatıyla saran bütün o spor soyluları, menajerden ve çalıştırıcıdan, kanlı kovaları taşıyan ya da sporcuların sırtlarına bornozlarını koyan adamlara kadar hepsi, eski çeşnicibaşıların ve sakilerin çağdaş halefleri, kişisel saygınlıklarını kendi güçlerine mi, yoksa yabancı bir gücün parıltılarına mı borçluydular? Görüldüğü gibi, kahramanımız bir kaza sonucu artık tümüyle tinsel evrene taşınmıştı.

Bütün boş saatlerini sporla değil, otobüse binerek değerlendiriyordu. Düşlediği, kapsamlı bir şebeke abonmanıydı. Ve eğer şimdiye kadar ölmediyse, kalabalığın arasında ya da tekerleklerin altında ezilmediyse, düşmediyse veya bir tımarhaneye atılmadıysa ve düşünü gerçekleştirmeyi başardıysa, o abonmanla bugün de yolculuk ediyordur. Ne var ki kahramanımız, bir defasında işi fazla ileri götürmüş, yolculukları sırasında yanına, erkeğin manevi güzelliğini değerlendirebileceği

beklentisiyle bir hanım arkadaşını da almıştı. İçinde bulundukları dev gövdede kalın bıyıklı, ufacık bir parazit de vardı; bu parazit, kahramanımızın hanım arkadaşına birkaç kez edepsizce gülümsedi; hanım arkadaşı da ona belli belirsiz karşılık verdi, dahası, parazit otobüsten inerken sözde kazara, kadına süründü ve bir beyefendi gibi herkesten özür dilerken, sanki ona bir şeyler fısıldadı. Bunu gören kahramanımız, öfkesinden çıldıracak gibi oldu; kendini tutmasa, rakibinin üstüne saldıracaktı; ancak dışardayken dev Gentakgöratot-Der'in yanında küçücük gözüken parazit, devin içine girince sanki ansızın büyüyüp irileşmişti. Bunun üzerine kahramanımız yerinden kalkmadı, ama sonradan hanım arkadaşına bir sürü suçlama yöneltti. Gelgelelim hanım arkadaşı, kahramanımızın ona kendi görüşlerini açıklamış olmasına karşın, şöyle yanıt vermedi: Güçlü erkeklere hiç değer vermem, ben, güçlü otobüslerin hayranıyım! Böyle karşılık verecek yerde, olayı yadsımakla yetindi.

Kadının aklını kullanmaktaki cesaretsizliğinden kaynaklanan bu manevi ihanetten sonra kahramanımız, yolculuklarını biraz azalttı, yolculuğa çıktığında da artık yanına hanım arkadaş almadı. Şu özdeyişte dile gelen ve erkeklerin yazgısına ilişkin doğruyu biraz sezer gibi olmuştu: Güçlü erkek, ancak yalnız başına en güçlüdür!

Karaktersiz Bir İnsan

Bugün karakter denen şeyi herhalde mumla aramak gerekiyor; üstelik güpegündüz elinde bir mumla gezmenin insanı gülünç düşüreceği de kesin. Demek istediğim şu ki, burada karakterinden ötürü hep başı derde girmiş, dahası hiçbir zaman bir karakter sahibi olamamış bir adamın öyküsünü anlatmak niyetindeyim; ama belki zamanında bu adamın önemini kavrayamamışımdır, belki de o, bir şeylerin öncüsüydü de, ben bunu bilemedim, diye üzüntü duyuyorum.

Komşu çocuklarıydık. Ve o, insanın anlatmaktan hoşlanmayacağı kadar güzel olan yaramazlıklardan birini yaptığında, annesi içini çekmeyi alışkanlık haline getirmişti; bunun nedeni, oğluna dayak atmanın kendisini yormasıydı. "Oğlum", diye yakınırdı kadın, "sende karakterin kırıntısı bile yok; ne olacak senin bu halin!?" Daha vahim durumlarda ise babanın düşüncesi alınırdı ve o zaman dayak faslı, bir okul şenliğini andırır biçimde, belli bir tören ve saygınlık atmosferine bürünürdü. Dayak başlamazdan önce arkadaşım, babası sayın Maliye Yüksek Danışmanına kendi elleriyle bir bambu değnek getirmek zorundaydı; değneğin asıl uğraşı, giysilerin tozunu silkmekti ve bu değnek, aşçı kadın tarafından saklanırdı; böyle durumlarda bir oğulun normal olarak yapması gereken, her şey olup bittikten sonra babasının elini öpmek, kendisini terbiye ettiği için ona teşekkürlerini sunup, sevgili büyüklerini üzdüğünden ötürü babasından özür dilemekti. Arkadaşım ise bunun tam tersine davranırdı. Dayak başlamazdan önce avaz avaz ağlaya-

rak af diler, iki sopa darbesi arasında da böyle yapmayı sürdürürdü; buna karşılık her şey olup bittikten sonra artık tek kelime söylemezdi; kırmızımsı bir maviye çalan suratıyla, gözyaşlarını ve tükürüğünü yutar, yüzünü hararetle ovarak duygularının izlerini silmeye çalışırdı. "Bu çocuğun hali ne olacak, bilemiyorum", derdi. O zaman babası: "Bu haylazda karakter denen şeyden eser yok."

Böylece bizim gençliğimizde karakter, insanın sahip olmadığı halde uğruna dayak yediği bir şey demekti. Bunda sanki bir haksızlık var gibiydi. Arkadaşımın annesiyle babası, ondan karakter sahibi olmasını talep ettiklerinde ya da kırk yılda bir açıklama yapmak zahmetine girdiklerinde, karakter denen şeyin kavramsal açıdan kötü karnelerin, okul asmanın, köpeklerin kuyruklarına teneke kutular bağlamanın, ders sırasında gevezelik etmenin ve gizli oyunlar oynamanın, uydurma bahanelerin, kafa dağınıklığının, sapanla vurulan masum kuşların tam karşıtı olduğunu iddia ederlerdi. Oysa gerçekte bütün bunların doğal karşıtı, ceza karşısında duyulan korkulardı, suçüstü yakalanma korkusuydu ve vicdan azaplarıydı; vicdan azapları, ruha insanın işler ters gittiğinde duyabileceği pişmanlık duygusu aracılığıyla acı çektirirdi. Bu kadarı da tümüyle yeterliydi; bütün bunlardan sonra geriye karakter için ne yer, ne de yapabilecek herhangi bir şey kalırdı; karakter, bütünüyle gereksiz olup çıkardı. Buna karşın bizden hep ona sahip olmamız istenirdi.

Belki de cezalandırmalar sırasında zaman zaman bir açıklama olarak arkadaşıma söylenen kimi sözler, bir çıkış noktası olabilirdi; örneğin: "Senin hiç gururun yok mu, oğlum?!" ya da: "İnsan nasıl böylesine alçakça yalan söyleyebilir?!", gibisinden. Ancak belirtmeliyim ki, birinin bir tokat yediğinde bundan nasıl gurur duyacağını ya da dayak yemek üzere birinin dizlerine yatırıldığında, gururunu nasıl gösterebileceğini kafamda canlandırmakta bugün bile güçlük çekiyorum. Öfke denilse, anlayabilirim; ama bizden özellikle istenen de öfkelenmememizdi! Ve aynı durum, yalan için de söz konusuydu; insan alçakça söylemenin dışında, nasıl yalan söyleyebilirdi? Bu konuda düşündüğümde, bugün bile bana öyle geliyor ki, sanki o

zamanlar biz çocuklardan istenen, içtenlikle yalan söylememizdi. Ama böylesi, aslında ikili bir istemdi; birincisi, yalan söylemeyeceksin; ikincisi ise, eğer söylüyorsan, o zaman hiç olmazsa yalan söylerken yalana kaçmayacaksın. Belki de yetişkin suçlular, bu ayrımı yapmak zorundadırlar, çünkü suçlarını soğukkanlılıkla, dikkatle ve düşünerek işledikleri takdirde, mahkeme salonlarında bu, onlar adına özellikle ağırlaştırıcı bir neden sayılır; fakat biz çocuklardan da bu kadarını istemek, gerçekten fazlaydı. Arkadaşımınki kadar çarpıcı karakter kusurları sergilememiş olmamın nedeni, korkarım onun kadar özenle yetiştirilmeyişimdir.

Annelerimizin ve babalarımızın karakterlerimize ilişkin özdeyişleri arasında en aydınlatıcı olanları, karakter eksikliği ile, ilerde adam olduğumuzda, karakteri gereksineceğimiz uyarısı arasında bir ilinti kuran özdeyişlerdi. "Bu çocuk da ilerde adam olmak istiyor, öyle mi?" gibisinden bir şeyler söylenirdi. İsteme konusunda durum, pek açık değildi; bu bir yana bırakılsa bile, söylenenlerin geri kalanı en azından karakterin ancak ilerde gereksineceğimiz bir şey olduğu anlamını veriyordu; o zaman daha şimdiden hazırlık yapmakta bunca acele etmek, nedendi? Bu anlam, bizim düşüncelerimize de bütünüyle uymaktaydı.

Sonuç olarak arkadaşım, o zamanlar henüz karakter sahibi olmamakla birlikte, böyle bir eksikliği duyumsuyor da değildi. Bu duyumsama daha sonra, on altı, on yedi yaşına girdiğimizde başladı. O sıralarda tiyatroya gitmeye ve roman okumaya da başlamıştık. Arkadaşımın, sanatın o yanıltıcı baştan çıkarmalarına benimkinden çok daha istekle açık olan beyni, kent tiyatrolarında sahnelenen entrikacıların, sevecen babaların, kahraman âşıkların, tuhaf kişiliklerin, şeytani zekâlarıyla ortalığı kasıp kavuran salon erkeklerinin ve çekici, ama saf kadınların egemenliği altına girmişti. Arkadaşım, artık yalnızca yapay tonlarla konuşmaktaydı; buna karşılık Almanca sahnelerde karakter namına ne varsa, bir anda kendinde toplayıvermişti. Bir konuda söz verdiğinde, karşısındaki bu şeref sözünün bir kahramanın mı, yoksa bir entrikacının mı ağzından çıktığını asla bilemiyordu; arkadaşımın konuşmaya bir entrikacı gibi başlayıp, sözünü içtenlikle bağladığı ya da bunun tersini yaptığı da oluyordu; biz-

leri çok candan karşılayıp, son derece zarif ve keyif ehli biri gibi yer göstererek çikolata ikram ediyor ya da bir baba sevecenliğiyle bize sarılırken, cebimizden sigara aşırıyordu.

Ancak roman okumanın yarattığı etkilerle karşılaştırıldığında, bütün bunlar zararsız ve açıkyürekli sayılabilecek davranışlardı. Romanlarda yaşamın sayısız konumları için en şaşırtıcı biçimleri betimlenir. Fakat işin en sakıncalı yanı, insanın yaşamda karşılaştığı konumların, romanlarda öngörülmüş ve insanın ne yapacağını, ne söyleyeceğini belirleyen konumlarla hiçbir zaman tam olarak örtüşmemesidir. Dünya edebiyatı, milyonlarca ruha soyluluğun, öfkenin, gururun, sevgi ve aşkın, kıskançlığın ve alçaklığın kılıklarının giydirildiği, dev bir malzeme deposudur. Taptığımız bir kadın duygularımızı ayaklar altına aldığında, ona cezalandırıcı, anlamlı bir bakış yöneltmemiz gerektiğini biliriz; bir serseri bir yetim çocuğa kötü davrandığında, onu bir vuruşta yere sermemiz gerektiğini de biliriz. Peki, ya taptığımız kadın, duygularımızı ayaklar altına aldıktan hemen sonra odasının kapısını yüzümüze çarparsa ve böylece anlamlı bakışlarımızın kendisine ulaşmasını engellerse? Ya da yetim çocuğa kötü davranan serseri ile aramızda, üstünde değerli cam eşya bulunan bir masa varsa? Böyle durumlarda yapmamız gereken, kapıda bir delik açtıktan sonra anlamlı anlamlı içeri bakmak ya da, öfkeli darbelerimizi indirmezden önce, pahalı cam eşyayı dikkatle ortadan kaldırmak mıdır? Bu türden gerçekten önemli durumlarda edebiyat, insanı hep ortada bırakır; belki de birkaç yüzyıl sonra, daha çok şey betimlenmiş olduğunda, durum da daha iyi olacaktır.

Şimdilerde ise okumuş bir karakter, yaşamında ne zaman belli bir konuma girse, yukarda sözü edilen nedenlerden ötürü nahoş bir durumla karşılaşıyor. Hiçbiri içinde bulunulan konuma tam olarak uymayan, buna karşın uymadıkları da söylenemeyecek bir düzüne başlanmış cümle, yarı yarıya kalkık kaşlar veya sıkılmış yumruklar, dönük sırtlar ve hızlı atan nabızlar, o insanın iç dünyasında çarpışıp duruyor; dudak kenarları eşzamanlı olarak bir yukarı, bir aşağı doğru geriliyor, alın karanlık bir ifadeyle buruşturuluyor ve aydınlık bir parıltıya kavuşuyor, bakışlar, yine eşzamanlı olarak, cezalandırmak amacıyla saldır-

mak ve utangaç bir tutumla geri çekilmek istiyor. Sonra, bütün bunların sonucu olarak, çoğu kez o iyi bilinen titreme ve boğazda gıcık ortaya çıkıyor, bunlar dudaklara, gözlere, ellere ve gırtlağa yayılıyor, dahası kimi zaman bütün bedeni, somununu yitirmiş vida gibi kıvrandırtacak ölçüde etkiliyor.

İşte o sıralarda arkadaşım, tek karakter olarak kendi karakterine sahip olmanın ne denli rahatlık sağlayacağının ayırdma vardı ve bu karakteri aramaya koyuldu.

Ama sonuçta yeni serüvenlere karıştı. Onu yıllar sonra, avukatlık mesleğini seçişinin ardından, yeniden gördüm. Gözlük takmıştı, düzenli tıraş oluyor ve alçak bir ses tonuyla konuşuyordu: "Beni inceliyor musun?", diye sordu. Bunu yadsımadım; bir şeyler, beni onun görünüşünde bir yanıt aramaya itiyordu. "Bir avukata benziyor muyum?", diye sordu. Bunu tartışma konusu yapmak istemiyordum. Bana şu açıklamayı yaptı: "Avukatların kelebek gözlüklerinin ardından son derece kendilerine özgü bir bakma tarzları vardır ve bu, örneğin doktorlarınkinden farklıdır. Ayrıca yine avukatlarm bütün hareketlerinin ve sözlerinin, dinbilimcilerin yuvarlak ve kemikli söz ve hareketlerinden farklı olarak, sivri ve dikenli olduğu söylenir. Avukatlarla dinbilimciler arasındaki fark, günlük gazetelerdeki bir makale ile bir vaaz arasındaki fark gibidir, kısacası avukatlar, bir kez girdikten sonra bir daha hiç ayrılmadıkları bir ortamın insanlarıdırlar."

"Mesleğin karakteri", dedim. Arkadaşım, bu söylediğimden memnundu. "Aslında kolay olmadı", diye karşılık verdi. "İşe başladığımda, bir Hazreti İsa sakalım vardı; fakat şefim, bir avukatın karakterine uygun düşmediği gerekçesiyle bana bunu yasakladı. Bunun üzerine bir ressam gibi, o da yasaklanınca, izne çıkmış bir denizci gibi giyinmeye başladım." "Fakat, tanrı aşkına, neden yaptın bunu?", diye sordum. "Belli bir mesleğin karakterine bürünmeye karşı kendimi savunmak için elbet", diye yanıtladı. "İşin kötü yanı ise, insanın bundan kaçınamaması. Şair görünüşlü avukatlar, sebzeci görünüşlü şairler ve bir düşünürün kafasına sahip sebzeciler de var hiç kuşkusuz. Ama bunların hepsi de sanki takma gözleri, takma sakalları ya da tam iyileşememiş yaraları varmış gibi bir izlenim bıra-

kıyorlar. Neden olduğunu bilmiyorum, fakat gerçekten öyle, değil mi?" Ardından, kendine özgü gülümsemesiyle ve yazgısına boyun eğmişçesine, ekledi: "Bildiğin gibi, benim bana özgü bir karakterim bile yok..."

Ona, daha önceki çok sayıda oyuncu karakterini anımsattım. "Onlar gençlikteydi", diyerek içini çekti. "Ama insan büyüyüp adam olduğunda, eskilerine bir cinsel kimlik, bir ulusal kimlik, belli bir devletin kimliği, bir sınıfsal, bir de coğrafi kimlik ekleniyor; el yazısından, el çizgilerinden, kafatası biçiminden ve büyük bir olasılıkla, doğum anında yıldızların konumundan kaynaklanma karakterler ekleniyor. Bütün bunlar, benim için çok fazla. Karakterlerimden hangisini haklı bulmam gerektiğini hiçbir zaman bilemiyorum." Sessiz gülümsemesi, yüzünde yeniden belirdi. "Neyse ki, kendisiyle evleneceğim yolundaki sözümü henüz yerine getirmediği için, bütünüyle karaktersiz olduğumu ileri süren bir nişanlım var. Onunla özellikle bu yüzden evleneceğim, çünkü sağlam mantığı benim için çok önemli." "Nişanlın kim?" "Hangi karaktere göre soruyorsun? Fakat, bir şey söyleyeyim mi sana", diye kendi sözünü kesti, "nişanlım yine de ne istediğini hep biliyor! Önceleri şirin, ama zavallı bir kızdı –onu uzun zamandır tanırım–, fakat benden çok şey öğrendi. Yalan söylediğimde, yaptığımı korkunç buluyor; sabahları büroya zamanında gitmediğimde, hiçbir zaman bir aileyi geçindiremeyeceğimi iddia ediyor; verdiğim bir sözü yerine getirmeye karar veremediğimde, bunu ancak bir alçağın yapabileceğini biliyor."

Arkadaşım, bir kez daha gülümsedi. O zamanlar sevimli bir insandı ve herkes, ona dostça bir gülümsemeyle, yukardan bakardı. Günün birinde bir baltaya sap olabileceğini kimse ciddi olarak düşünmezdi. Konuşmaya başlar başlamaz daha dış görünüşünden, bedenindeki her organın ayrı bir konuma girdiği hemen göze çarpardı; gözler yana, omuzları, kolları ve elleri ters yönlere doğru hareket eder, en azından bir bacağı diz kısmından başlayarak bir mektup terazisi gibi yaylanırdı. Dediğim gibi, arkadaşım o zamanlar sevimli bir insandı, alçakgönüllü, çekingen ve saygılıydı; ve kimi zaman da bunların tam tersiydi, ama çevresindekiler, başka hiçbir nedenden ötürü ol-

masa bile, yalnızca meraktan ona dostça davranmayı sürdürürlerdi.

Onu yeniden gördüğümde, bir otomobili, saygın ve önemli bir işi vardı, ayrıca artık onun gölgesine dönüşmüş olan kadınla da evliydi. Bütün bunları nasıl başardığını bilmiyorum; ama sandığım kadarıyla bütün sır, şişmanlamış olmasında yatıyordu. O ürkek ve hareketli yüzü silinip gitmişti. Daha doğrusu, henüz yerindeydi, ama kalın bir et tabakasının altında kalmıştı. Bir zamanlar bir yaramazlık yaptığında, bir maymunun üzgün bakışları kadar duygulandırıcı olabilen gözleri, o içerden gelen parıltıyı henüz yitirmemişlerdi; ancak tombul yanakların arasında, ne zaman yana dönmek isteseler güçlükle karşılaşıyorlardı, bu nedenle de, sanki yukardan bakarcasına, ama acılı bir ifadeyle dikilip kalıyorlardı. Arkadaşımın hareketleri, içsel bakımdan hâlâ esnekti, fakat aynı hareketler dışarda, organların eklem ve bükülme noktalarında, yağ minderciklerine çarpıyordu; bunun sonucunda dışarıya yansıyan, yalnızca özlü ve kararlı bir ifadeyi andıran bir şeyler oluyordu. Böylece arkadaşım da sonunda adam olmuştu. Daha önce yakamozlar saçan ruhu, kalın duvarlarla ve sağlam inançlarla kuşatılmıştı. Arada içinden bir parıltı yükseldiği yine oluyordu; ancak bu, artık o insanın içini aydınlatamayan, yalnızca etkilemek ya da belli bir hedefe erişmek için yapılmış bir atışı andıran bir parıltıydı. Aslına bakılırsa arkadaşım, eskiye oranla çok şey yitirmişti. Her şeyden önce söylediklerinin çoğu fındık kabuğunu doldurmaz şeylerdi ve fındığın cinsinin iyi olması, durumda bir değişiklik yaratmıyordu. Geçmişi karşısındaki tavrı ise, insanın gençliğinde yaptığı bir çılgınlığı anımsarken takındığı tavırdı.

Bir defasında sözü o eski konumuna, karakter konusuna getirmeyi başardım. "Karakterin gelişmesinin, savaşma biçimiyle yakından ilgili olduğuna kesinlikle inanıyorum", diye karşılık verdi, soluk almakta güçlük çektiğini belli ederek, "bu nedenle karaktere bugün dünyada ancak yarı vahşilerde rastlanabilir. Çünkü bıçak ve mızrak kullanarak savaşan, yenik düşmemek için karakter sahibi olmak zorundadır. Ama tankların, alev makinelerinin ve zehirli buharların karşısında, ne denli kararlı olursa olsun, hangi karakter dayanabilir? Bu ne-

denle bugün gereksindiğimiz, karakterler değil, fakat disiplindir!"

Ona itiraz etmemiştim. Fakat işin tuhaf yanı şuydu ki –bu anıyı yazma hakkını da bu nedenle kendime tanıyorum–, arkadaşım böyle konuşurken ona baktığımda, o eski insanın hâlâ içinde olduğu gibi bir duyguya kapılıyordum. Sözünü ettiğim insan, asıl kalıbın tombul, daha iri bir kopyası tarafından kuşatılmışı. Bakışı ötekinin bakışının, sözü de ötekinin sözünün içindeydi. Bu durum, neredeyse tedirgin ediciydi. Aradan geçen zaman boyunca arkadaşımı daha birkaç kez gördüm ve bu izlenimim de hep yinelendi. Şurası açıkça ortadaydı ki arkadaşım, bir kez daha camın kenarına kadar gelmeyi çok isterdi; ama onu böyle yapmaktan alıkoyan bir şeyler vardı.

Üç Asırlık Bir Öykü

1729

Marki Epatant vahşi hayvanların önüne atıldığında –bu öyküye ne yazık ki on sekizinci yüzyıla ait hiçbir kronikte değinilmez–, kendini ansızın o güne kadar hiç karşılaşmadığı ölçüde zor bir konumda buldu. Artık yaşamla hesabını kapatmıştı, dudaklarında bir gülümsemeyle ve mat kesimli iki değerli taştan gelir gibi gözüken, fakat artık hiçbir şey görmeyen bakışlarla Hiçliğe doğru ilerliyordu. Gelgelelim bu Hiçlik, onu sonsuzluğa yedirecek yerde, aşırı ölçüde şimdiki zaman üzerinde odaklaştı; kısaca söylemek gerekirse, Hiçliğe uzanan yol, hiçbir şey olmaksızın noktalandı ve Marki, gözlerinden yeniden görmek için yararlanmaya başladığında, onu kararsız bakışlarla süzmekte olan büyük bir vahşi hayvan gördü. Sanıldığı kadarıyla, tek başına bu olay, Marki için kötü sayılmazdı –gerçi Marki korkuyordu, ama korkuya nasıl katlanılacağını bilenlerdendi–; ne var ki aynı anda, karşısındakinin bir dişi hayvan olduğunun bilincine vardı. Strindberg'in görüşleri gibi görüşler, o zamanlar henüz yoktu; insanlar daha on sekizinci yüzyılın görüşleri çerçevesinde yaşamakta ve ölmekteydiler; Epatant'ın da en doğal tepkisi, zarif bir hareketle şapkasını çıkarmak ve centilmence eğilmek oldu. Ama bunları yaparken, onu süzmekte olan hanımın ellerinin bileklerinin neredeyse kendi baldırları kadar kalın olduğunu gördü ve hem şehvetle, hem de merakla açılan dudakların ardındaki dişlere bakınca, nasıl bir kıyımla karşılaşacağını anladı. Önünde duran bu insan korkutucu, güzel ve güçlüydü, ama bakışları ve kalıbıyla tam bir dişiydi.

Vahşi kedinin bütün organlarından yansıyan sevecenliğin etkisiyle Marki, elinde olmaksızın aşkın o haz dolu, dilsiz belagatini anımsadı. Marki, yalnızca korkmakla kalmıyordu; aynı zamanda bu korku ile erkeğin, bir dişi varlığı koşullar ne olursa olsun etkileme, bu varlığın içersinde gizlenen kadını korkutma ve yenme gereksinimi arasındaki o utanç verici savaşa da katlanmak zorundaydı. Marki bunu yapacak yerde, hasmının ona baskın çıktığını ve kafasını karıştırdığını gördü. Dişi hayvan, onu bir hayvan olarak korkutuyordu; bu hayvanın her soluğundan taşan o mutlak dişilik ise her türlü direnmeden vazgeçişe bir de aciz kalmanın mucizesini katmaktaydı. O, yani Epatant Markisi, üstelik yaşamının son dakikasında, bir dişinin konumuna ve rolüne itilmişti! Marki, kendisine kötü niyetle atılan bu çamurdan kaçmayı başaramadı, duyuları üzerindeki egemenliğini yitirdi ve neyse ki ondan sonra başına gelenlerin ayırdına varamadı.

Zamanımızdan 2197 Yıl Önce

Yıl sayısının doğru olduğu gibi bir sav, amaçlanmıyor; ama Amazonların devleti gerçekten var idiyse eğer, bu devlette son derece ciddiye alınması gereken hanımlar yaşamış olmalılar. Çünkü bu hanımlar örneğin yalnızca biraz kaba güce başvuran bir kadın hakları kuruluşunu temsil etselerdi, o zaman tarihte ancak Abderalıların ya da bir Sancho Pansa'nın ününe sahip olurlardı ve günümüze kadar kadınlığa hiç de yakışmayan bir komiklik örneği olarak kalırlardı. Oysa Amazonlar, birer kahraman diye anımsanmaktalar; bundan bu hanımların yaşadıkları dönemde son derece dikkate değer bir biçimde yakıp yıkmış, öldürmüş ve yağmalamış oldukları sonucuna varılabilir. Amazonlar, bugünkü ünlerini kazanana değin karşılarında korkuya kapılan Endo-Cermen erkeklerinin sayısı herhalde az değildi. Onları görünce tabanları yağlayan kahramanlar da herhalde küçümsenmeyecek sayıdadır. Özetlemek gerekirse, bu hanımların tarihöncesi erkeklik gururuna indirdikleri darbeler, sonunda erkekleri, bunca korkaklığın bir özrü olmak üzere, onları

söylence yaratıklarına dönüştürmeye zorlayacak ölçüde ağır olmuş olmalı: Tıpkı sayfiyede inekten kaçan birinin, peşinden kovalayanın en azından bir öküz olduğunu iddia etmesi gibi.

Peki, ya bu bakireler devleti hiç varolmadıysa? Bu da aslında olası bir durum, çünkü bu devlette erkekleri öldüren bakirelere acemi asker taşımış tümen ya da alay leyleklerinin bulunduğunu düşünebilmek, çok gülünç. O zaman antikçağın kahramanları neden kaçıyorlardı? Her şey sihirli gücü bulunan bir rüyadan mı ibaretti? İnsan ister istemez bu kahramanların daha sonra, tapınmanın esrikliği içersinde onları parçalayan tanrıçalara tapmış olduklarını da anımsıyor; Tebai'nin bilgili sakinleri de Sfenks'i, sineğin örümceğe gidişi gibi ziyaret ederlerdi. Lisede öğrendiklerimizin ataları olan bu insanların ne türden örümcekli ve böcekli rüyalar tanıdıklarına herhalde nezaket icabı biraz olsun şaşırmak gerekir! Bu atalarımız, kadınlara fazla önem vermeyen örnek sporcular kimliğiyle, kendilerine korku aşılayabilecek kadınları düşlerlerdi. Acaba Bay Sacher-Masoch'un şeceresinin böylesine eskilere uzandığı sonucuna mı varmak gerekiyor? Böyle bir varsayıma kesinlikle gidilemez. Çünkü şimdiki aydınlığa bakarak bir zamanlar her yerin karanlıklarla kaplı olduğunu tasarımlamaktan hoşlanabiliriz; ama hümanist eğitimin temellerinde böylesine bir kargaşanın yattığına inanmak elimizden gelmez. Eski Yunanlılar, şakacı mıydılar? Bütün Akdenizliler gibi, aşırı abartılara mı kaçmışlardı? Ya da en baştaki sapkınlıklarının temelinde, ancak çok sonra hastalıklı filizlenmelere yol açmış bir tür ilk-masumiyet mi yatmaktaydı?

Uygarlığın başlangıçları, gerçekten de karanlıktır.

1927

"Modern zamanlar"ın iki yüzyılı, bu öyküyü neye dönüştürdü?

Bir erkek, bir meydan savaşında Amazonların ordusunu yenilgiye uğratır ve Amazon kadını, kendisini yenen erkeğe gönül verir. Böylesi, doğrudur! İnat kırılır, kadın kalkanını ve

mızrağını bırakır, onun çevresini saran erkekler de gururları okşanmış olarak gülerler. Eski söylenceden geriye kalan budur. Kültürlü burjuvanın egemen olduğu çağ, okunu erkeklerin kaburgalarının arasına saplamak için yanıp tutuşan, vahşi genç kadından, yalnızca doğaldışı içgüdülerin nasıl yeniden doğal içgüdülere dönüştüğünü gösteren ahlaki örneği korumuştur; bir de tiyatrolarda, sinemalarda ve on altı yaşındaki zamparaların kafalarında rastlanan şeytani kadınların, salonlarda insanı yılan gibi sokan güzellerin ve vampların, erkekleri öldüren seleflerini uzaktan anımsatan yoksul kalıntılar vardır.

Ancak, zaman akışını sürdürmektedir. Burada sözü edilmesi gereken konu, erkeklerin astların güçlü meşe ağaçlarının gövdesine sarılan cılız sarmaşıklar gibi çevrelerinde dolandıkları kadın amirler değildir; erkeğin kendini beğenmişliğinin odak noktasına daha yakın düşen öyküler de vardır; bu öykülerden biri, bundan bir süre önce ünlü araştırmacı Quantus Negatus, muhalefet liderliğini kadınların yaptığı bir toplantıya katıldığında yaşanmıştı. Bu, doğrudan politik nitelikte bir toplantı değildi, ama yine de dünyadaki yeni tinsel akımın eskisiyle çatıştığı toplantılardan biriydi. Quantus, büyük hizmetleri geçmiş biri olarak, selefinin minderlerine yerleşmişti. Dünya görüşleri uğruna kavga etmeye hiç niyeti yoktu ve hanımların ortaya çıkışını başlangıçta yalnızca bir değişiklik olarak hoş karşılamıştı. Hanımlar yukarda konuşurlarken, Quantus aşağıya, onların arkası açık ayakkabılarına bakıyordu. Fakat bir ayrıntı, ansızın dikkatini çekti: Hanımların, çoğunluğu oluşturan erkeklerin birer eşek olduklarını söylediklerini duymuştu. Hanımlar, bunu kışkırtıcı bir tavırla ve aynı sözcükle değilse bile, aynı aşağılamayla dile getiriyorlardı. Biri yerine oturduğunda, dinlenmiş olan bir başkası ayağa kalkıyor ve aynı suçlamayı, yalnızca farklı bir ifadeyle yineliyordu. Alınlarında öfkeden ve zorlanmadan ötürü küçük, dikine kırışıklıklar belirmişti; el hareketleri, çocuklara ne kadar düşünce tembeli olduklarını açıklarcasına, öğreticiydi; cümleler dudaklarında, tıpkı bir sülünü parçalayan becerikli bir aşçının ustalığıyla biçimlenmekteydi.

Ünlü araştırmacı Negatus, gülümsedi; o, bir eşek değildi, olup bitenlerin dışındaydı, kendini durumun çekiciliğine ön-

yargısız kaptırabilirdi; oylama sırasında Negatus'un neyi doğru bulduğu nasılsa ortaya çıkardı. Ancak Negatus, salt rastlantıyla ve elverişsiz bir zamanda, çoğunluğu oluşturan erkeklere baktı. Ansızın onları, sanki kaskatı oturan, bir erkekten mantığı o büyük sihirini getirmesini bekleyen kadınlar olarak gördü; erkeklerin bu sihre karşı, varılan her sonuçtan sonra: "Ama ben istemiyorum!" demekten başka silahları yoktu. O sırada Negatus, kendi durumunun da farklı olmadığının ayırdına vardı. Bir yandan iradesinin uyukladığını, zekâsının da, bu zekâyı harekete geçirmekten hoşlanmayan şişko bir burjuvanın zekâsı olduğunu dinlemek zorunda kalmasına karşın, içinde değişik duygularla bacaklara, parmak uçlarına, dudak çizgilerine ve vücutlardaki yuvarlaklıklara bakıyordu. O sırada, aslında her zaman olmayan bir şey oldu, Quantus yarı yarıya inandığını duyumsadı. Bir araştırmacı olarak kazandığı ünü düşündüğünde, kendini evinde, ocağının başında küçük şişelerle ve kavanozlarla iş gören bir ev kadını gibi görüyordu; bu hanımlar ise ağızlarından köpükler saçan atlarıyla dünyanın dört bir yanına saldırmaktaydılar. Evet, pek az insanın onun kadar bildiği bir sürü konunun bulunduğu, kesindi; ama bütün bunlar, sallantıdaki konumları –neredeyse şöyle diyecekti: sapına kadar– erkek birinin varlığını gerektiren böylesine genel sorular söz konusu olduğunda, ne işe yarardı? Quantus, daha şimdiden, aklının bu genç kadınların yaramazlıklarına karşı ileri sürdüğü itirazların aslında korkakça itirazlar olduğunu duyumsuyordu ve düşünceleri, neredeyse saf bir hayranlıkla kadınların o doludizgin düşünme eylemlerini izlemekteydi.

Quantus'u henüz dengede tutan tek olgu, karşı tarafta birbiriyle ilintisiz şeyler söyleyen erkeklerin de ayağa kalkmış olmalarıydı. Böylece toplantı, kimi zaman epey hareketleniyor, kimse ötekinin rahatça içini dökmesine fırsat tanımıyordu. Quantus Negatus, yandaş saydığı hanım konuşmacıların ne yaptıklarına baktı. Onlar, bu karmakarışık erkek bağırışlarının ortasında gülümseyerek susmaktaydılar; Quantus'a, hanımlar sanki işaretle bir şey istiyorlarmış gibi geldi. Bu işaret üzerine genç, iri yarı, geniş suratlı ve gür saçlı bir adam ayağa kalkıyor, müthiş bir ses çıkarıyordu; karşısında sözünü kesmek isteyen-

lerin bağırtılarının aciz kaldığı bu ses, tek bir cümleyle yirmi düşmanın sesini silip süpürüyor, böylece oluşan sessizlikte sözleri yarıda bıraktırılmış hanım konuşmacıların sesleri yeniden duyuluyordu. "Ah, bir erkek!" diye düşündü Negatus önce gururu okşanmış olarak. Ama artık içinde bulunduğu atmosferde bu konu üzerinde biraz daha dikkatle düşündüğünde, güçlü bir sesin de, tıpkı kendi gençliğindeki uzun bir saç lülesi ya da dolgun bir göğüs gibi, aslında şehvet uyandırıcı olduğunu saptadı. Kendisine oldukça yabancı bir alana ait bu düşüncelerden ötürü epey yorgun düştüğünü duyumsuyordu. Tuttuğu tarafı ortada bırakmayı ve toplantıdan gizlice sıvışmayı istemediği, söylenemezdi. Kafasında lise dönemine ilişkin bulanık anılar canlandı: Amazonlar? "Tersine dünya!" diye düşündü. Fakat ardından şunu da düşündü: "İnsanın kafasında bir kez de tersine bir dünyayı tasarımlaması, çok kendine özgü bir şey. Bir tür değişiklik oluyor." Bu düşünceyle birlikte dikenlerini yeniden doğrulttu; belli bir cesaret, özgür ve erkeksi bir merak yansıyordu bu düşüncelerden. "Uygarlığın geleceği ne kadar da karanlık!" diye geçirdi aklından. "Gerçi ben bir erkeğim, ama en kısa zamanda gerçek erkeklerin çağı gelmediği takdirde bu, sonunda yalnızca çok kadınca birşey anlamını taşıyabilecek!" Fakat sıra oylamaya geldiğinde, Quantus yine de tutuculardan yana oy kullandı.

Muhalefet yenilmişti; toplantı bitmişti. Quantus, kendine geldi ve bakışları, bir centilmenin vicdan azabıyla, direnmesini bilen hanım hasımlarının bakışlarını aradı. Gelgelelim onlar, pudralarını tazelemekteydiler ve küçük gümüş aynalarını çıkarmışlardı. Bunu, daha önce o öldürücü sözleri söylerkenki şaşmaz ciddiyetleriyle yapmaktaydılar. Quantus, şaşırdı. Dışarı çıkarken, son, ama önyargıların etkisinden henüz kurtulamamış düşüncesi ise şu oldu: "Yararsız düşünceler, neden yalnızca kuş beyinli erkeklerin kafasından geçer?"

Çocuk Öyküsü

Bay Pif, Bay Paf ve Bay Puf, birlikte ava çıkmışlardı. Mevsimlerden sonbahar olduğundan, tarlalarda hiçbir şey yetişmiyordu; ortada topraktan başka hiçbir şey yoktu ve sabah, bu toprakları öylesine gevşetmişti ki, çizmeler ta konçlarının üstüne kadar kahverengi kesiliyordu. Toprak, çok fazlaydı ve göz alabildiğince, yalnız kahverengi dalgalar görünüyordu; kimilerinin tepesinde taştan bir haç, bir aziz ya da boş bir yol vardı; etraf alabildiğine yalnızlık kokuyordu.

O sırada avcılar, yine bir çukurluğa inerlerken, tam önlerinde bir tavşan gördüler ve bu, o gün karşılaştıkları ilk hayvan olduğundan, üçü birden tüfeklerini hemen yanaklarına dayayıp tetiklerine bastılar. Bay Pif sağ çizmesinin ucunun üzerinde, Bay Puf sol çizmesinin üzerinden, Bay Paf ise iki çizmesinin tam arasından ileriye doğru nişan almışlardı, çünkü tavşan, her birinden yaklaşık eşit uzaklıkta oturmaktaydı ve onlara bakıyordu. Üç atış üzerine korkunç bir gürültü koptu, saçmalar havada dolu getiren bulutlar gibi çarpıştı, isabet alan toprak ise neredeyse vahşi bir toz bulutuna dönüştü; doğa, bu korkuyu atlatıp yeniden kendine geldiğinde, tavşanın da yere serilmiş olduğu görüldü.* Ama üç adam da ateş etmiş olduklarından, şimdi tavşının kime ait olduğunu bilen yoktu. Bay Pif daha uzaktan, tavşan sol tarafından isabet almışsa, hayvanın kendisine ait olduğunu, çünkü soldan ateş ettiğini söylemişti; Bay

* Metinde, "...lag auch der Hase im Pfeffer" ifadesiyle yapılan sözcük oyunu, çevrilemez bir deyimin varlığı nedeniyle, Türkçeye aktarılamamıştır. (ç.n.)

Puf da aynı iddiayı ileri sürdü; Bay Paf ise tavşanın son anda ters dönmüş olabileceğini, ama bu sonuca ancak eğer hayvan göğsünden ya da sırtından isabet aldıysa varılabileceğini söyemişti: O zaman, dolayısıyla her koşulda, tavşan onun demekti! Gelgelelim adamlar hayvanın yanına vardıklarında, tavşanın neresinden vurulduğunun anlaşılmadığı ortaya çıktı; ve kime ait olacağı tartışması asıl bunun üzerine iyice alevlendi.

Bunun üzerine kibarca yerinden doğrulan tavşan, şöyle dedi: "Beyler, bir karara varamıyorsanız eğer, izninizle biraz daha yaşamak istiyorum! Gördüğüm kadarıyla yalnızca korkudan bayılıp kalmışım."

Bu durum karşısında Bay Pif'le Bay Puf, bir an affallayıp kaldılar; Bay Paf zaten hep afallardı. Ancak tavşan, konuşmasını onlara aldırmaksızın sürdürdü. Gözlerini –belki de ölümün ucundan döndüğü için– iri iri, isterik bir biçimde açıp, avcılara geleceklerini söylemeye başladı. "Beni hayatta bıraktığınız takdirde, sizlere sonunuzun nasıl olacağı konusunda kehanette bulunabilirim", dedi, "Bay Pif, yedi yıl üç ay sonra bir boğanın boynuzlarına binip gelecek olan Azrail'in eline düşecek; Bay Puf gerçi çok ileri bir yaşa kadar yaşayacak, ama sonunda hiç de hoş olmayan birşey görüyorum –yani öyle birşey ki– evet, bunu söylemek pek kolay değil"; bir an durup, anlayışlı bir ifadeyse Paf'a baktı, ama sonra hemen başka bir konuya geçti: "Bay Paf, bir şeftali çekirdeği yüzünden boğulacak, bunu bilmek kolay."

Bunları duyan avcıların rengi uçtu; düzlükte esen rüzgâr, sanki ıslık çalmaktaydı. Ama rüzgâr çizmelerden içeri dolarken, parmaklar da tüfekleri yeniden doldurmakla meşguldü. Adamlar, şöyle dediler: "Henüz olmamış birşeyi nasıl bilebilirsin, seni yalancı seni!"

"Beni yedi yıl sonra boynuzlayacak olan boğa", diye söze başladı Bay Pif, "daha doğmadı bile; belki de hiç doğmayacak bir boğa, nasıl boynuzlayabilir?"

Bay Puf ise kendini şöyle diyerek avuttu: "Bugünden başlayarak ağzıma şeftali koymadığım takdirde, senin de bir yalancı olduğun ortaya çıkar!"

Bay Paf'a gelince, o yalnızca: "Ya, öyle mi!" demekle yetinti.

Tavşan, şöyle karşılık verdi: "Beyler neye isterlerse inanabilirler; ama bu, hiçbir şeyi değiştirmeyecek."

Bunun üzerine avcılar, tavşanı çizmelerinin topuklarıyla ezmek isterlermiş gibi yaparak bağırdılar: "Bizim batıl inançlara saplanmamızı sağlayamayacaksın!" Fakat tam o anda yanlarından, sırtında bir çalı demeti taşıyan yaşlı ve çirkin bir kadın geçti; avcılar bu manzaradan zarar görmesinler diye hemen üç kez yere tükürdüler.

Onların yaptıklarını fark etmiş olan kadın, öfkelenerek bağırdı: "Bi zaaamlar böde gezooldim!" Sorulsaydı, bunun nerenin şivesi olduğunu hiçbiri bilemezdi; ama sanki cehennemin şivesi gibiydi.

Tavşan o ânı fırsat bilerek kaçtı.

Avcılar, silahlarını onun arkasından büyük bir gümbürtüyle boşalttılar; gelgelelim tavşan, artık görünürlerde yoktu ve yaşlı kadın da ortadan kaybolmuştu; yalnızca avcılar, üç atış sırasında alaylı bir kahkaha duymuş gibiydiler.

Bay Paf, alnında biriken terleri sildi; bir yandan da soğuktan titriyordu.

Bay Pif: "Eve dönelim", dedi.

Bay Puf, sırtı tırmanmaya başlamıştı bile.

Yukarıya, taştan yapılma haçın yanına vardıklarında, kendilerini emniyette hissettiler ve yeniden durdular.

"Kendimizi gülünç düşürdük", dedi Bay Puf, "sıradan bir tavşandı."

"Ama konuştu–", dedi Bay Paf.

Bay Pif'le Bay Puf, ona ders verdiler: "Duyduğumuz, yalnızca rüzgârın sesi olabilir; ya da kan, soğuktan kulaklarımıza dolmuştu."

Bunun üzerine taştan haçın üstündeki Tanrı: "Öldürmeyeceksin!" diye fısıldadı.

Yeniden iyice korkuya kapılan avcılar, haçın en az yirmi adım uzağına çekildiler; insanın haçın yanında bile kendini emin hissedememesi, kötü birşeydi doğrusu! Ve daha bir karşılık veremeden kendilerini evlerine doğru koşarak gider buldular. Ancak damlarından yükselen dumanlar çalılıkların üzerinde birbirlerine karışmaya başladığında, köyün köpekleri havla-

dığında ve çocuk sesleri havada kırlangıçlar gibi uçuşmaya başladıktan sonradır ki, kendi bacaklarına yetişebildiler, bu bacakların üstünde yeniden durdular ve kendilerini sakin, soğuktan uzak hissedebildiler. O zamana kadar içlerinde tavşanın kehanetini en ciddiye almış olan Bay Paf: "Günün birinde nasılsa herkes bir nedenle ölecek", dedi; bunu neden söylediğini çok iyi biliyordu, ama ansızın içine acaba bunu arkadaşları da biliyorlar mı diye bir kuşku düşmüştü; gelgelelim bunu onlara sormaya utandı.

Bay Pif ise sözcüğü sözcüğüne şöyle karşılık verdi: "Öldürmem gerekiyorsa eğer, benim de öldürülmem gerekmez mi? Demek ki burada bir çelişki var!" Şimdi bu sözleri herkes istediği yöne çekebilirdi; mantıklı bir yanıt değildi ve Bay Pif, yüzünde felsefe yaparmış gibi bir ifadeyle gülümsemekteydi; böyle yapmasının nedeni, ötekilerin kendisini buna karşın anlayıp anlamadıklarını ya da kafasında birkaç tahtanın eksik olup olmadığını çok öğrenmek istediğini saklamaktı.

Üçüncü avcı Bay Puf, düşünceli bir solucanı çizmesinin topuğuyla ezerek şöyle dedi: "Biz hayvanları yalnız öldürmüyoruz ki! Onları aynı zamanda koruyoruz ve tarlalarda da düzeni sağlıyoruz."

Hepsi, bunu ötekilerin de bildiğini bilmekteydiler; her biri bunu gizlice anımsarken, yaşananlar da insanın uyandıktan sonra gördüğü bir düş gibi silikleşmeye başlamıştı bile, çünkü üç adamın duydukları ve gördükleri ne bir sır, dolayısıyla da ne de bir mucize olabilirdi, olsa olsa bir yanılsamadan söz edilebilirdi. Ansızın üçü de rahat birer soluk aldılar: Tanrıya şükürler olsun! Bay Pif soluğunu sol çizmesinin ucunun üzerinden, Bay Puf ise sağ çizmesinin üzerinden vermişti, çünkü ikisi de yan gözle artık tarlada kalan ve kendilerine gerçekten görünmediği için içlerinden gizlice teşekkür ettikleri Tanrıya bakmaktaydılar; Bay Paf ise, ötekiler bambaşka bir yöne baktıklarından, tamamen haçın bulunduğu yere dönebildi, kulak memelerini çekiştirdi ve şöyle dedi: "Bugün boş mideye içki içtik; bir avcının bunu asla yapmaması gerekir."

Hepsi birden: "Evet, doğru!" dedikten sonra, içinde bol bol yeşillikten söz edilen, neşeli bir avcı şarkısı söylemeye başladı-

lar ve yasak olmasına rağmen, tarlaya süzülüp tavşan yumurtalarının peşine düşmek isteyen bir kediyi taş atarak kovaladılar; çünkü artık tavşanlardan korkmuyorlardı. Ancak öykünün bu son bölümü ötekiler kadar teyit edilmiş değildir; çünkü kimilerinin iddiasına göre tavşanlar, yalnızca Paskalya zamanı yumurtlarlar.

IV
KARATAVUK

Kimin anlattığı önem taşıyan üç küçük öyküyü anlatmak için sözünü etmem gereken iki adam, gençliklerinden arkadaştılar; isterseniz onları Abir ve Aiki diye adlandıralım. Çünkü asılına bakılırsa gençlikte kurulan arkadaşlıklar, insan yaşlandıkça daha bir tuhaflaşır. İnsan yılların akışı içersinde tepeden tırnağa, tüylerinden yüreğinin derinliklerine kadar değişir, fakat iki gençlik arkadaşının birbirleriyle ilişkileri, tuhaf bir biçimde aynı kalır ve her insanın Ben diye hitap ettiği çeşitli kimselerle olan ilişkileri ne kadar değişirse, sözünü ettiğimiz ilişki de ancak o kadar değişime uğrar. Önemli olan, insanın bir zamanlar resmi çekilmiş olan koca kafalı ve sarı saçlı çocuk gibi duyumsaması değildir; hayır ve aslına bakılırsa bu küçük, aptal, yalnızca kendini düşünen canavardan hoşlandığı bile söylenemez. Bunun gibi, en iyi dostlarımızla ne uyuşuruz, ne de onlardan memnun kalırız; dahası, çoğu arkadaşların birbirlerine dayanamadıkları bile söylenebilir. Bunlar, bir anlamda en koyu ve en iyi dostluklardır ve yukarda belirtilen o anlaşılması olanaksız öğeyi katıksız içerirler.

Abir ve Aiki adlı arkadaşları birbirlerine bağlayan gençlik, dinle hiçbir ilintisi bulunmayan bir gençlikti. Gerçi her ikisi de, dini ilkeleri yeterince vurgulamasıyla öğünen bir kurumda eğitilmişlerdi; ancak kurumun bütün öğrencilerinin tek tutkusu, bu ilkeleri önemsememek için çaba harcamaktı. Örneğin bu kurumun kilisesi, taştan bir kulesi bulunan, büyük, güzel ve hakiki bir kiliseydi; yalnızca okulun kullanımı için öngörülmüştü. Böylece, içeri hiçbir zaman bir yabancı girmediğinden, öğrencilerin bir bölümü kutsal geleneklere uyarak sıraların arasında bir diz çöküp, bir ayağa kalkarken, geri kalanlar küçük gruplar halinde arkada, günah çıkarma hücrelerinde kâğıt oynayabilirler, orgun bulunduğu bölüme çıkan merdivenlerde sigara içe-

bilirler ya da kuleye çekilebilirlerdi; kulenin sivri çatısının altında, mum tabağını andıran bir taş balkon vardı; bu balkonun korkuluklarının üstünde, baş döndürücü bir yükseklikte yapılan cambazlıklar, günah haneleri daha az yüklü olan çocukların bile boyunlarını kırmalarına yol açabilirdi.

Bu Tanrıya meydan okuma biçimlerinden biri de, kulenin korkulukları üstünde aşağı bakarak ve kaslara ağır ağır güç vererek yükselmek ve boşlukta, yalnızca ellerin üstünde durmaktı; bu akrobatlık numarasını yerden gerçekleştirmiş olan herkes, aynı şeyi bir kulenin yükseklerinde, bir ayak genişliğindeki bir taş şerit üstünde yinelemenin ne denli kendine güvenen, yüreklilik ve şans gerektirdiğini bilir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, deligöz ve becerikli çocukların çoğu, yerde ellerinin üstünde neredeyse her zaman istedikleri gibi gezinebilmelerine karşın, aynı şeyi havada yapmayı göze alamıyorlardı. Örneğin Abir, bunu yapmıyordu. Oysa Aiki, ilkgençlik döneminde bu cesaret sınavını bulan kişi olmuştu –bunu belirtmek, Aiki'nin anlatıcılığı bakımından bir giriş niteliği olabilir. Aiki'ninki gibi bir vücuda az rastlanırdı. Çoklarından farklı olarak, spor yapmaya yarayan kaslarını bedeninde ayrıca taşır gibi değildi; sanki bütünüyle ve öylece doğa tarafından kaslardan örülü olarak yaratılmıştı. Bu bedenin üstünde oldukça küçük bir kafa vardı; gözleri, kadifeye bürünmüş yıldırımlar gibiydi; dişleri ise mistisizmin yumuşaklığından çok, avlanan bir hayvanın diş parıltılarını çağrıştırmaktaydı.

Sonraları, üniversite dönemlerinde iki arkadaş, kendilerini insanı ruh ve tanrı olmaksızın, yalnızca fizyolojik ya da ekonomik bir makine sayan, materyalist bir dünya görüşünün çekiciliğine kaptırmışlardı; belki de insan, gerçekten böyleydi, ama bu, iki arkadaş için önemli değildi, çünkü böyle bir felsefenin çekiciliği, doğruluğundan değil, fakat şeytani, kötümser, tüyler ürpertici ölçüde entelektüel nitelikteki karakterinden kaynaklanır. O sıralarda ikisinin arasındaki ilişki, artık bir gençlik arkadaşlığıydı. Aiki, orman işletmeciliği öğrenimi görüyordu ve öğrenimini tamamlar tamamlamaz orman mühendisi olarak uzaklara, Rusya'ya ya da Asya'ya gitmekten söz ediyordu; arkadaşı ise böyle bir gençlik hevesi yerine

ayakları yere daha fazla basan bir hayranlığı seçmiş, o sıralarda güçlenmekte olan işçi hareketine yandaş çıkmıştı. Büyük savaştan hemen önce yeniden bir araya geldiklerinde, Aiki Rusya girişimlerini geride bırakmıştı; bunlardan çok az söz ediyordu; büyük şirketlerden birinin bürosunda çalışmaktaydı; görünüşe bakılırsa hali vaktinin kötü olmamasına karşın, epey yanlış adım atmış gibiydi. Gençlik arkadaşı ise bu arada sınıf savaşçılığını bırakıp, bir borsacıya ait olan ve bol bol toplumsal barıştan söz eden bir gazetenin yöneticisi olmuştu. O zamandan beri birbirlerinden karşılıklı ve kopmaz bir biçimde nefret ediyorlardı; sonunda, kısa bir süre için yeniden bir araya getirildiklerinde, Aiki bundan sonra olanları, içi anılarla dolu bir çuvalı, sonradan boş çuvalla birlikte yeniden çekip gitmek için bir arkadaşının önüne boşaltan birinin tavrıyla anlattı. Bu koşullar altında ötekinin nasıl karşılık verdiği, önemli değildi; ikisinin konuşmaları neredeyse insanın bir tür kendi kendisiyle konuşması gibi de anlatılabilir. Aslında Aiki'nin o zamanlar nasıl bir görünümde olduğu eksiksiz anlatılabilseydi, çok iyi olurdu; çünkü bu dolaysız etki, söylediklerinin anlamı açısından bütünüyle önemsiz sayılamaz. Gelgelelim bu, güç bir iş. Belki de en uygun betimleme, Aiki'nin, yumuşak ucu yere gelecek biçimde duvara dayalı duran, zarif bir örme binici kamçısına benzediğini söylemek olacaktır; Aiki, bu yarı doğrulmuş, yarı içine çökük konumda kendini rahat hisseder gibiydi.

Berlin'deki avlular –dedi Aiki–, dünyanın en tuhaf yerleri arasındadır; bu avlularda iki, üç ya da dört bina birbirlerine kıçlarını gösterirler; aşçı kadınlar duvarlarm içinde, dörtgen deliklerde oturup şarkı söylerler. Musandıraların üstündeki kızıl renkli bakır kapkacağın görünüşü bile buranın ne kadar gürültülü olduğunu anlatmaya yeterlidir. Ta aşağılardan, başını kaldırmış, yukardaki kızları azarlayan bir erkek sesi duyulur ya da taşların üstünde gidip gelen ağır tahta pabuçların sesi yankılanır. Ağır ağır. Kalın. Tedirgin. Anlamsız. Sürekli. Yalan mı?

Mutfaklarla yatak odaları aynı avluya, dışarı ve aşağıya bakar; insan bedeninde aşkın ve sindirimin birlikteliği gibi,

birbirlerine yakındırlar. Karı-kocaların yatakları kat kat ve üst üste istiflenmiştir; çünkü binadaki bütün yatak odaları aynı kónumdadır; yatakların her birinin yeri, pencerenin bulunduğu duvar, banyonun duvarı ve dolabın duvarınca ancak yarım metrelik bir yanılma payıyla, neredeyse tam olarak belirlenmiştir. Yemek odaları, beyaz fayanslı banyolar ve lambası kırmızı abajurlu balkonlar da aynı şekilde, kat kat ve üst üste istiflenmiştir. Bu binalarda aşk, uyku, doğum, sindirim, beklenmedik kavuşmalar, sıkıntılı ve neşeli geceler, içine para atılan büfelerdeki sandviçler gibi üst üstedir. Bu orta sınıf konutlarında kişisel yazgılar, buraya taşınıldığında zaten önceden belirlenmiştir. İnsanın özgürlüğünün her şeyden önce nerede ve ne zaman bir şeyler yaptığında bağımlı olduğunu sanırım sen de yadsımayacaksın, çünkü insanların yaptıkları, hemen her zaman aynı şeylerdir: Böyle bir durumda bir de aynı şeylerin hep aynı plana göre yapılması, gerçekten kahredici. Bir defasında, sırf dikey çizgileri de kullanmış olmak için, bir dolabın üstüne tırmanmıştım ve yapmam gereken nahoş konuşma, oradan yapılınca çok farklı bir havaya bürünmüştü.

Aiki, bu anısına gülerek kendine içki koydu; Abir, o anda kendi evinin kırmızı abajurlu balkonunda oturmakta olduklarını düşündü, fakat bunu söylemedi, çünkü karşısındakinin buna nasıl itiraz edeceğini çok iyi biliyordu.

Ayrıca bu düzenin çok etkileyici bir yanının bulunduğunu bugün de kabul ediyorum –diye ekledi Aiki kendiliğinden– ve o sıralarda bu kitlesellik ve çoraklık ruhunda, çölü ya da denizi andırır bir şeyler gördüğümü sanırdım; kafamda canlandırdığımda midemin bulanmasına karşın, Şikago'daki bir mezbaha elbet bir çiçek saksısından çok farklıdır! İşin tuhaf olan yanı ise, özellikle o evde oturduğum sıralarda annemle babamı daha önce hiç yapmadığım ölçüde düşünmemdi. O zamanlar onlarla hemen bütün ilişkilerimin kopuk olduğunu anımsayacaksın; ama kafamın içinde ansızın: Seni dünyaya onlar getirdiler, cümlesi dolanmaya başlamıştı; bu cümle, kovmakla gitmeyen bir sinek gibi, zaman zaman hep geri dönüyordu. Bize çocukluğumuzda telkin edilen ve sözde kutsal olan bu deyim konu-

sunda daha fazla konuşmaya değmez. Gelgelelim ben de evimi gözden geçirdiğimde, şöyle diyorum: Bak, şimdi sen de yaşamını satın aldın; yıllık şu kadar mark kira karşılığında. Kimi zaman belki şöyle de dediğim oluyordu: Şimdi yaşamını kendi gücünle yarattın. Bu yaşam, mağazaların, hayat sigortasının ve gururun arasında bir yerlerdeydi. Ve bu durumda, isteyip istemediğime bakılmaksızın bana bir şeyin, üstelik ötekiler arasında en önemli şeyin armağan edilmiş olması, şaşırtıcı, neredeyse bir sırmış gibi geliyordu. Kanımca bu cümlede düzensizlikten ve önceden kestirebilme olanaksızlığından oluşma, daha önce bir yerlere gömdüğüm bir hazine gizliydi. Bülbül olayı, ondan sonra oldu.

Her şey, öteki akşamlar gibi bir akşamda başladı. Evde kalmıştım ve karım yattıktan sonra oturma odasına çekilmiştim; belki de benzer akşamlara göre tek fark, elime ne bir kitap, ne de başkaca bir şey alışımdı; ama daha önce bu da olmuştu. Saat birden sonra cadde, sessizleşmeye başlar; konuşmalar sanki çok ender rastlanan bir şey olur; insanın gecenin ilerleyişini kulaklarıyla izlemesi, hoştur. Saat ikide aşağıdan gelen gürültüler ve kahkahalar, artık iyiden iyiye sarhoşluğa dönüşmüştü. Bir şey beklediğimin bilincine varmıştım, ama bunun ne olduğunu bilmiyordum. Mayıs ayındaydık; saat üçe doğru gökyüzü aydınlanmaya başladı; karanlık evin içine, el yordamıyla ilerleyerek yatak odasına gittim ve gürültü çıkarmadan yattım. Artık uykudan ve ertesi sabah, bir öncekinin aynı bir günden başka hiçbir beklentim yoktu. Biraz sonra uyanık mıydım, yoksa uyuyor muydum, ayırdında değildim. Perdelerin ve pancurların arasından koyu yeşil bir akıntıyla, sabah ışığının beyaz köpükleri inceden içeriye sızıyordu. Bu, belki de uyanıkken yaşadığım son izlenim ya da dingin bir rüya görüntüsü olabilirdi. O sırada yaklaşan bir şeyle uyandım; yaklaşan sesler vardı. Bunu henüz uykuluyken, bir, iki kez saptadım. Sonra yandaki binanın tepesine oturdular ve orada yunus balıkları gibi havaya sıçramaya başladılar. Havai fişekler gibi olduklarını da söyleyebilirdim, çünkü kalıcı izlenimim buydu; aşağı düşerken pencerenin camlarında yumuşak bir patlamayla dağıldılar ve gümüş rengi, iri yıldızlar gibi derinliklerde yi-

tip gittiler. Şimdi sihirli bir atmosferi duyumsamaktaydım; yatağımda tıpkı lahit kapaklarındaki figürler gibi uzanmıştım ve uyanıktım; ama bu, gündüzleri olduğundan farklı bir uyanıklık konumuydu. Aslında anlatılması çok zor bir konum, fakat şimdi düşündüğümde, sanki bir şey beni tersyüz etmiş gibi olduğumu anımsıyorum; sanki artık bir heykel değil, derinlere indirilmiş bir şeydim. Ve odanın içi boş değildi; gündüzki maddeler arasında bulunmayan, kapkara saydamlıkta, kapkara duyumsanan, beni de oluşturan bir maddeyle doluydu. Zaman, ateşli nabız atışlarının hızıyla geçip gitmekteydi. Başka zaman hiç olmayan bir şey, şimdi neden olmasındı? "Şimdi şarkı söylemekte olan, bir bülbül", dedim yarı yüksek sesle kendi kendime.

Belki de Berlin'de, düşündüğümden daha çok bülbül vardır, diye sürdürdü konuşmasını Aiki. Ama o zamanlar bu taş yığını kentte hiç bülbül bulunmadığını, bu bülbülün ise ta uzaklardan uçup bana gelmiş olduğunu düşünmüştüm. Bana geldi!! – diye duyumsadım ve gülümseyerek doğruldum. – Cennetten gelme bir kuş! Demek ki böylesi, gerçekten vardı! – Böyle bir anda insan, doğaüstüne en doğal biçimde inanmaya hazır oluyor; sanki çocukluğunu hep sihirli bir dünyada yaşamışsın gibi bir şey. Hemen: Bülbülün peşinden gideceğim, diye düşündüm. Elveda sevgilim, elveda sevdiklerim, evim, kentim...! Ama ben daha yatağımdan çıkmazdan ve bülbülü damlara çıkararak mı, yoksa aşağıdan, sokaktan mı izleyeceğime karar vermezden önce, kuş susmuş, büyük bir olasılıkla da uçup gitmişti.

Şimdi, bir başka damın üstünde, uyuyan bir başka insan için ötüyordu. – Aiki, biraz düşündü. – Herhalde öykünün böylece bittiğini düşünüyorsundur, değil mi? – Ama öykümüz, asıl şimdi başlıyor ve nasıl son bulacağını da bilmiyorum!

Bir öksüz gibi, ağır bir kederle yüklü olarak geride kalmıştım. Bülbül değildi, bir karatavuktu, dedim kendi kendime, tıpkı senin de söylemek istediğin gibi. Bilindiği üzere karatavuklar, başka kuşları taklit ederler. Artık tamamen uyanıktım ve sessizlik canımı sıkıyordu. Bir mum yakıp, yanıma yatan kadına bakmaya başladım. Bedeni soluk kiremit rengin-

deydi. Yatak örtüsünün beyaz kenarı, teninin üstünde kardan bir yol gibi duruyordu. Bütün bedeni, kaynağı iyi anlaşılamayan, oysa doğal olarak mumla ve kolumun duruş biçimiyle ilintili olması gereken geniş gölge çizgileriyle sarılıydı. Yalnızca bir karatavuk idiyse bile –diye düşündüm o arada–, ne çıkar bundan! Tam tersine, yalnızca bir karatavuk olmasının kafamı bunca karıştırabilmesi, çok daha önemli! Bilirsin, insan sıradan bir düş kırıklığı karşısında yalnızca ağlarken, katmerlisinde yeniden gülümsemeyi başarır. Ve bütün bunları düşünürken, sürekli dönüp karıma bakıyordum. Bütün bunlar, kendiliğinden birbiriyle bağlantılıydı, fakat bu bağlantının nasıl kurulduğunu bilmiyordum. Seni yıllardan beri dünyada hiçbir şeyi sevmediğim kadar sevdim –diye düşündüm– ve şimdi aşkın kavrulmuş bir kabuğu gibi burada yatmaktasın. Şimdi bana bütünüyle yabancılaştın ve yine şimdi ben, aşkın öteki ucundan dışarı çıktım. Bıkkınlık mıydı bu? Herhangi bir zaman bıkkınlık duyduğumu anımsamıyorum. Ve sana bütün bunları, sanki bir duygu bir yüreği, öte yanında aynı vadiyle, aynı evler ve küçük köprülerle başka bir dünyanın bulunduğu bir dağı deler gibi delebilirmişçesine anlatıyorum. Fakat yaşadıklarımın ne olduğunu gerçekten bilmiyordum. Bunu bugün de bilmiyorum. Belki de sana bu öyküyü, onu izleyen başka iki öyküyle ilintili olarak anlatmakta haksızlık ediyorum. Sana tek söyleyebileceğim, o zaman yaşadığımı ne yerine koyduğumdur: Bana bir yerlerden bir işaret verilmişti – izlenim, buydu.

Başımı, hiçbir şeyden habersiz ve dolayısıyla hiçbir şeye aldırmaksızın uyumakta olan karımın bedeninin yanına koydum. O sırada göğsü, aşırı bir biçimde kalkıp iner gibi oldu; odanın duvarları da, tıpkı açık denizde epey yol almış bir gemi gibi, uyumakta olan bu bedenin üstünde batıp çıkmaktaydı. Aslında veda etmeyi belki de hiç başaramayabilirdim, ama bana öyle geliyordu ki, oradan gizlice ayrıldığım takdirde, ıssızlığın ortasında küçük, terk edilmiş bir kayık gibi kalabilecektim ve büyük bir gemi, bana dikkat etmeksizin yanımdan geçip enginlere açılacaktı. Uyuyan karımı öptüm; o, bunu duyumsamadı. Kulağına bir şeyler fısıldadım ve belki de bu arada hiçbir

şey duymamasına özellikle dikkat ettim. O zaman kendi kendime güldüm ve bülbülle de alay ettim; ama bu arada gizlice giyindim. Sanırım hıçkırdım da, fakat gerçekten çıkıp gittim. Kendimi hiçbir dürüst insanın böyle davranmaması gerektiğine inandırmaya çalışmama karşın, neredeyse yalpa vuracak kadar hafiflemiştim; o sırada, kendini ayık olduğuna inandırmak için üstünde yürüdüğü yolla kavga eden bir sarhoş gibi olduğumu anımsıyorum.

Geri dönmeyi elbet çok düşündüm; kimi zaman neredeyse dünyanın yarısını dolaştıktan sonra geri dönmeyi istediğim de oldu; ama bunu yapmadım. Karım, artık benim için dokunulmaz olmuştu; kısacası, bilmiyorum beni anlayabilecek misin, şöyle düşünüyordum: Bir haksızlığı çok derinden duyumsayan, artık onu değiştirmez. Ayrıca senden beni aklamanı istiyor değilim. Tek istediğim, doğru olup olmadıklarını öğrenmek için sana öykülerimi anlatmak; yıllardır içimi kimseye dökemedim ve bunları yüksek sesle kendimi konuştuğumu duysaydım eğer, açıkça söyleyeyim, kendimden ürkerdim.

O halde, aklımın seni aydınlatmak için hiçbir ödün vermeyeceğini baştan bilmen gerek.

Ama iki yıl sonra bir çıkmazdaydım; Güney Tirol bölgesinde, Cima di Vezzena'nın kanlı siperlerinden geriye, Caldonazzo Gölüne doğru uzanan bir cephenin ölü noktasındaydım. Orada, söylediğim yerde cephe, vadinin içinde bulunan, güzel adlar taşıyan iki tepenin üstünden güneşli bir dalga gibi geçiyor, vadinin öteki ucunda yeniden yükseldikten sonra, ıssız dağların arasmda yitip gidiyordu. Aylardan ekimdi; içlerinde fazla asker bulunmayan siperler dökülen yaprakların altında kalmıştı; göl, mavilikler içersinde, sessiz bir parıltıya bürünmüştü; tepeler büyük ve solmuş çelenkleri andırıyordu; çoğu kez, onlardan korkmaksızın, cenaze çelenklerine benzediklerini düşünüyordum. Vadi, duraklayarak ve parçalara ayrılarak tepelerin çevresinden akıp gidiyordu; fakat elimizde tuttuğumuz bölgenin ötesi, bu tatlı sereserpelikten yoksundu ve bir trombon sesi gibi kahramanlık ezgileriyle dolu, toprağın rengi ve uçsuz bucaksızlığıyla düşman enginlere doğru uzanıyordu.

Gece aynı bölgede daha ileri bir hatta geçtik. Bulunduğumuz yer vadinin içersinde öylesine açıktaydı ki, isteseler bizi yukardan taşlayabilirlerdi; ama bunun yerine bizi topçu ateşinde ağır ağır kızartmakla yetiniyorlardı. Böyle bir gecenin sabahında herkeste, ancak aradan birkaç saat geçtikten sonra kaybolan, tuhaf bir ifade vardı. Gözler irileşmişti; omuzların üstündeki başlar, ezilmiş çimenler gibi, düzensiz bir biçimde yeniden doğrulmaktaydılar. Buna karşın ben, böyle gecelerin hepsinde başımı çoğu kez siperden çıkarıp, âşık biri gibi omuzlarımın üstünde dikkatle döndürüp geriye bakardım; o zaman Brenta Sıradağlarının gecenin ortasında sanki camdan kıvrımlar gibi, neredeyse gök mavisi renginde uzandığını görürdüm. Ve özellikle böyle gecelerde yıldızlar büyük, sanki yaldızlı kâğıttan kesilmiş gibi olur, hamurdan yapılıp fırına verilmişçesine, yağlı parıltılar saçardı; gökyüzü gecenin içinde bile maviydi; bütünüyle gümüş ya da bütünüyle altın rengindeki, ince ve bir genç kız kadar zarif olan hilal, sanki o gökyüzünde sırtüstü yatar, büyük bir hazla yüzerdi. Bütün bunların ne kadar güzel olduğunu gözünün önüne getirmeye çalış; güvence altındaki bir yaşamda hiçbir şey, böylesine güzel değildir. Öyle gecelerde kimi zaman artık kendimi tutamaz, mutluluk ve özlem duygularıyla dolu olarak, gecenin içinde sürüne sürüne gezmeye çıkardım; sürünerek altın yeşili, karanlık ağaçlara kadar gider, sonra onların arasında, yerinde sakin sakin oturan, sivri gagalı, ömrümde hiç görmediğim kadar büyülü bir alacası ve siyahı olan ölüm kuşunun küçük, kahverengi tüylerinden biri gibi doğrulurdum.

Gündüzleri, cephenin doğal durumu geri döndüğünde ise neredeyse atlı gezintilere bile çıkılabilirdi. İnsan tehlikenin ne olduğunu ancak böyle, hem düşünmeye, hem de korkmaya vakit bulduğu yerlerde anlıyor. Tehlike, belli bir haftalık ortalama çerçevesinde ve yüz kişiden şu kadarı olmak üzere, her gün kurbanlarını seçiyordu; tümenin kurmay subayları bile bu hesabı, sanki bir sigorta şirketinde çalışıyormuşçasına, nesnel bir tavırla yapıyorlardı. Üstelik insan kendi de böyle davranıyor, şansının ne kadar olduğunu sezgisel olarak biliyor ve en elverişli koşullar altında olmamakla birlikte, yine de kendini

bir anlamda sigortalı gibi görüyor. Sürekli ateş hattında yaşandığında duyumsanan, işte böyle bir dinginlik. Durumuma ilişkin yanlış değerlendirmeler yapmaman için bu noktayı önemle belirtmem gerekiyor. Elbet insan kimi zaman tanıdığı belli bir yüzü, daha birkaç gün önce görmüş olduğu bir yüzü arama gereksinimini duyuyor; ama o yüz, artık olmuyor. Böyle bir yüz, insanı akıl ölçülerinin ötesinde sarsabiliyor ve bir mumun parıltısı gibi, uzun zaman havadaki varlığını sürdürebiliyor. Demek istediğim, insan böyle bir konumda daha az ölüm korkusu taşıyor, ama heyecanın her türlüsüne daha bir yatkın oluyor. Herhalde insana bir taş gibi ağırlık veren ve son karşısında duyulan korku, sanki bir yana atılıyor ve ölümün o belirsiz yakınlığında, iç dünyalarımızda, tuhaf bir özgürlüğün çiçekleri açılıyor.

Bir defasında, sakin mevzilerimizin üzerinde bir düşman uçağı belirmişti. Birbirlerinden ancak dar oluklarla ayrılmış dağların yüksek doruklarının üzerinden uçmak gerektiğinden, bu pek görülmezdi. O sırada cenaze çelenklerinden birinin üstünde durmaktaydık; gökyüzü bir anda, sallanan bir pudra pomponundan çıkarcasına, bataryaların beyaz şarapnel bulutçuklarıyla doluvermişti. Komik, neredeyse hoş bir manzaraydı. Uçak tam üzerimizden geçtiği sırada güneş, uçağın üç renkli kanatlarının arasından, bir kilise penceresinin camlarından ya da renkli kâğıtların arasından sızar gibi parladı; o anda sanki tek eksik, Mozart'ın müziğiydi. Gerçi o sırada yarış izleyicileri gibi bir arada durduğumuz ve iyi bir hedef oluşturduğumuz düşüncesi aklımdan geçti. Ayrıca aramızdan biri: Kendinizi korusanız iyi olur!, dedi. Ancak görünüşe bakılırsa, bir tarlafaresi gibi toprakta bir deliğe girmek, kimsenin içinden gelmiyordu. O anda, heyecanla yukarı bakmakta olan yüzüme doğru yaklaşan hafif bir tıkırtı duydum. Hiç kuşkusuz bu, tersine de olmuş olabilir, yani önce tıkırtıyı duyup, ancak ondan sonra yaklaşan tehlikenin ayırdına varmış olabilirim; fakat yine de hemen o an bildiğim bir şey vardı: Yaklaşan, uçaktan atılma bir oktu! Bunlar, o zamanlar uçaklardan atılan, bir marangoz kaleminden daha kalın olmayan sivri demir çubuklardı; ve insanın kafasına rastladıklarında, herhalde ancak topuklarından yeniden dışarı

çıkarlardı, ama isabet ettikleri enderdi ve kısa sürede kullanılmaz oldular. Bu, bana yönelen ilk hava okuydu; fakat bombalarla makineli tüfeklerin sesleri çok farklı olduğundan, neyle karşı karşıya olduğumu hemen anlamıştım. Gergindim ve ertesi an o tuhaf, temelini olasılıklarda bulmayan duygu, içimde belirivermişti: Ok, isabet edecekti!

Bu nasıl bir duyguydu, biliyor musun? Korkutucu bir sezgi gibi değildi; hiç beklenmedik bir mutluluk gibiydi! Önce yalnız tıkırtıyı duyuşuma hayret ettim. Sonra, sesin kaybolacağını düşündüm. Fakat kaybolmadı. Çok uzaktan bile olsa, bana doğru yaklaştı ve perspektif açısından gittikçe büyüdü. Dikkatle çevremdeki yüzlere baktım; oku kimse algılamıyordu. Ve hafiften yankılanan o şarkıyı duyanın yalnızca ben olduğumu anladığım o anda, içimden ona doğru bir şey, yaşamın ışıklarından oluşma bir demet yükseldi; bu, yukardan gelmekte olan ölümün ışıkları kadar sonsuz bir ışık demetiydi. Burada bir buluş yapma peşinde değilim, yalnızca elimden geldiği kadar sade anlatmaya çalışıyorum; kanımca fiziksel bakımdan soğuk kanlı bir ifade kullandım; elbette biliyorum ki bu, bir ölçüde rüyalarda olduğu gibidir, insan çok açık ve seçik konuştuğunu sanır, oysa dışarı yansıyanlar karmakarışıktır.

Bu, bir süre devam etti ve bu süre boyunca ben, yalnızca olayın gittikçe yaklaştığını duydum. Tıpkı bir bardağın kenarı tınlatıldığında çıkan ses gibi ince, şarkıyı andıran, yalın ve yüksek bir sesti; ama gerçekdışı bir yanı vardı; böylesini bugüne kadar hiç duymadın, diyordum kendime. Ve bu ses, bana yönelikti; bu sesle aramda bir bağ vardı ve çok önemli bir şey yaşayacağımdan en ufak bir kuşku duymuyordum. İçimde yaşamdan ayrılma anlarında geldiği söylenen düşüncelerin hiçbiri yoktu; duyumsadığım her şey geleceğe yönelikti; ve şunu da söylemeliyim ki, bir dakika sonra Tanrı'nın yakınlığını bedenimin yakınında algılayacağımdan da emindim. Sekiz yaşından beri Tanrıya inanmamış biri için bu, herhalde az şey sayılmaz.

Bu arada yukardan gelen ses daha da bir cisimleşmiş, büyümüş ve korkutucu olmuştu. Kendime birkaç kez, uyarıda bulunmam gerekir mi, diye sormuştum; gelgelelim ok ister ba-

na, ister bir başkasına isabet etsin, bunu yapmak istemiyordum! Belki de orada, savaş alanının yükseklerinde bir sesin benim için şarkı söylediğini düşlemem, kahrolası bir kendini beğenmişlikten kaynaklanmaktaydı. Belki de Tanrı, bizlerin, yani yoksul yaşamlarında nefeslerini körletenlerin, cennette zengin bir akrabamızın bulunmasıyla budalaca öğünmemiz gibi bir şeydi. Bilemiyorum. Ancak hiç kuşkusuz havada bir şeyler, şimdi başkaları için de tıkırdamaya başlamıştı; herkesin yüzünde tedirginlik bulutlarının belirdiğini gördüm; fakat işe bak ki, hiçbirinin ağzından tek kelime çıkmadı! O yüzlere bir kez daha baktım: Gençler, farkında olmaksızın, bir mesaj bekleyen bir avuç havari gibi durmaktaydılar; oysa böyle düşünceler onlara elbet epey uzaktı. Ve şarkı, şimdi on ayak, yüz ayak üzerimizde, bu dünyaya ait bir sese dönüşmüştü; ardından kesildi. Gelmekte olan, gelmişti. Aramızda, ama benim çok yakınımda, sanki bir şeyler susup toprak tarafından yutulmuş, gerçek bir sessizliğe dönüşüp parçalanmıştı. Nabzım sakin atıyordu; saniyenin bir küçük parçası kadar bile korkmuş olamam; yaşamımdan, zamanın en küçük parçası dahi eksilmemişti. Fakat yeniden algıladığım ilk şey, herkesin bana baktığı oldu. Aynı yerde duruyordum, ama bedenim şiddetle yana doğru çekilmiş, yarım daire çizercesine, derin bir eğilme hareketi yapmıştı. Bir esriklikten uyandığımı duyumsadım; ne kadar süreyle öyle kaldığımı bilmiyordum. Kimse bana bir şey söylemiyordu; sonunda birisi: Havadan atılan bir ok! dedi ve herkes oku bulmak merakına kapıldı, ama ok iyice toprağa gömülmüştü. O anda bütün benliğimi sıcacık bir şükran duygusu kapladı ve sanırım bütün bedenim kızardı. Eğer o sırada birisi, Tanrının bedenime girdiğini söyleseydi, buna gülmezdim. Ama inanmazdım da. Tanrıdan ufacık bir kıymık taşıdığıma bile inanmazdım. Ve buna karşın, bu olayı her anımsayışımda, bu türden bir şeyi bir kez daha, ama daha belirgin olarak yaşamak isterim!

Ayrıca, bir kez daha yaşadım, fakat daha belirgin olarak değil, diye başladı Aiki son öyküsüne. Şimdi pek kendinden emin gibi değildi, ama özellikle bu nedenle kendini bu öyküyü anlatırken dinlemek istediği, anlaşılıyordu.

Öykü, Aiki'nin pek de aşırı sevmediği annesine ilişkindi; fakat Aiki, bunun aksini iddia ediyordu. "Yüzeysel bakımdan birbirimize uymazdık" dedi "ve eğer yaşlı bir kadın yıllarca aynı küçük kentte yaşarsa ve oğlunun koca dünyada doğru dürüst bir baltaya sap olamadığına inanıyorsa, bu uyuşmazlık ancak doğal sayılabilir. Annem beni, görüntüyü belli etmeden çarpıtan bir aynayla beraberliğin edebileceği kadar rahatsız ediyordu; ben de yıllar boyunca eve dönmeyerek onu kırdım. Ama o, bana her ay sorularla dolu ve beni merak ettiğini bildiren bir mektup yazdı; genelde karşılıksız bırakmama karşın, bu mektupların tuhaf bir yanı vardı ve annemle aramda, sonunda da ortaya çıktığı gibi, her şeye karşın derin bir bağ bulunuyordu."

Annemin Tanrı bilir ne umutlar, hiçbir şeyin söndüremeyeceği umutlar bağladığı küçük erkek çocuğun görüntüsü, belleğine belki de on yıllarca önce ve tutkuyla kazılmıştı; bu çoktan yitip gitmiş çocuk da aslında ben olduğumdan, o zamandan beri batmış bütün güneşler sanki hâlâ ışıkla karanlık arasında bir yerde, boşlukta duruyormuşçasına, annemin sevgisi de üzerimden hiç eksilmemişti. İşte bak, yine o gizemli kendini beğenmişliğine tanık oluyorsun, ama aslında öyle değil. Çünkü rahatlıkla söyleyebilirim ki, kendim üzerinde odaklaşmaktan pek hoşlanmam; pek çok insanın bu bağlamda yaptığı şeyler, onları geçmiş zamanlarda betimleyen fotoğraflara keyifle bakmaları ya da falanca yerde falanca zaman ne yaptıklarını anımsamaktan hoşlanmaları, kısacası ben'e dönük bu tasarruf sandığı sistemi, bana bütünüyle yabancıdır. Ne çok kaprisli, ne de yalnızca anlık yaşayan bir insanım; ama bir şey geçmişe karışmışsa eğer, artık benden de geçmiş demektir; bir caddede bulunduğum sırada, o yoldan eskiden çok geçmiş olduğumu anımsadığımda ya da eski evimi gördüğümde, hiçbir şey düşünmeksizin, salt bir acı gibi, sanki ayıp bir şeyler anımsatılmışçasına, kendime karşı şiddetli bir hoşnutsuzluk duyuyorum. İnsan değiştiğinde, bir zamanlar olmuş olanlar da uçup gider; ve bence değişim ne açıdan söz konusu olursa olsun, geçmişte bıraktıkları gerçekten onca kusursuz olsaydı, derim ki insanoğlu değişmeye kalkışmazdı. Fakat ben, özellikle genelde

böyle duygular beslediğimden, bir insanın ben yaşadığım sürece bana ilişkin bir imgeyi korumasını olağanüstü buldum; bu, büyük bir olasılıkla beni hiçbir zaman yansıtmamış, ama buna karşın belli bir anlamda benim yaratılmam için verilen buyruk ve ferman yerine geçmiş olan bir imgeydi. Şimdi, annemin bu imgesel anlamda bir aslanın doğasını taşıdığını, fakat çeşitli bakımlardan kısıtlı bir kadının gerçek yaşamında yargılı kılınmış olduğunu söylediğimde, beni anlıyor musun? Annem, bizim kavramlarımıza göre akıllı değildi, hiçbir şeyden vazgeçemez, fakat hiçbir şeyi elde etmek için de enginlere açılamazdı; çocukluğumu anımsayabildiğim kadarıyla, ona iyi bir insan da denemezdi, çünkü haşindi ve sinirlerine yenilirdi; tutkuyla dar ufukların birleşmesinden kimi zaman ortaya neler çıkabileceğini kafanda canlandırabilirsin belki: Fakat ortaya bir iddia atmak istiyorum; belli bir büyüklük, bir tür karakter vardır ki, bizim sıradan deneyimlerimize göre bir insanın gözümüzde somutlaşan cisimselliğiyle bugün bile, tıpkı masal dönemlerinde tanrıların yılan ve balık kılığına girmeleri gibi, anlaşılmaz bir biçimde birleşebilir.

Havadan atılan ok olayından kısa süre sonra, Rusya'daki bir çarpışma sırasında esir düştüm, daha sonra oradaki büyük değişimi birlikte yaşadım ve dönmekte acele etmedim, çünkü yeni yaşam biçimi uzun süre hoşuma gitti. O yaşama bugün de hayranlık duyuyorum; ancak günün birinde, onlarsız yaşanamayacağı varsayılan kimi inanç ilkelerini esnemeden söyleyemediğimin ayırdına vardım ve bu durumun yaşamım açısından doğurduğu tehlikeden kurtulabilmek için, o sıralarda bireyciliğin bir enflasyon gelişmesini yaşadığı Almanya'ya kaçtım. Kısmen zorunluluklardan, kısmen de yalnızca insanın utanmak zorunda kalmaksızın haksızlık yapabildiği eski bir ülkeye yeniden dönmüş olmanın mutluluğundan ötürü, türlü karanlık işe girdim. Bunları yaparken durumum pek iyi değildi, hatta kimi zaman kendimi çok kötü hissettiğim de oluyordu. Annemle babamın durumları da pek parlak sayılmazdı. O zamanlar annem, birkaç kez şöyle yazdı: Sana yardım edemeyiz; ama ilerde sana miras kalacak olan az buçuk şey işine yarayacaksa eğer, o zaman bir an önce ölmek için dua edebilirim.

Evet, yıllardır ziyaret etmemiş ve herhangi bir bağlılık işareti vermemiş olmama karşın, böyle yazdı. İtiraf etmeliyim ki, dokunaklı biçimde dile gelen duygunun gerçekliğinden kuşku duymama karşın, bütün bunları yine de biraz abartılı bulmuş ve önemsememiştim. Gelgelelim ondan sonra asıl tuhaf olay oldu: Annem, gerçekten de hastalandı; insanın neredeyse annemin kendisine çok bağlı olan babamı da beraberinde götürdüğüne inanası geliyor.

Aiki, biraz düşündü: Annem, hiç kimse farkına varmaksızın içinde taşıdığı bir hastalıktan ölmüş olmalı. Bu rastlantı için bir sürü doğal açıklama bulunabilir ve korkarım bunu yapmadığım takdirde, benim için olumsuz düşüneceksin. Ne var ki, olayın tuhaf yanını yine yan etkenler oluşturmaktaydı. Annem aslında ölmeyi hiç istemiyordu; erken ölüme karşı direndiğini ve çok yakınmış olduğunu biliyorum. Yaşama iradesi, kararları ve istekleri, bütünüyle ölüme karşı çıkmaktaydı. Ayrıca, o andaki iradesine karşın bir karakter değişiminin gerçekleştiği de söylenemez; çünkü öyle olsaydı eğer, annem daha önce intihar etmeyi ya da gönüllü olarak elindekini avucundakini de vermeyi düşünürdü, oysa bunlarm hiçbirini yapmadı. Aslında kendisi, bütünüyle bir kurbandı. Bedeninin, seninkinden ayrı bir iradenin taşıyıcısı ya da duygularımız, duyumlarımız, düşüncelerimiz gibi gelen ve görünüşte benliğimize egemen olanların hepsi, buna karşılık ağır hastalıklarda, iyileşmelerde, sonu belirsiz savaşımlarda ve yazgının bütün dönüm noktalarında bedenimizin bütününden kaynaklanma bir temel karar söz konusu, son gerçeği ve son iktidarı temsil eden de bu karar oluyor. Her neyse, kesin olan nokta şu ki, annemin hastalanması bende, hemen bütün bunlar gönüllü oluyormuş gibi bir izlenim yarattı; sen bunları bir kuruntu saysan bile, annemin hastalandığını haber aldığım anda, henüz kaygılanacak bir neden olmamasma karşın, çarpıcı bir biçimde ve bütünüyle değiştiğim, bir gerçek: Benliğimi kaplamış olan bir katılık, sanki o anda eriyip gitti; tek söyleyebileceğim, o andan başlayarak içinde bulunduğum durumun, evimi terk ettiğim geceki uyanışıma ve havadan ıslık çalarak gelen oka ilişkin beklentiye çok benzediğidir. Hemen annemin yanma gitmek

istedim; fakat o, türlü bahanelerle beni kendisinden uzak tuttu. Önce beni görmekten sevinç duyacağını, ama beni sağlığı yerinde karşılayabilmek için önemsiz hastalığının geçmesini beklememi söyledi; daha sonra ziyaretimin kendisini çok heyecanlandırabileceği yolunda haber yolladı; sonunda, yanma gitmekte direndiğimde ise, neredeyse iyileşmek üzere olduğunu bildirerek, biraz daha sabretmemi istedi. Sanki beni yeniden gördüğü takdirde kararsızlığa düşmekten korkuyordu; Ondan sonra ise her şey o kadar çabuk olup bitti ki, ancak cenazeye yetişebildim.

Sana söylediğim gibi, babamı da hasta buldum ve ancak ölürken yanında olmaktan başka bir şey yapamadım. Bir zamanlar iyi bir adamdı, fakat o son haftalar boyunca sanki bana pek çok nedenden ötürü içerlemiş ve varlığımdan öfkelenmiş gibi, şaşılacak kadar inatçı ve kaprisli davrandı. Onun cenazesinden sonra evi dağıtmak zorunda kaldım, bu da birkaç haftamı aldı; zaten acelem de yoktu. Küçük kentin sakinleri zaman zaman, eski alışkanlıklarına uyarak ziyaretime geldiler; bana eskiden annemin, babamın ve kendilerinin oturma odasının nerelerinde oturduklarını anlattılar. Eşyaların her birini dikkatle inceleyerek, bazı parçaları satın almayı önerdiler. Taşra insanlarının ne kadar dikkatli olduklarını bilemezsin; bir defasında içlerinden biri, her şeyi iyice inceledikten sonra bana şöyle dedi: Birkaç haftada bütün ailenin ölüp gitmesi korkunç bir şey! Beni aileden sayan yoktu. Yalnız olduğumda, sakin sakin oturup çocuk kitapları okuyordum; tavanarasında bu kitaplardan bir sandık dolusu bulmuştum. Hepsi toz ve is içindeydi; kısmen sararıp solmuş, kısmen de nemlenmişlerdi; üstlerine vurulduğunda, hep neredeyse bulutlar halinde, tatlı bir siyahlık yükseliyordu; karton ciltlerin üstündeki benekli kâğıt yok olmuş, geride yalnızca sivri uçlu adacıklardan oluşma leke öbekleri kalmıştı. Ancak sayfaların içine daldığımda, kitapların içeriğini bu tehlikelerin arasında dolaşan bir denizci gibi fethediyordum; bir defasında tuhaf bir şey keşfettim. Yukarda, sayfaların çevrildiği yerdeki siyahlıkla, sayfaların alt kenarındaki siyahlık, küften kaynaklanan renkle hafiften, ama yine de belirgin olarak farklıydı; sonra nitelendirilmesi olanaksız bir sürü leke ve ilk sayfalarda, sol-

gun ve karmakarışık kurşun kalem izlerine rastladım; ve ansızın, bu sarsıcı eskimişliğin, kurşun kalem çiziktirmelerinin ve acele geride bırakılmış lekelerin çocuk parmaklarının izleri olduğunu, çocukken benim parmaklarımın bıraktığı, otuz yıl veya daha uzun bir süre boyunca tavanarasında bir sandıkta saklanıp, bütün dünyanın unuttuğu izler olduğunu anlayınca, büyük bir heyecana kapıldım! Sana söylediğim gibi, başka insanlar için kendilerini anımsamak, pek önem taşımayabilir, ama benim için bu, ansızın her şeyin altüst olması gibi bir şeydi. Otuz yıl veya daha uzun bir süre önce benim çocuk odam olan bir odayı da yeniden bulmuştum; sonradan oda, çamaşır dolaplarını koymak için falan kullanılmıştı, fakat aslında oradaki çam tahtasından yapılma masanın başında, zincirini üç yunus balığının ağızlarında taşıdıkları petrol lambasının ışığında oturduğum zamanki hali bozulmamıştı. Şimdi yine günün çoğu saatlerinde orada oturuyor ve bacakları henüz yere kadar uzanamayan bir çocuk gibi okuyordum. Çünkü bak, başımızın desteksiz olmasına ya da herhangi bir yere doğru yükselmemesine alışkınızdır, zira ayaklarımızın altında sağlam bir yer vardır; buna karşılık çocuk, her iki uçta da henüz sallantıda olmak, geleceğin kerpeten gibi elleri yerine henüz yumuşak ellere sahip bulunmak ve küçük yaprağın üstünde, uçurumların üzerinden uçarak geliyormuşçasına, bir kitabın başında oturmak demektir. Sana şunu söyleyeyim ki, artık gerçekten masanın altından yere kadar yetişemiyordum.

O odaya bir de yatak koymuştum ve orada uyuyordum. Ve sonra karatavuk, yeniden geldi. Bir defasında, gece yarısından sonra olağanüstü güzellikte bir şarkıyla uyandım. Hemen uyanmayı, şarkıya uzun süre uykudayken kulak verdim. Bu, bir bülbülün şarkısıydı; fakat bülbül, bahçenin çalılıkları arasında değil, komşu evlerinden birinin damındaydı. Gözlerim açık olduğu halde uyumaya başladım. Buralarda bülbül yoktur –diye düşündüm–, bu, bir karatavuk.

Ama bugün bunu bir kez daha anlatmış olduğumu düşünmeni istemiyorum! Buralarda bülbül yoktur, bu bir karatavuk, diye düşünmemle birlikte uyandım; saat sabahın dördüydü, gün, gözlerime doğdu ve uyku, bir dalga izinin kıyıdaki kuru

kumlar tarafından emilmesi gibi, hızla silinip gitti; tam o sırada incecik bir beyaz örtüyü andıran ışığın önünde, açık pencereye siyah bir kuşun konmuş olduğunu gördüm! Tıpkı şimdi benim burada oturmam kadar gerçekti.

Ben, senin karatavuğunum –dedi–, tanımadın mı beni?

Gerçekten de hemen anımsayamadım, ama kuş benimle konuştuğunda, içim mutlulukla doluyordu.

Bu pencerenin pervazında daha önce de oturmuştum, anımsamıyor musun? –diye devam etti; o zaman yanıt verdim: Evet, bir gün, şimdi oturduğun yerde oturmuştun ve ben de hemen pencereyi kapatmıştım.

Ben, senin annenim – dedi.

Biliyormusun, bütün bunlar belki gördüğüm bir rüya da olabilir. Ama kuş, rüya değildi; orada oturuyordu, sonra odanın içine uçtu ve ben de hemen pencereyi kapattım. Tavan arasına çıkıp, karatavuk daha önce, yani dediğim gibi, çocukluğumda da gelmiş olduğundan, anımsadığım büyük bir tahta kafesi aradım. O zamanlar, eskiden, karatavuk pencereye konmuş, sonra odanın içine uçmuştu; bir kafes kullanmıştım, fakat kısa sürede evcilleştiğinden, kuşu artık hapsetmemiştim; o da odamda özgür yaşamış, istediği gibi gelip gitmişti. Kendimi zora koşup, gelenin aynı karatavuk olup olmadığı üzerinde kafa yormaya istekli değildim; kafesi bulduğum gibi, içi kitapla dolu bir başka sandık da buldum ve sana yalnızca şu kadarını söyleyebilirim: Yaşamımda hiçbir zaman, karatavuğa sahip olduğum günden sonraki kadar iyi bir insan olmadım; fakat iyi bir insanın ne demek olduğunu sana betimleyebilmem sanırım olanaksız.

Seninle daha sonra sık sık konuştu mu? – diye sordu Abir, içinden pazarlıklı bir ifadeyle.

Hayır –diye karşılık verdi Aiki– konuşmadı. Ama ona karatavuk yemiyle kurtçuklar sağlamak zorunda kaldım. Onun kurt yemesi ve benim de ona annemmiş gibi davranmak zorunda kalmam, takdir edersin ki pek kolay değildi –; ama şunu söyleyeyim, idare edebiliyorum, bu bir alışkanlık meselesi ve insan, en sıradan yaşantılarında bile nelere alışmak zorunda kalmıyor ki! Onu o zamandan beri yanımdan ayırmadım, sana

daha fazlasını söyleyemem; bu, üçüncü öyküydü, nasıl biteceğini ise bilmiyorum.

Abir, dikkatli bir ifadeyle ve emin olmak istercesine: "Ama sen, bütün bunların ortak bir anlamının bulunduğunu ima etmek istememiş miydin?"– diye sordu.

Tanrım, ne yapabilirim ki –diye itiraz etti Aiki– olaylar böyle gelişti; eğer anlamını bilseydim, herhalde bütün bunları sana anlatma gereksinimini duymazdım. Ama bu, sanki ne olduğunu anlayamadığın bir fısıltı ya da hışırtı duyuyormuşsun gibi birşey.

ROBERT MUSIL

1880 Robert Musil, 6 Kasım tarihinde Klagenfurt'da (Avusturya), mühendis Alfred Musil ve karısı Hermine'nin çocukları olarak doğdu.

1881/82 Aile, Bohemya'da, Komotau'ya taşmdı.

1882-1891 Robert Musil, Yukarı Avusturya'nın Steyr kentinde ilkokulu bitirip, ortaöğretimine başladı.

1891/92 Brünn'de lise öğrenimi.

1892-94 Eisenstadt'da askeri okul.

1894-97 Maehrisch-Weisskirchen'de askeri lise. Musil, topçulukla ilgilenirken, tekniğe ilgi duyduğunun da bilincine vardı.

1897 Viyana'da askeri teknik akademi.

1898-1901 Musil subaylık öğrenimini kesip, Brünn'deki yüksek teknik okulda makine mühendisliği öğrenimine başladı. Babası aynı kurumda 1890 yılından beri profesör olarak görevliydi. Musil, edebiyat alanındaki ilk çalışmalarına da bu dönemde başladı.

1901 Temmuz ayında devlet mühendislik sınavını verdi.

1901/02 Brünn'de askerlik hizmeti.

1903-1908 Berlin Üniversitesinde felsefe, mantık ve deneysel ruhbilim öğrenimi.

1905 *Niteliksiz Adam* (Der Mann ohne Eigenschaften) adlı romanından güncesinde ilk kez söz etti.

1906 *Öğrenci Törless'in Kargaşaları* (Die Verwirrungen des Zögligs Törless) adlı ilk romanını yazdı.

1908 Felsefe, fizik ve matematik alanlarında doktorasını verdi. Serbest yazar olarak yaşayabilmek için, doçentlik önerisini geri çevirdi.

1908-1910 Berlin'de yazarlık yılları. Öyküleri üzerinde çalıştı.

1911-14	Viyana Yüksek Teknik Okulu'nda kitaplık görevlisi olarak çalıştı.
1911	Martha Marcovaldi ile evlendi. *Birleşmeler* (Vereinigungen) başlığı altında iki öykü tamamladı.
1913	"Loser Vogel", "Die Aktion", "Die Weissen Blaetter" ve "Die Neue Rundschau" dergilerinde çalıştı.
1914-18	Cepheye gitti. Çeşitli nişanlar aldı.
1917	Musil'in babasına soyluluk unvanı verildi ve unvanın evlatlarına da geçmesi kabul edildi.
1918	Robert Musil, yeniden dergi çalışmalarına başladı.
1919-20	Viyana'da, Avusturya Dışişleri Bakanlığının basın bürosunda çalıştı.
1921-31	Daha çok Viyana'da olmak üzere, tiyatro eleştirmeni, denemeci ve serbest yazar olarak çalıştı. *Niteliksiz Adam* üzerindeki çalışmalarını sürdürdü.
1921	*Die Schwaermer* adlı oyununu yazdı.
1923	Bu oyunundan ötürü Kleist Ödülü'nü aldı. 4 Aralıkta Berlin'de *Vinzenz ve Önemli Adamların Kadın Arkadaşı* (Vinzenz und die Freundin bedeutender Meanner) adlı oyunu ilk kez sahneledi.
1924	Viyana Kenti Sanat Ödülü'nü aldı. *Üç Kadın* (Drei Frauen) başlıklı öykülerini tamamladı.
1927	Rilke'nin ölümü üzerine, Berlin'de bir konuşma yaptı.
1929	Gerhart Hauptmann Ödülü'nü aldı.
1931	*Niteliksiz Adam*'ın ilk cildi yayınlandı ve büyük başarı kazandı; ancak Musil'in parasal durumu düzelmedi.
1932	Kurt Glaser, Berlin'de, Musil'in romanı üzerinde rahat çalışabilmesini sağlamak için bir Musil Derneği kurdu.
1933	*Niteliksiz Adam*'ın ikinci cildinin birinci bölümü yayınlandı. Üçüncü Reich'ın kuruluşundan sonra Musil, kendiliğinden Berlin'den Viyana'ya döndü. Çok büyük parasal güçlükler içerisinde roman yazmayı sürdürdü.
1936	*Yaşarken Açılan Miras* (Nachlass zu Lebzeiten) başlıklı bir kitap yayınladı. Bir felç geçirdi.
1938	Musil, Viyana'dan Zürih'e göç etti. Kitapları Almanya ve Avusturya'da yasaklandı.
1939	Musil, Cenevre'ye taşındı. Parasal güçlükleri daha da arttı.
1942	Robert Musil, 15 Nisan tarihinde Cenevre'de öldü.

Sinek Kâğıdı'na, Enflasyon'a, Uykudan Uyandırılan'a,
Koyunlar'a, Genç Kızlar ve Kahramanlar'a, Kara Büyü'ye,
Kapılar'a, Kulağı Delik Olanlar'a ve Sanat Jübilesi'ne,
bütün bu "tuhaf" ve "olağan" şeylere bakan
olağandışı bir göz...

"Gümbürtülerle ve gıcırtılarla sarsılan bir dünyada
yalnızca kısa öyküler ve gözlemler yayınlamak; *onca*
önemli konu varken ayrıntılardan söz etmek..."
belki de ancak, dünya roman tarihinin en önemli
başyapıtlarından sayılan *Niteliksiz Adam*'ın yazarı,
Robert Musil'in prizmasından süzülmüşse
bunca çarpıcı olabiliyor.

Yazarın da özellikle vurguladığı gibi *Niteliksiz Adam*'ını
sürdürebilmesi için bir araya getirdiği bu sıradışı toplam,
o büyük meyvenin tam bir *çekirdeği* olma
özelliğini de taşıyor.

ISBN 978-975-363-150-2
8 TL
9 789753 631501